Mahur Beste

Ahmet Hamdi Tanpınar

dergâh yayınları roman

MAHUR BESTE

roman

Ahmet Hamdi Tanpınar

SUNUŞ

Batı kültürünün bir edebiyat ürünü olan roman için, genellikle Batıda oluşan sınıf kavgalarının ve özellikle burjuva sınıfının kaynaklık ettiği söylenir. Olaylara bakarken onları meydana getiren insan veya toplumun psikolojik ve sosyolojik boyutlarını kavrayan, tarihten, mitolojiden, destanlardan, felsefe ve hikâyeden faydalanan bu edebiyat türü, Türkiye'ye de bunalımlı bir devirde girdi. Geçmişimizde sınıf kavgaları ile ferdiyetçilikten meydana gelen, ferdi kendi dramını yaşamaya sevkedecek bir düzen yerine cemaatçı bir mâzi bırakmıştık. İslâm düşüncesinin yönlendirdiği Türk fikir ve sanat hayatı, edebiyatı, bir silâh olarak kullanmaktan ziyade bir hüner, en nihayet bir irşad vasıtası olarak değerlendirmişti. Tanzimattan sonra fikir ve yaşayışta görülen taklitçi batılılaşma hareketleri, sanat hayatına da etki ederek paralelinde Batı'nın edebiyat türlerini (roman, tiyatro v.b.) de beraberinde getirdi. İlk roman örneklerimiz yine geleneksel düşünce şeklimizin tesiri ile kıssadan hisse veren, bazı faydalı bilgileri aktaran, âdeta Batı romanına fetihçi bir tavırla yaklaşan eserlerdir. Türk romanının batılı çizgi ile kesişmesinde Halit Ziya, bir merhale sayılabilir. Romancılarımızın en büyük meselesi, bir tür olarak romanı Türkiye ve Türk insanına mâzisinden getirdiği, hâ-

maktı. İkiyüz yıldır sürdürülen batılılaşma hareketleri içinde vukubulan iktisadî, içtimaî ve kültürel değişmelerin insanımıza getirdiği yeni boyutlar, bir bakıma Batı romanı çizgisini kovalıyan Türk romancılarının işlerini kolaylaştırmıştır. Ancak bu arada Türk romanı kavramı ortaya atılarak, buna bir takım temellendirmeler getirmek yolu da denenmiştir. Bir asra yaklaşan Türk roman geleneği, büyük bir zaman dilimi içinde kendi insanının yapısına ters düşen bir edebiyat türü içinde oluşturulmaya çalışılırken, olumsuz örneklerin yanında sıçramalar yapan eserler de vermiştir.

Yayınevimiz **Türk edebiyatı roman dizisi** içinde dikkate değer Türk romanlarından bâzılarını yayınlamak kararındadır. **Saatleri Ayarlama Enstitüsü**'nden sonra **Mahur Beste** bu dizinin önemli kitaplarından biridir.

DERGÂH YAYINLARI

MAHUR BESTE HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Mahur Beste «geçmiş zaman insanları» nın hayatını tasvir eden bir roman veya birbirine bağlı hikâyeler dizisidir.

«Geçmiş zaman» Tanpınar'ın hemen bütün eserlerinde önemli bir rol oynar. Bu, Tanpmar'ın geçmiş zamana karşı bir hasret duymasından değil, «zaman» a büyük ehemmiyet vermesinden ileri gelir. «Zaman» ise bize varlığını en iyi geçtiği, tarihî bir perspektif haline geldiği zaman gösterir.

«Zaman» yaşandığı vakit, objektif bir vâkıa veya varlık haline gelir. Gelecek bir tasavvurdan, hal ise henüz şekil almamış bir izlenim veya yaşantıdan ibarettir.

Hikâye veya roman aktüel hayatı anlatmış olsa bile, olmuş bitmişi anlatır. Hikâye veya roman, uzak yakın bir «geçmiş zaman» a dayanır.

Daha gençlik yıllarında Bergson ile Marcel Proust'u okuyan Ahmet Hamdi Tanpınar, «zaman» m insan ve toplum hayatının temel vâkıası olduğunu anlamış bulunuyordu. Türkiye'nin başdöndürücü şekilde değişmesi de onu «zaman» üzerinde düşünmeğe sevkediyordu. Üstadı Yahya Kemal de estetiğini tarih ve zaman vâkıaları üze-

«Zaman» ile «hayat» hemen hemen aynı şeydir. Her ikisinin ortak özelliği dinamik olmasıdır. Fakat «zaman» veya «hayat» âdeta bir yanardağın lâvları gibi belli şekiller içinde donar. Tanpınar, **Bursa'da Zaman** şiirinde bu fikri

Billûr bir âvize Bursa'da zaman

mısraı ile çok güzel ifade eder. Mimarî eserleri zamanın donmuş şekilleri olan «billûr âvizeler» dir. Tanpınar'ın plastik sanat eserlerini sevmesi de bundan ileri gelir.

Tanpınar, diğer eserlerinde olduğu gibi **Mahur Beste'**-de de insan ile zaman veya tarih arasındaki münasebeti yakalamağa çalışır. Her insan içinde yaşadığı çevre ve zamana göre şekil alır. Fakat Tanpınar için zaman, sadece insanın dışında çalışan bir mekanizma değildir. Hayatın bizzat kendisi, yaşanılan her an zamanın bir parçasıdır.

Eser okunurken görüleceği üzere Tanpınar, ferdî mizaca da önem verir. Aynı devirde, aynı tarihî şartlar içinde yaşayan insanlar arasında büyük farklar vardır. İnsanlar doğuştan ayrı yaratılmışlardır. Behçet Efendi ile babası İsmail Molla veya kayınpederi Ata Molla birbirinden çok farklı insanlardır. Tanpınar bu farklar üzerinde ısrarla durur. Zaman ile mizaç, şahsiyet ve karakteri vücuda getirir. Buna Tanpınar'ın eserinde «zaman» ve «mizaç» kadar önemli bir yer tutan «eşya» yı da eklemek lâzımdır. Eşya kelimesi ile, sadece elbise saat, kitap gibi nesneleri değil, mekânı, evi, sokağı, hattâ mahiyeti farklı olmakla beraber, sanat eserlerini de kasdediyorum. İnsan, «mizaç», «zaman» ve «eşya» (veya dünya) denilen üç varlığın sürekli dokuması ile oluşur.

Ben prensipleri belirtiyorum. Bir sanatçı olan Tanpınar, onların somut bin bir örneğini verir. Eseri sadece bir geçmiş zaman hikâyesi zannedenlerin dikkatini çekmek için bu noktalar üzerinde durdum. Mizaç, zaman, eşya, hayatı dün olduğu gibi bugün de dokuyan esrarlı

Tanpınar'ın eserini güzel yapan «somut» oluşudur. Tanpınar «ben hayal ile düşünen bir insanım» (s, 191) der. Eser baştan sona kadar geçmiş zamana ait hayaller ile doludur. Fakat her hayal, insan ve toplum üzerinde bir düşünceyi ifade eder. Tanpınar'ın kitabını alelâde bir tarih kitabından ayıran başlıca vasıf da budur. **Mahur Beste,** tarihî bir roman veya hikâye dizisi olmakla beraber tarih değildir. Burada yazarın aradığı tarihî gerçek değil, insanın gerçeğidir. İnsanı ise sanatçı, tarihçiden daha iyi anlar. Tarihçinin düşüncesi, geçmişin enkazı olan vesikalarla sınırlıdır. Sanatçı hayali ile görülmedik şeyleri görür. Biz **Mahur Beste**'yi okurken, tarihi, bir tarih kitabından çok daha iyi anlarız. Zira onda insan bütünüyle vardır. «Behçet Efendi'ye Mektub»unda Tanpınar «Freud ile Bergson'un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuğuyuz. Onlar bize sırrı insan kafasında, insan hayatında öğrettiler» diyor. Tanpınar, başka eserlerinde olduğu gibi insanı, vesikaya bağlı tarihçiler gibi dıştan değil, içten okur. Tarih bize insan ruhunun karanlıklarında cereyan eden ruhî hâdiseler hakkında bir şey söylemez. Halbuki tarihi yaratan insandır.

Freud ile Bergson, Tanpınar'ın gençlik yıllarından beri tanıdığı iki fikir adamı, psikolog ve filozoftur. Onları bize Tanpınar'ın ilk şiirlerini neşrettiği, Yahya Kemal'in Mütareke yıllarında yayınladığı Dergâh Mecmuasında Mustafa Şekip Tunç tanıtmıştır. Tanpınar'ın bütün eserlerinde bu iki fikir adamının büyük rolü vardır. Freud ile Bergson, XIX. asrın insanı maddî şartlara göre izah eden felsefesine karşı, içe, ruha, içgüdü ve şuur-altına önem vermişlerdir. **«Eski bir konak»** adlı hikâyede Tanpınar, Agop Efendi'yi anlatırken bize maddenin ruh ile münasebetinin çok güzel bir örneğini verir. Bütün hikâyelerde biz derin psikoloji ve felsefe kültürünün romancıya neler kazandırdığını açıkça görürüz.

Fakat Tanpınar'ın eserinde tarih, psikoloji ve felsefe

Mahur Beste'de güzellik, tabiatta olduğu gibi, insanın gözlerini kamaştırır. Hakikat, güzelliğin içinde gizlidir.

Mahur Beste, kompozisyon bakımından klasik roman yapısından ayrılır. Klasik romana bir tek şahsın görüşü hâkimdir. Biz onlarda hayata ve insanlara, çok defa yazarın arkasına gizlendiği bir şahsın gözleriyle bakarız. Tanpınar, **Mahur Beste'de** romanın bu temel kaidesine riayet etmez. Her hikâyede ön plana geçen şahıslarla beraber, hayata bakış tarzı da değişir. «Behçet Efendi'ye Mektup»unda Tanpınar, bu kompozisyon tarzını «hayat kimsenin etrafında dönmez, herkesle beraber yürür» diye meşru göstermeğe kalkar. Fakat sanat bakımından bu görüşü müdafaa etmek güçtür. Resimde olduğu gibi, hikâye ve romanda da perspektif esastır. Bir şahsm bakış tarzını benimsemeyen roman dağılır. Tanpınar'ın «bu kadar kalabalığı bir şahsın etrafında toplayamazdım» demesi de meşru bir mazeret değildir. Yazar, **Huzur** ve **Saatleri Ayarlama Enstitüsüsü**'nde bize bir yığın insanı tanıtır.

Kendisinin de söylediğine göre Tanpınar, önce Behçet Efendi'nin hikâyesini yazmış, daha sonra onu derinleştirirken babasının, karısının, kayınpederinin ve diğer şahısların da hikâyelerini yazma ihtiyacını duymuştur. «Çekirdek zaman her gün biraz daha genişledi, büyüdü, dal-budak saldı, met ve cezirler yaptı, ileri geri gitti ve daima aradığını yerinde buldu. O zaman anladım ki öyle ilk sandığım gibi tek bir zaman parçası değildiniz» (s. 198) cümleleri Tanpınar'ın **Mahur Beste**'yi yazış tarzını açıklar. Bu yazış tarzı Topkapı sarayında olduğu gibi eklemeye dayanır. Orada her şey yanyana ve ayrı ayrı güzeldir, fakat bütün değildir.

Mahur Beste'de Tanpınar bize Abdülhamid ve Abdülaziz devirlerinde yaşayan, birbirine yakın ve akraba olmakla beraber, hangi birbirinden ayrı şahsiyet, mizaç ve

zellikleri birbirlerinden çok ayrı, hattâ birbirine zıt oluşlarından ileri gelir. Bu şahıslar aynı zaman ve mekânın içinde yanyana gelmekle beraber, her biri kendi başına bir âlem teşkil ederler. Yazarın onlara bakış tarzı alaycıdır. Fakat bu alay, anlayış, sempati, acıma, hattâ yer yer şiir doludur. Tanpınar'ın başka eserlerinde de görülen bu «ince alay» Hüseyin Rahmi veya Aziz Nesin'in kaba alaylarından çok farklıdır. Ona bir başka ad vermek icap eder. Edebiyat araştırıcılarının bir gün Tanpınar'ın ironisi üzerinde uzun uzun duracaklarına eminim. Okuyucu **Mahur Beste**'yi okurken, bu ince alayın tadına varacak ve sanırım onu sevecektir.

Mahur Beste, yapı bakımından dağınık olmakla beraber güzel bir eserdir. Okuyucu onu okuduktan sonra kafasında birleştirince, tarihin arka planında insanların nasıl yaşadıkları hakkında çok canlı bir fikre sahip olur, tarihi ve insanları daha iyi anlar.

Prof. Dr. MEHMET KAPLAN

Bu romanı büyük bestekârımız Eyyübî Bekir Ağa'nın ruhuna ithaf ediyorum.

MAITOR BESTE

İKİ UYKU ARASINDAKİ DÜŞÜNCELER

Behçet beyefendi, merhum zevcesi Atiye hanımefendinin bundan otuz beş sene evvel, sırf kadın inadını yerine getirmek için birdenbire küçük ve mânasız bir hastalık babanesiyle genç ve güzel hayatına veda ederek tek başına kendisine bıraktığı geniş ve eski yatakta bu gece belki bu otuz beş senenin en sıkıntılı uykularından birini uyumuştu. Bütün gece kendisini ziyaret eden çeşit çeşit rüya arasında, tıpkı ince ve rahatsız edici bir diş ağrısı gibi, - Behçet bey için bu cins ağrılar uzun zamanlardan beri sadece tatlı bir hâtıradır - hep bu sabahı, bu sabahın hayatına getireceği büyük değişikliği düşünmüştü. Akşam bu sıkıntı içinde Şerife hanıma darılmış, yine ayni sıkıntı yüzünden taşlıktaki büyük saatın ayarını düzelteyim diye zembereğini kırmış, sonra her şeyden, hepsinden kurtulmak için yatağına girmişti. Ne garip bir uyku uyumuştu... Sanki bütün gece hep uyanıktı; bununla beraber, üstüne yatmış olduğu sol kolu yüzünden hep rahatsız olduğu halde

bir türlü yerinden kımıldanamamış, sıkıntılı bir rüyanın durmadan değişen ve değiştikçe daha bunaltıcı olan bin türlü tuhaflığı ve azabiyle bu saatı etmişti.

Doğrusu istenirse, bu rüyalarda büyük bir değişiklik yoktu; her gece bu geniş yatakta, yalnız onun iç gözleri ve uyuşuk dimağı için oynanan o acaip ve şuursuz dram bu sefer yine eskisi gibi ve ayni gölge aktörlerle oynanmıştı. Her akşamki gibi bu gece de, yaşanmış, her tarafı sımsıkı kapalı ömrüne şuradan buradan teker teker girmiş olan bir yığın insan, onun etrafına, kimi her hangi yüzü ve kıyafetiyle, kimi yabancı ve değişik bir çehre ile toplanmışlar, hareket etmişler, gidip gelmişlerdi. Babası merhum İsmail Molla beyefendi, yine duvarda, başucunda asılı duran Hamdullah yazması Kur'anıkerimi alıp göstermeye kalkışmış, bin zahmetle ve biraz da Şerife hanımın yardımı ile elinden ancak alabilmişti. Bereket versin ki alabilmişti. Yoksa, yoksa sonu fena idi. Yirmi sene evvel geçirdiği büyük bir hastalıkta kurtuluş terlerini dökerken Behçet beyefendi bu rüyayı görmüş ve onun verdiği sevinçle hayata dönmüştü. Ondan beri hemen her gece, rüyasında bu Kur'anın etrafında Behçet beyefendinin babasına karşı ancak uyanarak muzaffer çıktığı bir mücadele olurdu. Fakat bu gece öyle olmamış; Behçet bey, ağır ve düşünceli uykunun kendisini hapsettiği zindanda, bir "final"i olmasına alıştığı bu rüyaya rağmen, saatlarca kalmış ve gemi azıya almış bir muhayyelenin bütün acaipliklerini tecrübe etmişti.

Bununla beraber, o rüyaların hiç birini yadırgamıyordu. Hattâ Atiye hanımefendının, büyük annesinin o acaip hotozunu giyerek ve beline o zünnar biçimli kemeri taka-

rak karşısına çıkmasında bile büyük bir değişiklik bulmuyordu. Fena olan şey, bütün bunlar olup biterken, Fatih Camii'nde birdenbire kaybettiği merhum babasını bir Cuma kalabalığı arasında ararken, yahut Şerife hanımın geçen gün kendisine İstanbul'dan aldığı o pantuflaların içinden bitmez tükenmez bir yığın kedi yavrusunu teker teker, tıpkı bir hokkabazın cebinden veya şapkasından bir yığın eşyayı çıkarması gibi, çekip çıkarırken hep o hissi, bundan böyle istediği gibi yaşıyamıyacağı, hayatının âhenginin bozulmuş olduğu hissini kendisinde hazır bulması, nefsine karşı büyük bir hatâ ve ihmalde bulunanların duydukları o keskin azabı -Behçet beyefendi bu duygudan bütün ömrünce kurtulamamıştır- duymasıydı.

İçini çekti ve gözlerini açmadan: "Bugün Cavide gelecek..." diye mırıldandı. Neden ve niçin onu davet etmek ihtiyacını duymuştu? Gerçi genç bir kadının tek başına bir evde yaşaması biraz garip oluyordu. Aylardan beri kaybolan Sadullah beyin ölümü tahakkuk edince bu yalnız yaşama büsbütün imkânsızlaşmıştı. Kendi ailesinden olan bu genç kadına evinde bir yer göstermesi lâzımdı. Sonra genç kadın da yalnızlıktan, bütün pencereleri dar bir sokağa bakan apartımanında nekadar başka bir sesle şikâyet etmişti... Zavallı yavrucak, elbette ki bütün yazı orada geçirmekten memnun olmıyacaktı. İster istemez ona köşke gelmesini teklif etmişti. Hattâ bununla da kalmamış, "ev senindir, elbette senindir, muhakkak ki sizin de evinizdir" diye üstüste bir yığın İsrarda bulunmuştu. Velhâsıl genç kadının ağzından "peki Behçet dayıcığım, pazartesiye inşallah gelirim" cevabını alana kadar elinden gelen her şeyi yapmıştı... "Ne oluyordu sanki?..." diye tekrarladı. Şüp-

hesiz ki bu eninde sonunda olacak şeydi; fakat hiç olmazsa iki üç hafta sonra olamaz mıydı? İki üç hafta... Behçet beyefendinin kapalı gözlerinin önünden rahat, yalnız ve kaygısız saatlarla dolu günler, bütün ömrünün günlerine benzeyen, sabah uyanışlarının önünde açtığı aydınlık ve derin uçurumunu bin türlü küçük merakı ile ancak doldurabildiği o mesut günler canlandı.

Bununla beraber, olan olmuştu. Ablasının torununu, sonuna kadar tek başına kim olduğunu bilmediği bir hizmetçi ile oturtamazdı ya... Behçet bey için bu hizmetçi meselesi çok mühimdi. Hizmetçi dediğin öyle rastgele eve alınamazdı; evin rüknü olmalıydı. "Bak, bizim Şerife hanım?.." Fakat acaba Cavide ile Şerife hanım biribiriyle geçinebilecekler miydi? Aksi kadın, bu yeni geleni kimbilir ne gözle görecek, ne huysuzluklar edecekti... Daha onun geleceğini haber verir vermez kaşları çatılmış, put kesilmişti. "Ah mel'un! nasıl, tek başına bu koskoca köşke sahip olur musun?"

Birdenbire içinden o eski kin, tâ Atiye hanımla evlendiği günden başlayan ve kırkbeş sene, toprağın altındaki maden yangınları gibi sessiz sedasız, bazı küçük fırlayışların dışında hiç bir iz göstermeden çoğalan, biriken büyük kin tekrar coştu. Bu kadın bütün hayatını lokma lokma zaptetmiş ve kendisine, Behçet beyefendiye, bazı küçük meraklarını, - Şerife hanıma göre deliliklerini - serbestçe tatmin edebilmekten başka bir hürriyet bırakmamıştı. "Oh, ne iyi oldu! Elbette gelecek ve evin hanımı olacak..." Ve Şerife hanımın bu yeniden yeniye kurulacak ehlî saltanat karşısındaki çehresini düşünerek âdeta memnun oldu. "Kimbilir, belki de..." Fakat hayır, Şerife hanımın bu ev-

den gitmesi okadar büyük bir değişiklikti ki, Behçet beyefendi bunu düşünmeye bile cesaret edemedi. Sonra, bizzat kendisinin de Cavide ile uyuşabileceği pek belli değildi. Behçet bey zavallı, insanlardan kaçan bir ihtiyardı. Bunu söylerken vaktiyle evlendiği sırada Mısır'dan getirtilmiş olan siyah abanozdan geniş karyolanın içinde, levanta çiçeği kokan beyaz örtülerin arasında, sırmadan yıldızlarla süslü Halep işi yorganın altında, kendisini birdenbire olduğundan daha küçük, daha biçare buldu. Hakikaten eskisi gibi miydi ya?... Eskisi okadar uzak, okadar efsanevî bir âlemdi ki, Behçet bey orada, bu âlemin her şeyi değiştiren ve güzelleştiren büyülü ışığı altında kendisini istediği gibi tahayyül edebilirdi.

Birdenbire aklı evlendiği seneye, biricik aşkına, her ömürde bir kere açan o bahara gitti. Fakat Behçet beyin hayatı bu cinsten seyahatleri zorlaştıran bir hayattı. Mazi onun için tehlikeli bir mıntakaydı. Onun için çabukça döndü. İnsan ömrü zavallı, çok zavallı bir şeydi. "Darülmihan..." diye mırıldandı. Bu, Behçet beyin her şeye rağmen sımsıkı bağlı olduğu, bir sarmaşığın dallarına, çengellerine benzeyen bin türlü alâka ile, her zerresine kenetlediği hayatın kendi lügatindeki karşılığı idi. Daha doğrusu, ömrünün tecrübelerini hatırladığı zamanlar, kendisini teselli için bulduğu kelimeydi. Başka türlü olsaydı ne olacaktı sanki? Mademki şimdi ihtiyar ve biçare bir şeydi... Fakat acaba geçinebilecekler miydi? Bu uzak mazi yolculuğu ona emekdar hizmetçisine karşı içinde uyanan kini unutturmuştu.

Şimdi Şerife hanımı olduğu gibi, yani hayatının biricik zarureti olarak görüyordu. Bu asık yüzlü, dedikoducu ka-

dın, onun için her şeydi: sıcak çayın üzerinde tüttüğü kahvaltı tepsisi, muntazam yemek sofrası, sıcak ve temiz yatak, yumuşak terlik ve her türlü kaygıdan uzak, kendi işlerine kalan geniş, huzurlu saatlardı. Onun sade kiracılarla boğuşması yeterdi. Vâkıa Behçet beyefendi zaman zaman kiraların alınması, kunturatların yapılıp yapılmaması hakkında hizmetçisini tenvir etmez değildi, fakat ikisi de bunu sadece işin dış tarafını kurtarmak için olduğunu bilirlerdi. Ya geçnemezlerse... Fakat olan olmuştu. Zaten yaptığından pek de pişman değildi. Cavide akıllı, neşeli bir kadındı. Etrafındaki yalnızlık bu genç ve güzel kadının vücudü ile değişecek, evin içinde yepyeni ve sade şiirden bir hava esecekti.

Hakikat şu ki Behçet bey, bütün akrabası içinde, ablasının torununu severdi. Cavide, çocukluğunun bir kısmını bu evde onun yanında geçirmişti. Şımarık ve alaycı tabiatına, kuru hiddetlerine rağmen bu ihtiyar bekârı avutmasını bilirdi. Onun hatırı için tanbura başlamış, sonra da bırakmamıştı. Fakat nekadar değişmişti! Onbeş sene sonra tekrar onunla karşılaşınca âdetâ tanıyamamış, hattâ nasıl, hangi eda ile konuşacağını şaşırmıştı. ''Bereket versin, kızın şımarıklığına...'' Şüphesiz ki onun yerine meselâ bir erkek yeğeni bulunsaydı da o gelseydi daha çok memnun olacak değildi; erkekler Behçet bey için bütün ömrünce okadar hoyrat olmuşlardı ki... Bütün ömrü onların mütehakkim hodbinlikleri arasında geçmiş, her baş vurduğu yerde, mektepte, kalemde, vaktiyle âzası olduğu Şûrayi Devlet'te, sokakta, Sahaflar içinde, antikacı dükkânlarında, eski mücellitler arasında hep ayni aşılmaz duvarla karşılaşmıştı. Hayır, gelecek olanın genç ve güzel bir kadın olmasından memnundu ve Cavide'yi gerçekten güzel ve müstesna buluyordu.

Bununla beraber, sadece bu "genç ve güzel kadın" kelimeleri onu korkutuyordu. Genç kadın, sonra bugünün kadını, yıllardır yabancısı olduğu bir şeydi. Behçet bey için genç kadın hüviyeti ömrünün biricik tecrübesiyle birkaç kelimede hülâsa edilebilirdi; yumuşak bir ten, câzip bir koku, yalan yahut hayal kadar güzel bir ses, bir yığın süs ve hepsinin arkasında bir okadar fantezi bir inat...

Birdenbire içine başka bir korku geldi: ya Cavide evde her şeyi değiştirmeye kalkarsa... Maçka'daki evde kendilerini aldıkları odayı, o yumuşak ve alçak sediri, renk renk yastıkları, ortada ne işe yaradığını bilmeden acaip biçimiyle, bodurluğu ile hoşuna giden rahle bozuntusu küçük masayı, şurada burada sürünen bir yığın bebeği, biçimsiz koltukları hatırladı. Genç kadın bütün bunları pekâlâ bu köşke ve Behçet beyin hayatına sokmaya çalışabilirdi. "Benim de bebeklerim var..." Ve yatağının iki yanında birer eski zaman tılsımı gibi duran siyah katran vücutlü, kıvırcık saçlı, kırmızı karanfil dudaklı, akik gerdanlıklı fellâh kadınlarını, komodinlerin, odanın içinde her kımıldanışında kendisine şişkin göğüslerini gösteren ve Behçet beyi tadılmamış, yabancı zevklere davet eden süslerini düşündü. Bereket versin ki belden aşağıları birdenbire kayboluyordu. "Rahmetli Ata Molla'nın acaipliği işte... Sanki kızına başka bir yatak takımı bulamazdı?..." Ve kırkbeş sene sonra Behçet beyefendi bu çeyiz hatâsını bugün olmuş bir mesele gibi ciddiyetle münakaşa etmeye hazırlandı. Eğer merhum refikasının hâtırası olmasaydı, çoktan onları Bedesten'e gönderirdi. Bununla berâber, meselâ Cavide'nin onları beğenmeyip yerlerinden oynatmasına hiç bir zaman razı olamazdı.

Başına ne iş açmıştı... Kimbilir, belki bu hoppa kadın,

evin içinde her şeye itiraz edecekti. "Onlarda didişmek aile mirasıdır..." Bu düşünce ile aklına Cavide'nin dedesi, yani eniştesi Arif bey geldi. Bu adam, bütün ömrünce kendisini beğenmemiş, sevmemiş, onunla didişmiş durmuştu. Az kalsın, "bereket versin, öldü de kurtuldum..." diyecekti, fakat kız kardeşinin bu ölümle perişan yüzü, birdenbire ışığı kararmış bir lâmba gibi yaşayışı, aradaki zaman fasılasına rağmen, kendisine bugün olmuş bir şey gibi göründü. Hayır, bukadar yakında olan bir ıztıraba karşılık gelen bir kurtulmayı o elbette istemezdi. Sonra, zavallı adamın ne kabahati vardı? Kitapları yanmadan önce, hemen her gün, kendisine "bukadar serveti böyle kav gibi binada, bu kibrit kutusunda saklıyorsun; maazallah bir yangın, bir şey oluverir, mahvolursun!,, diye nasihat vermişti. O zaman bu sözleri dinlememiş, hattâ merhum İbrahim Paşa ailesinin baba ocağı olan o koca konağa "kibrit kutusu", "kav" gibi hiç bir suretle lâyık olmayan isimler vermesine gücenmişti. Fakat Arif bey dinler mi? Allah rahmet etsin, kafasına koyduğu şeyi diline tesbih edenlerdendi. Gün aşırı nasihatını tekrarlamış, o söyledikçe Behçet bey de eski konağa daha çok bağlanmıştı.

Nihayet konak yanmşı, dört bin ciltlik "kütübü nefise" okadar feramin, çekmeceler dolusu evrak kül olmuş gitmişti. Fakat Arif beyin kılı bile kıpırdamamış, ertesi gün karşılaştıkları zaman bir tek taziyet cümlesi bile ağzından çıkmamış, sadece kayınbiraderinin yüzüne bakarak: "Behçet bey, sana bu kitapları, bu kav gibi evde bir gün yakacaksın dememiş miydim?" diye çıkıştıktan sonra çekilip gitmişti. Elbette yanardı. Üzerinde bukadar göz kaldıktan sonra... Nazara taşlar bile dayanmazdı.

Şimdi bu taş yürekli adamın kızı gelecek, o dede mirası inat ve israrla bu evin içini altüst edecekti. Biraz da haklıydı ya! Meselâ bu yatağın üstünde bir yığın kitapla yatmasına kim razı olurdu? Fakat bu onun senelerden beri alıştığı bir şeydi. Sevdiği kitaplarını oraya, yorganın içinde bir kenara toplar, sonra onlarla beraber, tıpkı oyuncağı ile beraber yatan ve onu kucaklamak için zaman zaman tatlı uykusundan uyanan bir çocuk gibi, onlarla koyun koyuna yatardı. Sonra bu odanın hali... Behçet bey, yattığı yerden karanlıkta odasını düşündü. Tuhaf bir zihin itiyadiyle, her şeyi yerli yerinde, olduğu gibi bulunuyordu. Bahçeye bakan iki pencere arasında büyük masa vardı. Burada Behçet beyin mücellitlik âletleri ve levazımı duruyordu. Kapının sağındaki küçük masa, saat tamirine mahsustu. Duvarda, yıllardır elini sürmediği tanburları, bir iki ney asılıydı. Köşede, her yerde, henüz bir türlü bir camekân alıp yerleştiremediği bir yığın antika eşya, çanak, çömlek, fincan, gümüş takım, eski minyatür, karmakarışık duruyorlardı. Daha ötede, yatağın biraz ilerisinde, üç gündenberi, büyükçe bir koltuğa, yeni satın aldığı sedef ayna dayalı idi. Bu karışıklık, yıllarca çalışarak, Şerife hanımın dikkatini en saf hiylelerle aldatarak elde edilmiş bir şeydi. Bir çocuk israriyle evin bünyesi içinde bu oda, yıllar boyunca, acaip varlığiyle yavaş yavaş, efsanevî bir meyva gibi, otuz yılın içinde damla damla meydana gelmişti. Kıyıda bucakta neler, neler yoktu...

Behçet bey için bütün hayat iki kısma ayrılabilirdi: kendi ömrüyle bir taraftan bağlanan şeyler ve ona yabancı olanlar. İşte Behçet bey bu odayı kendisine ait olan şeylerle vücuda getirmişti. Yatağın karşısındaki gardropta ve onun dayalı durduğu duvarda, karısının elbiseleri duruyordu. Kon-

solun üzerindeki biilûr kâsede gelinlik süsleri, tel ve duvaktan kalanlar vardı. Behçet bey bu aziz hâtırayı karanlıkta en küçük kıvrımlarına kadar hatırlıyordu. Yanıbaşındaki küçük çekmece, ölünün boynuna ve kollarına taktığı süslerden elde kalanlardı. Yatağın altında ayakkabıları ve terlikleri vardı. Ve Behçet bey hayatını hâtıralariyle beraber topladığı odada bütün gününü, tamir ettiği saatlarla, ciltlediği kitaplar arasında, her biri bellibaşlı iki atelye gibi olan masaların birinden öbürüne giderek geçiriyor ve gece oldu mu, mutlak bir ebediyet imaniyle içtimaî mevki fikrini okadar garip surette brleştiren eski Mısır hükümdarlarının bütün zenginliklerini topladıkları mezarlarında ölüm uykularını uyumaları gibi, o da bu sevdiği eşya arasında, hangi zamanı saydıkları bilinmeyen bir yığın saat tıkırtısı içinde uyuyordu.

Şüphesiz ki bu odanın, nizamını nizamsızlıktan olan bu lâtif terkibin bozulmasına kolay kolay razı olmıyacaktır. Bununla beraber, bir kadın inadiyle mücadele etmek okadar güç bir şeydi ki... İşte sevgili refikası Atiye hanımefendi sırf bu inat yüzünden o genç yaşında ölmemiş miydi? Bunu ancak bir kadın yapabilirdi? Behçet bey, Atiye hanımın kendisiyle yaşamaktan bir türlü hoşlanmadığını, kocasından hattâ nefret ettiğini iyice biliyordu. Ölümüne sebep te bu idi. Ne doktorların kendisine birbiri ardınca saydıkları bir yığın hastalık adı, ne de haftalarca evcel bahsettikleri tehlike onu bu düşünceden vazgeçirtmemişti. Hastalık başka şeydi, ölüm başka şey... Aralarında okadar uzun bir yol vardı ki işte Atiye hanım bu uzun yolu, kadın inadının zoruyla, kendisine karşı beslediği nefretle üç haftada geçivermişti. Zaten bunu gizlememiş, kendisi de söylemişti.

Ölümünden birkaç saat evvel onu yanına çağırmış,

"Bey, bey, demişti, işte ölüyorum. Fena şey ama, ne yapalım?" Sonra kocasının orada yatağın çarşaflarına başını gömüp ağladığını görünce, o hasta yüzde daha mânalı olan biçare bir tebessümle, fazla kederin yeri olmadığını, Behçet beye bu "darülmihan" da bir kadının en lâzım şey olduğunu, kitaplariyle, saatleriyle, ciltleriyle bundan böyle istediği gibi meşgul olabileceğini, hiç kimsenin kendisini artık rahatsız etmiyeceğini ilâve etmişti.

Bu sözler hakikatte genç kadının nasipsiz hayatından alabildiği biricik intikamdı. O, Behçet beyin evine, Çırçır "harik-i kebiri"nde yanan İbrahim Paşaların konağına bundan kırkbeş sene evvel, yirmi yaşının bütün saadet hulyalariyle gelmiş ve daha ilk geceden itibaren küçücük boyu, temiz yüzü, temiz kıyafeti, kibar ve zarif, ölçülü konuşması, çok itina ile yapılmış bir kuklayı hatırlatan kocasiyle başbaşa kaldığı andan itibaren bütün bu hülyaların avucunda bir kül yığını olduğunu görmüş ve o geceden itibaren ölümüne kadar, bütün talih kurbanlarının tek siperi olan imkânsız bir sabır ve teslimiyetin arkasına sığınarak, hep bu sözleri söyliyeceği son dakikayı düşünmüştü. Nihayet onu söyledikten, ömrünü kıran bu biçarenin yüzüne karşı gülerek talihine olan isyanını haykırdıktan sonra, hiç bir saadet hulyasının rahat ve huzurunu bozmıyacağı büyük uykuya dalmıştı.

Behçet bey, on senelik evli hayatında karısının kendi hakkındaki hislerini anlamamış değildi; onun anlamadığı, hâlâ anlıyamadığı nokta, bukadar basit bir şey karısının yıllarca ölümü beklemesi ve görür görmez kucağına atılmasiydi. İşte kendisi, Behçet bey, her şeye rağmen yaşıyordu ve yaşıyacaktı. Ne olursa olsun, hayat güzel bir şeydi. Eski saatlar bakılması, iyileştirilmesi lâzım gelen temiz yüzlü, iyi yü-

rekli hastalardı ve kitaplar, iyi ciltlenince, birdenbire gençleşiyor, güzel giyinmiş kadınlara benziyorlardı. Birçok ahbap meclislerinde saz yapılıyor, şarkılar, besteler, semailer okunuyordu. Antikacı dükkânlarında, üzerinde mazinin, yaşanmış zamanın izlerini taşıyan ve bu izlerle güzelliği, değeri artan, hulâsa zaman ve insan tecrübesini kutsi bir büyü gibi kendi varlıklarında taşıyan bir yığın eşya vardı. Hâlâ müzayedeler oluyor, geniş ve çıplak, her tarafını dolduran eşyaya rağmen çıplak salonlarda, çiy ve yüksek tellâl sesleri, etraflarındaki faciaya kayıtsız, elleri arasından geçen şeylerin hakikî değerinden habersiz, telâşlı ve mütehakkim bir edâ ile durmadan zengin koleksiyon parçalarını birbiri ardınca sayıyor, Bohemya billûru, Sevr porseleni, Çin kâsesi, İran halısı, Hind veya Bizans oyması fildişi, Empire üslûbu konsol, Aziz devri yazı takımı, Tebriz cildi, Herat minyatürü, Diyarbekir ve Bursa kumaşı, İstanbul yazması, Edirne kesmesi elden ele dolaşıyor, sonunda ya bir müze salonunda, yahut şahsi bir koleksiyonda, zaman dışında kalmış yekpare uykularını uyumak için sahip değiştiriyordu.

Behçet bey bütün eski, güzel, renkli ve kıymetli şeyleri severdi. Ona göre hayatın en mânalı tarafı bu cins eşya arasında geçirilen zamandı. Antikacı dükkânlarına, müzayede yerlerine, Bedesten'e sık sık uğrar, ahbaplarının hususi koleksiyonlarını gezer, bütün gününü ayak üstünde, eski aynaların, küçük mücevher çekmecelerin, Çeşmibülbül'lerin, şamdan ve surahilerin, kitapların karşısında hayran bir vecitle geçirirdi. Ciltleri veya halıları bir kadın teni gibi lezzetle okşar, tezhiplerin çiçeklerinde solmaz bir bahar vehmeder, aynaların derinliklerinde geçmiş zamanların ve bilinmeyen iklimlerin insanlariyle konuşur, küçük boyu ile zıplaya·zıp-

laya, bütün bu eşyanın birinden öbürüne gider, gelir, yaklaşır, uzaklaşır, sualler sorar, eski sahiplerini, yapıldıkları yeri, mümkünse yapan ustaları öğrenir, hulâsa âdeta altı duygusiyle birden onların havasında yaşar, sonra birdenbire gelen bir zaman şuuriyle, vapurda çekileceği köşede bütün bu gördüklerini ve işittiklerini karmakarışık hatırlamak için, içini çeke çeke, onlardan ayrılırdı.

Cilt, minyatür, yazı gibi bazı yerli şeylerin dışında üslûptan, işten pek anlamazdı. Üç beş yüz senelik hakikî mânasında eski bir sanat eseriyle otuz sene evvel yapılmış taklidi arasında, tıpkı Hamdullah yazması bir eserle Kâmil Efendinin birkaç sene evvel kendisi için yazdığı levha arasında olduğu gibi hiç bir fark gözetmezdi. Onun için eskilik ayrı bir şeydi; o zamanın takdisi idi; insan elinden geçmek ve insan hayatına girmekle eşya tabiatından ayrı bir sıcaklık kazanır, âdetâ insanîleşirdi. Bunun dışında Behçet beye göre eskiliğin başka bir mânası olamazdı. Tıpkı bunun gibi küçük ve renkli bir kart postalla büyük ve hakikî resmi de ayırmazdı. Bu yüzden değil midir ki bazı nadir dostları, her bayram ondan aldıkları o yaldızlı İsviçre manzaralarına, tatlı ve baygın akşam denizinde gülpembe yelkeniyle süzülen sandallara, kenarlarına mavi, kırmızı kurdelalar geçirilmiş sepetlerden çıkmaya uğraşan tombul kedi yavrularına, yahut ay ışığında karlı dağlar başında eşini çağıran geyiklere, hulâsa bundan yirmi yıl önce altındaki kalın yaldız yazı ile "iydisaîdiniz"i tebrik eden, şimdi sadece bayramınızı ve yılbaşınızı kutlayan o karışık zevkli, fakat boş bir ânı birdenbire telkin ettiği yaşama hazzı ve saadet hulyasiyle dolduran kartlara bakıp şaşırırlar, bu yaşta bir adamın böyle şeylerle uğraşmasını bir türlü anlıyamazlardı. Hakikaten dostları, Behçet be-

yin bu kartları seçerken neler düşündüğünü, bu yaldızlı kanat parçalarının onun için hangi semaların artığı olduğunu nereden bileceklerdi?

Hayır, Behçet bey ne bir sanat meraklısı, ne de koleksiyoncu idi. O, sadece, şairdi. Onun için orijinal, hattâ nadir eşyanın büyük bir mânası yoktu. Güzel inhinalı, yumuşak çizgiler, girift ve ince halezonlar birbirini kovalasın, iyi kabartılmış şekiller bu çizgi arabeskinin arasında biribirleriyle kucaklaşsın ve renkler gözlerinin önünde o sıcak ve sarhoş rakıslarını yapsınlar, onu oldukları yerden alsınlar, kendi yaşanmamış hayatından başka yere, ya eskiye, yahut uzağa götürsünler... Bu elverirdi. Onun bütün bu eşyadan istediği şey, hulyasına bir çerçeve olmaları, ona bir firar kapısı açmalarıydı. Tesadüf ettiği şeylere sahip olmayı pek az isterdi. Behçet bey, bütün ömrünce, yerinden kımıldanmadan ''kaçmak, gitmek!'' diye çırpınanlardandı. Ömründe bir kere, o da Adana'ya kadar, bin türlü telâş ve üzüntü içinde, şöyle bir gidip gelen bu adamın hayatı, rasladığı eşyanın, insanların, işittiği bir fıkranın, hatırladığı bir adın telkiniyle başlayan seyahatlerle dolu idi.

Behçet bey, olduğu yerden biraz doğrularak, artık iyice karanlığa alışmış gözleriyle, odanın içinde, bir hafta evvel satın almış olduğu aynayı aradı. Aynanın, üzerinde güzel yontulmuş sedemten ince sarmaşıklar, filizli nebatlar dolaşan ve küçük, mavi kuşlar uçuşan sihirli bir Demirhindi ağacından geniş ve ağır çerçevesi, hapsettiği billûr sathına tecrit edilmiş bir zaman çehresi veren o çok dikkatli işçilik karanlıkta görünmüyordu. Fakat nereden geldiği belli olmıyan bir ışığı kendisinde toplıyarak saf ve cilâlı billûr, büyük ve uzak suların bazı mehtapsız gece saatlarındaki esmer maden

parıltısiyle, tıpkı bilinmeyen bir kadere açılan bir yol gibi, müphem ve tılsımlı parıldıyordu.

Bu yeni aynanın epeyce evvel Necip Paşa veresesinden alındığını Behçet beye antikacı Hüseyin efendi söylemişti. Bukadarını bilmek bile ihtiyar adamın bu aynanın etrafında bütün bir hayal dünyasını toplamasına yeterdi. Çünkü çocukluğunun ve ilk gençliğinin büyük bir kısmını her yaz Boğaz'da geçiren Behçet beyin hayatına bu yalı garip bir şekilde karışmıştı. İsmail Molla bey ile Necip Paşa, yıllardan beri birbirine dargın olan iki komşu idiler. Bu itibarla yalıya hiç girmemiş, oradan kendisini her tesadüfünde hürmetle selâmlayan bir haremağası ile bir iki uşaktan başka hiç kimseyi tanımamıştı. Fakat muhayyelesi bütün bir ergenlik çağında hep bu yalının etrafında dolaşmıştı. Behçet bey, Necip Paşa'nın evini dolduran o sarışın, güzel kızların, karısı Târıdil hanımefendinin ihtimamla seçtiği, dikkatle yetiştirdiği cariyelerin nerede olduklarını, kimlerle yaşadıklarını, memleketin hangi köşesinde öldüklerini bilmiyordu.

Behçet bey bunu bilmediği gibi, bir gece kayıkla yalının önünden geçerken, kayığın içine, tâ ayaklarının ucuna, o büyük ve kırmızı gülü bunlardan hangisinin attığını da fark etmemişti. Bildiği şeyler şunlardı: bu kızlar çok güzeldi, bu gül henüz koparılmış kadar taze idi ve o atılır atılmaz yalının penceresinde çınlayan nazlı kahkahada o zamana kadar tatmadığı, bilmediği hazların daveti vardı.

Behçet o zaman henüz ilk sınıfında bulunduğu Mülkiye Mektebi'nin lâcivert üniforması içinde, şamdanına yeni dikilmiş bir mum kadar dimdik, taze ve mahcup, - belki şimdikinden daha mahcup - bir çocuktu. Şuradan, buradan topladığı aydınlıklarla, milyonlarca küçük elmas kırıntısı için-

de çalkanan bu eski Boğaz gecesinde, ağır yasemin ve gül kokuları arasında, ayağının ucunda bir türlü eğilip alamadığı yumuşak, kanamaya hazır, dolgun nescine bir türlü yüzünü süremediği bu kırmızı gülü hatırladıkça Behçet bey, aradan geçen altmış seneye rağmen hâlâ kendisini mustarip ve biçare hissederdi. Bu gecenin macerası onun için yıllarca devam eden bir iç hayatın başlangıcı olmuş, bu genç kíz kahkahasının açtığı izden yıllarca meçhul saadet âlemlerine taşınıp gitmişti. Vâkaa bu geceden sonra yalının önünden bir daha geçmemiş ve nadir tesadüflerinde yalıda oturanların yüzüne bir kere olsun başını kaldırıp rahatça bakamamıştı.

Bununla beraber yalı onun hayatına, annesinin misafirlerinin anlattıkları ile, hizmetçilerin sokaktan getirdikleri dedikodularla her gün bir başka çehreye girerdi. Abdülmecid'in ölümü üzerine dışarıya çırağ edilmiş saraylılardan olan Necip Paşa'nın karısı Târıdil hanımefendi, bu 1310 seneleri İstanbul'unun zevk ve moda itibariyle en meşhur çehrelerinden biriydi. Ayrıca bizim musikîyi çok sever ve anlardı. Selâmlığında kendi havasınca yaşayan Necip Paşa'ya mukabil o da her akşam haremde seçilmiş birkaç ahbabı ve seneden seneye kadrosu yenileşen cariyeleriyle erkek tecessüsünün hiç bir tarafından sızmadığı bir mahremiyet içinde yaşardı. Hem de saz ve musikî olmadığı gece hemen yoktu. Doğrusu istenirse Necip Paşa'nın evi o yıllar içinde alaturka musikînin en iyi tanındığı merkezlerden biriydi. Öyle ki soylarında pazardan alınmış kadın bulunmamasını bir gurur meselesi telâkki eden bazı ikbale yeni ermiş taassuplu aileler bile daha ziyade Anadolulu ve Rumelili zengin arazi sahipleri ve orta sınıftan İstanbullular - Târıdil hanımefendinin yetiştir-

diği, okutup yazdırdığı, hoca tutup musikî öğrettiği bu cariyeleri evlâtlarına almağı isterler ve nasıl her hangi bir düğünde, bir bayram ziyaretinde, yahut gezintide Hanımefendinin veya bu kızların üstünde gördükleri yeni mevsim modası elbisenin baş tuvaletinin, çarçaf veya feracenin, uzun uzun bahsi yapılırsa, üç beş sene evvel satın alıp kendi gözü önünde, öz kızıymış gibi itina ederek yetiştirdiği bu cariyelerin terbiyelerinden, seslerinden ve sazdaki ustalıklarından, güzelliklerinden öylece bahsedilirdi. İzdivaca kadın gözünün ve zevkinin hâkim olduğu, kadınların biribirleri hakkında cinsî kıskançlığın dışında hüküm verebildikleri bu devirde bu konak bir nevi bediî mektep gibi kabul edilmişti. Doğrusu da bu idi. Cariyeleri Târıdil hanımefendi için bir yetiştirme ve zevk gururu idiler. Onları sever, onlarla iftihar eder ve bir kere şu veya bu şekilde evlendirdikten sonra, zaten evinde iken pek okadar duyurmadığı mevki farkını büsbütün ortadan kaldırarak kapısını ve sofrasını, her hangi bir ahbabına ve akrabasına açtığı gibi, ona ve bütün etrafındakilere gerçekten garip bir cümertlikle açardı. Bu suretle bu büyük ev, değişen zamanın içinde, tasfiye edilmiş zevk ve âdetleriyle, artık son günlerini yaşıyan bir ırkın âdetâ devamı için çalışırdı.

Evinde bu yalıdan bahsedilmesini istemeyen İsmail Molla beyin bile, bazı yaz geceleri, Arnavutköy sırtlarına doğru set set yükselen bahçesinde Necip Paşalara en yakın bir kestane ağacının dibinde geciktiği olurdu. Hattâ oracığa küçük bir kameriye bile yaptırmıştı. Behçet beyin zaman zaman "merhum pederimiz Molla Bey Efendi Ferahfeza ile Bayatiye bayılırlardı" diye musikî merakından uzun uzun bahsettiği Molla Bey, bu kameriyede emekdar uşağı Halil ağanın

gizlice hazırladığı işret masasının başında, komşu yalıdan gelen saz ve körpe kadın seslerini dinleyerek insan ve talih üzerinde acı acı düşünürdü. Bununla beraber, bu yalnızlık saatlarını başka türlü tefsir edenler de vardı. Onlara göre Molla bey, bundan yirmi sene evvel Târıdil hanımefendi ile aralarında başlayan ve dedikodu yüzünden iki komşu yalının arasında bütün münasebetlerin kesilmesiyle biten bir muaşakayı henüz tamamiyle unutmamıştı. Evet, genç hizmetçileri, uzak yakın bir yığın kadın akraba, Molla beyi hâlâ bu romanın kahramanı olarak görmekten hoşlanırlardı.

Muhakkak olan, Molla beyin vakit ilerledikçe yavaştan bu musikîye refakate başlaması ve komşu evde saz biter bitmez, çekildiği odasından, belki de davetsiz olarak iştirâk ettiği bu ziyafete teşekkür için ağır ve dik sesiyle bir veya iki beste okuması idi. Molla bey gençliğinde bütün İstanbul'un sesine koştuğu nadir insanlardandı. Onun için bu besteler başlar başlamaz, her tarafta ses kesilir, komşu evlerden, pencerelerden başlar uzanır, denizde gezinenler varsa orada, hemen pencerenin önünde dururlar ve Boğaz gecesinin geniş, pırıltılı sükûtu, Bayatinin, Mâhurun sıcak busesi ile kucaklaşırdı. Mehtaplı gece birdenbire çılgın bir ihtirasın rüyasında uyanmak için kendi havaî gül rüyasından uyanırdı. Dedikoduya hak verdiren taraflardan biri de Molla'nın bu gecelerde hemen daima ayni besteleri okuması idi. Behçet bey, babasının sesini işitir işitmez yerinden fırlar, duvarda asılı tanburunu alır ve ona yavaştan refakate çalışırdı. Gür ve kendisinden emin sesin peşinde bu korka korka ilerleyiş kadar onu çıldırtan şey azdı. Tıpkı bir arslan izinde yürüyormuş gibi, sıtmalı ve halecan içinde, başı küçük kollarının bir türlü tam kavrıyamadığı tanburuna eğilmiş, olduğu

yerden bu sesin gece içindeki macerasını düşünür, onun Boğaz tepelerinde renkli bir uçurtma gibi süzülüşlerini takip eder, sonra da eritilmiş altın gibi, bir tarafta, durgun suda külçelendiğini zannederdi.

Babası içeriki odada olup bitenlerden habersiz, bestesini bitirir bitirmez bir kahkaha savurur, "takyem nerede? geceliğim ne oldu? Bu surahi niye boş?" diye bir yığın gürültü yapar, sonra yattığı yerden hâlâ uslanmayan bu adama hüzün ve hayranlıkla bakan karısının alnından öperek ışığı söndürürdü. Molla bey, canlı varlığının peşinden sürüklediği herkesi, kendisinin olan herşeyi, hattâ karısını bile severdi.

Behçet bey içini çekerek düşündü: "Acaba hakikaten o zamanlar anlatılanlar doğru muydu? Târıdil hanımefendiye bir iki defa kayıkta iken şöyle bir bakmaya cesaret etmişti. O zamanlar elli, elli beş yaşlarında olmalıydı. Fakat yine güzeldi. Peşinde sürüklediği zevkle ve ihtirasla yaşanmış bir ömrün şöhretiyle, tıpkı batmadan evvel etrafı o sıcak hâtıra güzelliğine boğan bazı akşam güneşleri gibi, güzel ve azametliydi. İnce yaşmağının altında geniş ve siyah gözleri parıl parıldı. Bir defasında ona çok dikkatle, hattâ şefkatle bakmış, sonra yanındaki genç kadına dönerek birşeyler söylemişti. Kim bilir? İnsanoğlu bu... Her şey olabilirdi. Sonra babasının beğenilmesi ve sevilmesi kendisi için okadar tabiî bir şeydi ki ...

Behçet bey, sanki donuk parıltısında geçmiş günlerden bir şey ister gibi tekrara aynasına döndü. Kimbilir, belki de orada, Târıdil hanımefendinin her biri başka bir diyardan gelmiş, sarışın, esmer ve beyaz tenli cariyelerini, onların çıplak boyunlarını, dolgun göğüslerini, dağınık nerkisleri ha-

tırlatan saçlarını, mahmur uyanışlarını arıyordu. Şüphesiz, bu genç kızların hepsi birçok defalar bu aynaya bakmışlar, orada, bu durgun ve katı aydınlıkta, çıplak veya giyinmiş hayallerde gülümseyerek saçlarını düzeltmişler, yüzlerine pudra sürmüşler, korselerini bağlamaya veya küçük çıtçıtların üzerine narin parmaklarını incite incite elbiselerini iliklemeye çalışmışlardı. Kadınların giyinip süslendikten sonra, çıkmadan evvel, aynalara son bir defa bakmaları kadar Behçet beyi eğlendiren ve düşündüren şey yoktu.

Behçet bey, büyülenmiş gibi, uzun uzun bu parıltıya daldı. Bu ürpertici boşluktan kendisine gelebilecek şeyleri düşündü. Bu sade kendisi olmakla kalan ve yekpare uykusu ne bir ağaç ve yosun, ne de bir kuş kanadı veya el kadar bir gök, hulâsa hiç bir arıza ile bozulmayan zaman parçasından birdenbire bütün bir mazi fışkırabileceği gibi, bin türlü ihtimalle yüklü bir istikbal de çıkabilirdi. Bu gece saatında mücerret ve gayri şahsî bir göz gibi genişleyen bu su okadar derin, okadar karanlıktı... Kimbilir, belki de oradan hiç bir şey çıkmaz, fakat kendisi, biraz sonra geleceğini bildiği uykusunda, hiç fark etmeden ona gidebilir, etrafındaki çerçevenin girift süslerine kadar her şeyi derinliğine yutan, hepsinin üzerine buzdan kilidini vuran bu donmuş zamana gömülebilirdi. Evet, tıpkı ölüleri gibi, babası İsmail Molla bey, annesi Şefika hanımefendi, karısı Atiye hanım gibi, hayatında kimi bir şimşek çabukluğiyle bir an çakıp sönmüş, kimi bir yıldız gibi makrekinde devrini tamamladıktan sonra çekilip gitmiş, kimi de vaktiyle bu eski aynanın sahibi olan Necip Paşa ailesi gibi sadece uzaktan, bir isim, bir şöhret ve bir yığın tadılmamış saadet halinde tanıldıktan sonra unutulan yüzlerce insan gibi, o da, orada, artık tehlikeli davetini

görmemek için gözlerini sımsıkı yumduğu bu derinlikte kaybolabilirdi.

Hakikat şu ki Behçet bey aynaları hem sever, hem onlardan korkardı. Aydınlıkta her karşılaştıkları şeyi güler yüzle içlerine alan bu sevimli mevcutların bazan okadar haşin ve sert bir şekilde kendi üzerlerine kapanışları, sizi acaip bir sükût içinde sarıp mumyalayışları vardı ki... Aynalar, istedikleri zaman, dört bir yana salıverdikleri bu sessizlikle taksim kabul etmiş bir zamanın timsali idiler. Halbuki Behçet bey, daha çok bizim olan zamanı, beraberimizde getirdiğimiz ve yine beraberimizde götürdüğümüz, her zerresine ayrı mâna ve şekiller, ayrı çehreler vererek sahip olduğumuz zamanı, kendi eliyle tamir ettiği, temzileyip ayarladığı bir yığın saatın, kâh telâşla, kâh büyük bir sabır ve dikkatle teker teker, küçük küçük, hiç yorulmadan, yanılmadan, şaşmadan saydıkları, nabızlarımızın munis kardeşi olan zamanı severdi.

Şimdi Behşet bey, iki eli çenesine kadar çektiği yorganın kenarına sımsıkı kilitlenmiş olduğu halde, odasında şuraya buraya dağılmış, irili ufaklı bir yığın saatın sesini, tıpkız gizlendiği bir köşeden yetiştirdiği orkestrayı dinleyen bir şef dikkatiyle dinliyordu. Ve yine tıpkı bir orkestra şefi gibi, bu acaip konserin sazlarını hem bir bütün olarak tadıyor, hem de teker teker tanıyordu. Bu zembereğinin kıvrak, çeliğinden âdetâ bir teneke gürültüsü çıkaran saat, Hüseyin efendinin saatıydı. Günlerce uğraştığı halde hâlâ senini düzeltememişti. Yarın iyice bir bakmalıydı. Ama düzeltip te ne olacaktı sanki? Herif hoyratın biriydi. Evinin bir kısmını ona kiraladığı için pişmandı bile... Kendi yattığı odanın karşısındaki büyük salonun duvarını sanki bile bile harabetmişti;

çivi çakılmadık yeri yoktu. Onun yanıbaşında âdetâ öksürür gibi çınlıyan saat, Nuri beyin saatıydı. Eski bir saattı; İngiltere'de yapılmıştı. Allah saklasın, bir tarafı kırılsa tamiri kaabil değildi; bugün o âletleri nereden bulabilirdi? Sâbire hanımın guguklu saatı da böyle idi. Bahçedeki büyük pavyona taşındıkları günden beri bu saatı merak etmişti. Fakat aksi kadın, baba yadigârıdır, yerinden kaldıramam diye bir türlü ona yakından göstermeye razı olmamıştı. Nihayet olduğu yerden düşmüş, durmuştu. İşte o zaman, koltuğunun altında saat, ayağına kadar gelmiş, "kuzum beyefendi, sizi bu işten anlar diyorlar, şuna bir bakar mısınız?" diye yalvarmıştı. Saatın hiç bir şeyi yoktu; biraz toz kapmıştı. Fakat Behçet bey, ayağına kadar gelen bu fırsatı kaçıramazdı; onbeş gündür onu odasında tutuyordu. Sanki şöyle bir bakmama razı olsa ne olurdu?... Onun da sesini tanıyordu: küçük ve gergin bir maden üzerine çekişle vurur gibi bir sesi vardı. Tuhaf bir ses, insanı her an kendisine çağıran bir ses...

Babasının alaturka ve alafranga zamanı beraberce gösteren pusulası, takvimli büyük cep saatı da buradaydı. Şişkin mahfazası içinde bu altın saat, bu ailenin şöyle böyle yüz, yüzyirmi yıllık bir ömrünü kaydetmişti. Bu da az şey değildi. Behçet bey, bu dikkatleriyle odasında birdenbire büyüyen çıtırtı ormanında Cavide'nin kol saatının sesini aradı. Bu, temiz elmaslı, küçük bir altın saattı. Genç kadın bu saatı alalı on sene olmuştu. On sene kendisi için az, çok az bir zamandı, fakat Cavide için gerçekten mühim bir şeydi. On sene... Zavallı kız, bu on sene içinde neler çekmişti... Üstüste babasını, annesini kaybetmiş, o hayırsız adamla evlenmiş, çekmediği azap kalmamıştı. Gerçekten acınacak şeydi. Halbuki en güzel seneleriydi. Bereket versin, öldü de

kızcağız nefes aldı. Şimdi burada dinlenir, diye düşündü. Bu kızı düşündükçe yüreği parçalanıyordu. Onu mesut etmeye çalışacaktı. Varsın, istediğini yapsın, ne çıkar? Behçet bey, birdenbire içini saran merhamet tufanında yazma kitapları yerine, isterse, Cavide'nin bebekleriyle bile yatmaya razı oluverdi.

Evet, Cavide'nin saatı bundan sonra ona iyi zamanlar sayacaktı. Şimdi orada, komodinin köşesinde, yarın sabah hanımının gelmesini bekliyordu. Güzel saattı doğrusu... Küçük, ince bir sesi vardı. Yalnız biraz acele ediyor hissini veriyordu. Acaba nedendi? Sabahleyin ona da bakacaktı.

Bu başıboş düşüncelerle yorulan Behçet bey, yeniden gözlerini kapadı. Altın yapraklı bir ağaç gibi, gözlerinin önünde gene saat seslerini gördü. Bu, ömrün ağacı, Behçet beyin içinde büyüyen, dal budak salan ağaçtı. Behçet bey onu yetmiş beş sene, her türlü âfetten uzak beslemiş, büyütmüştü. Allah izin verirse birkaç sene daha böyle gidebilirdi. İçini çekti. Artık saat seslerinden bıkmıştı. Onları unutmak, duymamak istiyordu. Fakat bu sesler acaip bir ısrarla peşindeydiler. Kendi içinde, bilmediği bir zemberek kopmuş, bu küçük, acaip şeytanları ortaya atmıştı. Onlar, yorgun ve yarı uykulu dimağında uyandırdıkları garip hayallerle biteviye etrafında dolaşıyorlardı. Kâh altın sarısı renklere bürünmüş rakkaseler gibi önünden geçiyorlar, onu gülerek selâmlıyorlar, kâh kolkola vermiş, sıkı saflarla, bilinmeyen bir hedefe doğru bir Roma taburu gibi geniş ve tesanütlü yürüyorlardı. Nereye gidiyorlardı? Hiç birini durdurmak kaabil değildi. Başlarının üzerinde küçük, boş vazolarla, küçük ve ölçülü adımlarla bu küçük mevcutların mahşer kalabalığı nereye akıyordu?

Birdenbire her şey susar gibi oldu, karanlık ve sessizlik âdetâ kat'î bir iradeyle çatırdadı: sanki bir yerde altın bir duvar çatlamıştı. Bu aşağıda, yemek odasının dördü vuran saatıydı. Ona hemen aynı zamanda sofanın saatı âdetâ bir dişi naziyle cevap verdi; sonra her ikisi birden hemen çatlayan altın duvarın arkasında çoğalmaya gittiler. Behçet bey artık eskisi gibi saat seslerini teker teker farketmiyordu; sadece içinde her şeklin, her rengin çalkandığı sıcak bir çağlayan durmadan akıyordu. Sonra bu şekiller ve renkler kayboldu, yerlerinde mahiyeti bilinmeyen bir altın parıltısı kaldı. Fakat nekadar geniş ve kuvvetli, nekadar çabuk akıyordu; etrafında ne varsa hepsini, Behçet bey de içinde olmak üzere, hepsini beraberinde alıp götürüyordu. Şimdi Behçet bey bütün bu âlemin aktığı yeri görüyordu. Bu, yeni satın aldığı aynanın karanlıkta bir uçurum gibi açılan boşluğu idi. Behçet bey, bu boşluğa düşmemek için çırpındı. Geniş çerçevenin kenarını süsleyen filizlere, sarmaşıklara yapışmak istedi. Fakat akış okadar kuvvetliydi ki hiç bir şey önüne geçemezdi. Nihayet Behçet bey, son gayretini de sarfettikten sonra, bu boşluktan içeriye düştü ve Cavide'nin kaç gündür kendisini okadar düşündüren ve eğlendiren o acaip, çekik kaşlı, uzun çeneli, sivri vücutlu bebeklerinin dört yanını aldıkları, sarmaş dolaş kucakladıkları bir rüyada kendini kaybetti...

BABA İLE OĞUL

Behçet bey, Necip Paşa yalısının muhayyelesini okadar zevkli hayallerle dolduran bu parlak ve lezzetli hayatını, musiki ile sazın giydirdiği bu bir yığın genç, güzel, hisli ve ürkek kadın kalabalığını ancak ondokuz yaşına kadar takip edebildi. O sene babası, Hünkârın âni bir karariyle Mekke kadılığı verilerek, İstanbul'dan uzaklaştırıldı. İsmail Molla beyin çok ölçülü olmakla beraber, bir yandan da pervasız olan mizacı, her türlü entrikanın dışında -hiç bir zevkinî ihmâl etmemek şartiyle- o sağlam yaşayışı çoktandır dikkati çekmişti. Son zamanlarda ise, Molla bey, mizacının emrettiği bu hayâtı âdetâ bir nevi çekingenliğe dökmüştü. Bir Saray, birçok tasavvurları affedebilirdi; fakat istiğnayı, uzleti affedemezdi. Bunu bilen dostları, zaman zaman kendisini iykaza çalışmışlar, "Molla bey, vazgeçin bu çekingenlikten, hoş görülmüyor" demişlerdi. Fakat Molla aldırmadı. Daha doğrusu, yeniden ikbâlin yükünü taşımak kudretini kendinde bulmuyordu. Hattâ bir defasında, gene böyle bir nasiha-

ta cevap olarak: "selâmlığımı o lüzumsuz misafir kalabalığından temizlemek için tam altı yıl çalıştım; rahatımı bozamam" demişti. Adamlarından birinin himmetiyle işittiği bu söze Abdülhamit son derecede kızmış ve ertes gün, Mâbeyn vasıtasiyle "İsmail Molla beyefendi, anlaşılıyor ki bizim hareketlerimizi tasvip etmiyorlar; bari kendilerini Mekkei Mükerreme kadısı yapalım. Bu vesileyle hem Haccı Şerifi edâ etmiş olurlar, hem de duamızla meşgul olurlar." emrini vermişti. İsmail Molla bey, bu emirden üç gün sonra, hazırlığını bitirip karısiyle Hicaz'a gitti.

Bu gidiş, Behçet beyin hayatını altüst etti. Yanlış anlaşılmasın, Behçet beyin hayatında, zayıf yaratılışının kendisine doğduğu andan itibaren çizmiş olduğu yoldan en ufak bir ayrılış bile yoktur. Bu değişiklik, sadece hissi mahiyetteydi. Behçet bey, baba sevgisini bir nevi din gibi alanlardandı. Onun için birdenbire yatılı bir mektepte, babasından ve itiyatlarından ayrı yaşamak, ondokuz yaşındaki bu genç adama hâlâ bir çocuk muamelesi eden anne ve dayısından ayrılmak, onu aylarca ümitsizliğin derinliklerinde yaşattı.

Hakikat şu ki İsmail Molla bey, tahakkümlü tabiatiyle, nufuzlu ve her tenkidin üstünde kalan şahsiyetiyle etrafındakilerin hemen hepsini farkında olmadan bir esir gibi kullananlardan, daha doğrusu, bir esir bağlılığını onlarda en tabiî bir ruh hâleti yapanlardandı. Karısı, onunla evlendiği günden itibaren, hayattaki bütün saadetini bu îradeye itaatta ve onun heveslerine katlanmada görmüştü. Kızı Rûhsal hanımefendi, bütün ömrünce babasiyle mukayese ederek kocasını küçük bulmuştu. Yaratılıştan zavallı doğan oğlu ise, daha ilk yaşlarından itibaren, bir nevi yarım Tanrı gibi baktığı

bu güzel, cömert, zeki ve zaafsız babanın karşısında şahsiyetini bir çırpıda silivermişti.

Behçet bey, babasını çok sever, fakat pek az tanırdı. Onun bütün şahsiyetine hâkim olan garip ve âhenkli hotbinliğini bir kere bile ölçmeye kalkmamıştı. O, daha çok, haremde, annesi ve dadısiyle büyümüş, babasının hoşuna gittiğini sanarak onların sönük ve biçare görüşlerini olduğu gibi benimsemişti. İlk önceleri Molla bey buna üzülmüş, okadar dua ile ve sonuna doğru Allahın kendisine bahşettiği oğlunu bu terbiyenin sakatlığından kurtarmaya çalışmıştı. Fakat çocuğun tabiatındaki pısırıklığın ve zavallılığın dışarıdan aşılanmış bir şey olmadığını anlayınca, bu biçare doğuşla mücadeledeki güçlük karşısında birdenbire ürkmüş ve bir daha onunla meşgul olmamıştı. Behçet beyin bütün gençliği iki ihtiyar ve zavallı kadının "Maşallah, oğlumuz, ciddi ve terbiyelidir, sağa sola bakmaz" yahut "A, vallahi, eminim bütün Emirgân önünde soyunsa, Behçet şöyle yüzünü çevirmez, bir kadın görünce gül gibi kızarır" cinsinden sözlerin çizdiği bir ahlâk düsturunda kendisini idrâk etti. Bazan dadısı veya annesi şaşırırlar, bu sözleri Molla'nın önünde tekrarlarlar, o zaman Molla çileden çıkar, "eğer doğru ise, Allah sizin de, onun da belânızı versin!" diye odadan fırlardı.

Hulâsa Molla bey, bütün ümitlerini bir zaman üzerinde topladığı biricik oğlunun kendisine benzemeyişini bir türlü affedemezdi. Onun için oğlunun istediği gibi yetişmesinden ümidini kestikten sonra, hayatını büsbütün değiştirmişti. Hattâ kendisini yakından tanıyanlara garip bir zevkle bunu anlatmıştı bile... İnsan hayatta, yapmak istediklerinin birçoğunun evlâdı tarafından yapılmasını isterdi. Bu, tabiî bir

şeydi. Fakat şimdi Molla, Behçet'in hiç bir şey yapamıyacağını, bu geniş sofrada hiç bir nimetin tadını çıkaramyıacağını anladığı için ona terkettiklerini kendisi yiyordu. "Benim evlâdım bana benzemedikten sonra, ha olmuş, ha olmamış, benim için birdir" sözünü zaman zaman söylediği olurdu.

İsmail Molla, cinsinin asilliğinden gurur duyan bir hayvan insiyakıyle, boyu kendisinden en aşağı kırk santim küçük olan bu cılız omuzlu, sakat çocuğu bir türlü beğenmiyor, onda kendi levent, atılgan, uçarı, çapkın ve gerçekten efendi hayatının hiç bir tarafının devam etmiyeceğini anlıyordu. Oğlunun kitap aşkı bile böyleydi. Büyük bir okuyucu olan Molla bey için kitap ta kadın gibi bir şeydi; yâni okunduktan sonra başından atılırdı. Yalnız, biri diğeri gibi rahatsız edici olmadığı için, - kitap unutulmaya razıdır, fakat kadın razı olmaz - bir köşede kendi kendine durmasında bir mahzur yoktu. Ev genişti; okunmuş kitap bir servetti. Halbuki Behçet öyle değildi: kitabı okumaktan ziyade, onunla meşgul olmasını severdi. Meselâ, daha oniki yaşında kitap ciltlemeyi öğrenmişti. Nereden, kimden? Bunu bilen yoktu. Fakat öğrenmişti, hattâ Molla'nın bir kere bakıp şuraya buraya attığı kitapları ciltlemeğe başlamıştı. Bazan hiç açılmamış bir kitabı, yapraklarını kesmeden ciltlediği bile olurdu. Sade bu kitap hikâyesi baba ile oğul arasındaki mizaç farkını göstermeye yeterdi.

Molla bey, hayatının belki en büyük hüznünü oğlunun cilt atelyesini gördüğü gün duymuştu. Akşama kadar vaktını haremde yorgun bir kedi tembelliği içinde geçiren Molla, oğlunun terbiyeli ve hürmetli selâmlariyle, göze girme teşebbüsleriyle henüz kendisini taciz etmediğinin birdenbire farkına vararak "Behçet nerde?..." diye sorunca, Hanımefen-

di ile Dadı, ilkin bir suç ortağı korkaklığiyle birbirlerine bakmışlar, sonra ikisi birden "galiba tavan arasında" cevabını vermşilerdi. Sadece bu "taban arası" kelimesinin uyandırdığı kendi gençlik hâtıralariyle oğlu için büyük bir ümide düşen Molla, derhal merdivenlere tırmanmıştı. Behçet, tavan arasında gerçekten çalışıyordu. Fakat bu çalışma hiç te Molla beyin umduğu gibi değildi; sırtını geniş şehnişinden gelen aydınlığa dönmüş, elleri çiriş ve boya içinde, bir türlü çeviremediği kocaman bir mengenenin üzerinde, zayıf omuzları yukarıya doğru bir gölge gibi çırpınıp duruyordu. Sıcak yaz akşamında, iki kanadı birden açık pencereden dolan gölgeli ışıkta, Molla bey oğlunu, bir insandan ziyade kendi ördüğü ağa takılmış çırpınan, büyük bir yaralı bir örümceğe benzetti. Bu çatı odası, duvar boyunca uzanan bir masa ile çeşit çeşit âletlerle, çiriş ve tutkal çanaklariyle, şurada burada asılı renk renk bez, ebruli kâğıt, meşin hevenkleriyle hakikî bir ciltçi dükkânına benzemişti. Hulâsa, anne şefkatiyle emektar hizmetçi becerikliliği sayesinde, kendisi hiç farkına varmadan, burada tam bir atelye kurulmuştu.

Molla bey, oğlunu bütün gün tepesinde kaynıyan yaz güneşinin bir külhana çevirdiği bu odada, bayıltıcı çiriş kokusu içinde, bütün biçare kaderiyle görmemiş olsaydı, evine haberi olmadan giren bu değişikliğe kızar, bütün bu mengeneleri, bu çiriş ve tutkal tabaklarını, soğuk kalıpları, olduğu gibi, hemen o dakikada denize attırır, günlerce hareme uğramazdı. Fakat ayaklarının ucuna basarak mengenesinin üstüne bütün kuvvetiyle asılmış olan bu zavallı vücut, bu çiriş lekeleriyle terin birbirine karıştığı zayıf yüz, yumuşak ve kumral saçların bir bir yapıştığı bu geniş ve solgun alın, onu bir vicdan azabı gibi yakalamıştı. Öyle ki, kendisini görür görmez, oğlu-

nun mavi, iri gözlerine çöken korkuyu yıllarca unutamadı: ilkin başını çevirip te karşısında yabancı görünce şaşırmış ve gerilemeş, sonra onun yüzündeki değişikliği fark eder etmez, âni bir kararla kucağına atılmıştı. Bu, baba ile oğulun, her birinin içinde başka şekilde çalışan bir talihin üzerinden ilk kucaklaşmalariydi. İkisinin de gözlerinden bir perde sıyrılmış, ikisi de kendi varlıklarının derinliklerinde bu talihin hakikatine uyanmışlar, hiç bir kelime sarfetmeden, onu olduğu gibi kabul ettiklerini biribirlerine söylemişlerdi.

O gece Molla bey, ilk defa olarak, insanî zaafın da bir nevi kuvvet olduğunu öğrenmiş, büyük kartal uçuşlarının alıp götürmediği yerlerde sabrın, küçük ve devamlı çalışmanın, kanaat ve tevekkülün birtakım şeyler, hattâ çok iyi şeyler yapabileceğini samimilikle düşünmüştü. Şimdi oğlunun her yıl küçücük ve dar göğsünü âdetâ şişiren bir iftiharla, getirip ayaklarının dibine koyduğu deste deste "Aferin" leri, "Zikri Cemil" leri, cilt cilt ve üstü tuğralı, yaldızlı mükâfat kitaplarını anlıyordu. Hayır, herkes kendisi gibi "fâtih" doğamaz, her adımında bir zafer borusunu çalarak yürüyemezdi. Küçük ve sürekli çalışmanın da bir muvaffakiyet payı, hattâ şerefi olmalıydı. Bunun gibi zaaf bilmeyen bir âhengin yanıbaşında şefkatin, merhametin, kanayan yüreğin de bir yeri vardı. Şimdi oğlunu anlıyordu, hattâ ona acıyordu bile.

Molla bey, bu geceden sonra da Behçet beyi sevmedi. Onun bir şeyi sevebilmesi için beğenmesi lâzımdı. Behçet daha küçüktü; onu beğenemezdi. Hattâ o sadece küçük değil, şekilsizdi de... Bir yığın zavallılık içinde yüzüyordu. Hiç bir zaman tek başına mevcut olmıyacak, daima ikinci ve orta kalacak, uçmak nasip olmadan sürünecekti. Bununla beraber, onun da bir hayatı, bütün eksiklerinin ve sakatlıklarının far-

kında olduğu, birtakım küçük hareketler, meraklar ve üstüne düşmelerle kaçtığı, avutmaya çalıştığı bir hayatı vardı. İşte, kabul etmeye mecbur kaldığı bu hayat ve onun trajedisi, Molla beyi oğluna yeni bir gözle bakmaya, ona acımaya zorluyordu. Onu, o akşam, ciltlediği bir kitabı gösterdikten sonra yine olduğu yere koyarken iyice anlamıştı.

Zavallı Behçet, bütün ömrünce hiç bir efendilik hissini duymıyacak, her tanıdığı şey ona sahip olacaktı. Hayır, hiç bir sevdiği ve inandığı şeyi, sırf bu sevginin üstüne çıkabilmek, kendisini bu imtihanda muzaffer görmek, bir bağı daha koparmış görmek için olsun, fırlatıp atamıyacaktı. O, eşyanın ve insanların mutlak bir saltanatı altında, küçük, müstebit bir saklanma, her şeye rağmen saklanma duygusunun büklümleri içinde küçük, çok küçük bir şey olarak yaşıyacaktı. İşin fenası, kendisi de bütün bunların farkındaydı. Bunu ilk defa orada, oğlunun Boğaz gecesini renk, ışık ve cümbüşüne sırtını çevirerek çalıştığı odada farketmişti. Çocuğun mavi ve aydınlık gözlerindeki o ürkek parıltının gerçek mânası başka bir şey olamazdı. Bu bakış, kendisine "babacığım, bunu ben de biliyorum, böyle doğdum" demiyor muydu? İşte bunu anlaması ydı ki Molla'nın kalbini ilk defa olarak burkmuştu. Son zerresine kadar erkek olan bu mağrur yaratılışta, bu gece, o eski ve ezelî kadın, tabiatın büyük aslı birdenbire bir yara gibi kanamıştı.

Bu yüzdendir ki Molla bey, muayyen müddeti iki defa yenilemek suretiyle, Hicaz'da kaldığı beş yıl zarfında oğlunun "velinimet-i biminnetim, sebeb-i hayatım, candan aziz pederim efendim" diye başlayan uzun, çocukça, her yıl biraz daha büyümesine, tahsilinin ilerlemesine rağmen, gerçekten çocukça yazılmış mektuplarını, mizacının emrettiği istihfafla

okumaktan çekindi. Hattâ yazdığı cevaplarda alay bile etmedi. Halbuki, sonunda, bu gülünç olmaya başlayan saygı, bu hiç bir şeyi, en küçük teferruatı bile unutmayan vuzuhla, damın kiremidinden Dadının romatizmasına kadar her şeyin üzerinde duran dikkat karşısında geniş ve gürültülü bir kahkaha savurmayı, bütün bu mânasız ve gülünç şeylerle alay etmeyi, oğlunun yüzüne karşı "bırak bu budalalıkları yavrum, biraz adam ol, biraz geniş yaşa!" diye haykırmayı nekadar isterdi. Fakat bunu yapmadı. Hattâ, sonuna doğru genç adamı müteessir ettiğini görünce, arasıra Beyoğlu âlemlerinde eğlenmesi için verdiği nasihatlerden bile vazgeçmedi. Daha da ileriye gitti: bütün ömrünce hiç kimseye göstermediği bir sabırla, ona bazan uzun cevaplar yazdı, sorduğu suallere izahlar verdi. Zaten böyle olmaması biraz da imkânsızdı. Behçet, hiç bir yazdığını unutmuyor ve mutlaka her birine karşılık istiyordu. Kısacası, bu her şeyi bilen ve anlayan, fakat yaratılışın kendisini hapsettiği çemberden çıkamayan zavallıyı kırmamak için elinden gelen gayreti sarfetti.

Bu mektuplaşma ilerledikçe, Molla, oğlunu daha yakından tanımaya başladı. Hiç te zekâsız değildi; sadece orta idi. Garip denecek kadar kuvvetli bir hâfızası, alâkaları küçük fakat ihtimamlı bir dikkati vardı. Bu dikkatle insanlar ve hâdiseler karşısında çok isabetli, çok tarafsız hükümler veriyordu. Molla bey, oğlunun mektuplarını okudukça orta bir kafada otorite fikrinin ne demek olduğunu iyice öğreniyordu. Her şeyin ve bütün bir hayatın gecikmiş bir ihtilâle doğru gittiği bîr âlemin ortasında Behçet, yerleşmiş telâkkilere, an'ane, tekâmül, kanun, keyfî nizam, ne olursa olsun, bir nevi Tanrılara bakar gibi bakıyordu. Ayrıca iktidara karşı girişkendi. Vaktiyle küçük bir çocukken nasıl babasının ve annesinin gözü-

ne girmek için hiç bir fırsatı kaçırmamışsa, nasıl idadiden Mülkiye'ye kadar bütün tahsil hayatında ne müdürlerin, ne de hocalarının ve arkadaşlarının teveccühünü kazanmak için elinden gelen her şeyi yapmaktan çekinmemiş, gece sabahlara kadar uykusunu fedâ etmiş, vaktına vakıt katarak çalışmışsa, şimdi "mülâzemet"le girdiği Dahiliye Kalemi'nde de aynı tarzda çalışıyor, üstüste fezlekeler, telhisler yazıyor, kendisine hiç sorulmayan meseleler hakkında sağa sola, hiç kimseyi kuşkulandırmayan lâyıhalar takdim ediyor, Nâzır'a, Mabeyincilere, babasının eski dostlarına boş zamanlarında kendi eliyle ciltlediği kitaplar gönderiyor, kısacası henüz ilk adımlarını attığı memurluk hayatında, birdenbire açık pencereden bir odaya girmiş arı gibi, sanki küçücük cüssesiyle her tarafı doldurmaya çalışıyordu. İsmail Molla, sıcak yaz gecelerinde, Mekke'deki evinin damında, bir yandan, bilinmeyen bir hastalıktan ölüm döşeğine yatmış karısının baş ucunda beklerken, bir yandan da oğlunun, bu hiç bir huyu kendisine benzemiyen yadigârın, hangi irsiyetin mahsulü olduğunu acı acı düşünüyordu. Bir yandan da memnundu. Oğlunun istikbalini temiz etmek için kendisinin yapacağı bir şey yoktu. Şüphesiz, gerekince, oğlunu yerleştirmek, hayatını temin etmek için Molla bey, hâlâ devam ettiğini bildiği nüfuzunu kullanacaktı. Fakat Molla bey de, her şeyin, hattâ aile bağlarının üstünde yaşayan doğruluk hissiyle böyle bir teşebbüsü yapmaktan memnun olmıyacağını biliyordu.

Oğlunun üstüste yazdığı mektuplarda üşenmeden, yorulmadan saydığı muvaffakiyetlerine rağmen Molla bey hâlâ onu beğenmiyor, yuvasında kuzgun yavrusu bulmuş bir leylek gibi, bu girişken, mütevazı, her haliyle göz içine ba-

kan mahlûktan tiksiniyordu. "Yarabbim, ben neyim, o ne diyordu; karım ölüyor da bir satırlık bir şey yazıp bu memleketten kurtulmağa elim gitmiyor."

Mağrur Molla, gece evinin damına serilmiş yatağında, hasta karısının yanıbaşında, gündüz mahkemede, bir yığın iş arasında, çapraşık bir irsiyetin gururuna indirdiği ve bir tokada benziyen bu acaip evlâdı, saatlarca süren tahlillerle anlamağa çalışıyordu. Artık mektuplarını elinden düşürmez olmuztu. Yavaş yavaş oğlunun kendisine bukadar ağır gelen bu düşüklükleri, bu göze girme teşebbüslerini her hangi bir menfaat için yapmadığı, bunun doğuştan bir çalışkanlık olduğunu anlamıştı. Evet o, hep o tavan arasındaki cilt mengenelerine eğilmiş büyük örümcekti...

Molla beyi memnun eden başka bir nokta da, bütün mahviyetine, gayretkeşliğine rağmen, oğlunun kimseye fenalık edemiyeceğine inanmasaydı. Zayıf yaratılışı buna elverişli değildi. Bunu öğrenmek onun için gerçek bir ferahlama, her türlü sevinç olmuştu. "Ya maazallah, benim tabiatımda olsaydı." Evet, Molla'nın, istediği her hangi bir şeyde sonuna kadar gitmemesinin ihtimali yoktu. O, yaratılıştan büyük ve kudretliydi; ihtiyar yaşına rağmen, sade bunu bilmek bütün ömrünce kendine hayran yaşamış olan bu adamı sevindirebiliyordu.

Molla bey, nefis sevgisini bir din haline getirenlerdendi. Bu gururlu hodbinlik Molla'yı bir nevi kayıtsız ahlâka bile götürmüş, onu devrinin içinde parmakla gösterilen bir adam yapmıştı. Şirvanizade'nin sadrâzamlığı sırasında küçük bir kadı iken Saray'ın ve Bâbıâli'nin bütün ısrarlarına rağmen verdiği hüküm, kendisinden başka herkesi şaşırtmıştı. İşte bütün ömrünce nefsine karşı hürmetten başka hiç bir içti-

maî imanı olmıyan bir adam, sırf bu sevgi sayesinde her şeyin satın alındığı bir devirde hür, başıboş ve her yandan saygı görerek yaşamıştı.

Molla beyin teşebbüs için iki yıl beklediği işi Behçet bey bir gün içinde yaptı. Şûrayı Devlet âza mülâzimliğine tayininden bir yıl sonra babası da Fetvahane'deki eski vazifesine "teveccühat-ı seniyye" ile iade edildi. Kendisine bir mûcize gibi görünen bu haberi aldığı zaman Molla şaşkınlıktan donakalmıştı. Yazık ki bu arada karısı Şefika hanımefendi bu haberden üç dört gün önce ölmüştü. Altı sene hasret çektiği İstanbul'dan uzakta gelen bu ölüm, Molla'yı yıldırım yemiş bir çınara döndürmüştü. Karısını hâlâ seviyor muydu? Burası bilinemezdi. Fakat eğri bir bıçağın kını gibi onun bütün hususiliklerini almış olan bu kırk yıllık dosttan ayrılmak, onu yabancı bir toprağa bırakıp gitmek gerçekten tahammülün üstünde, güç bir şeydi. Dostları, karısının bukadar mukaddes bir yerde öldüğünü hatırlatarak onu boş yere teselliye çalışıyorlardı. Dinde bile bukadar yakından gelen bir acıya çare yoktu. Molla acı içindeydi. Bu acıyla kendisini yeni vazifesine çağıran telgraflara, emirlere rağmen aylarca karısının gömüldüğü topraktan bir türlü ayrılamadı. Zavallı Şefika hanım, bütün ömrünce korktuğu ve delice sevdiği adamın her akşam üstü mezarının başına gelip sessiz sedasız saatlerce orada düşündüğünü yattığı yerden görse nekadar sevinirdi... Fakat şehir halkı yavaş yavaş bir ölüye karşı gösterilen bu alâkayı hoş görmemeye başlamıştı. Bunu her akşam geçtiği yolda çocukların ve kendisini görür görmez yolun bir köşesine çömelen kadınların fısıltılarından anlıyordu. Nihayet halefi de onun oradan ayrılmamasını hoş görmüyordu, çünkü Molla'nın nüfuzlu şahsiyeti karşısında za-

vallı adam bir türlü tutunamıyor, memleketin ileri gelenlerinden başka, iş sahiplerinin bile sabah akşam onu evine doldurduklarını gördükçe Mabeyne, Meşihat'a üstüste telgraflar çekiyor, "hakk-ı kazası" nı "ihlâl" eden bu lüzumsuz kalışın kısaltılmasını rica ediyordu. Nihayet altı ay sonra aldığı sıkı bir emir üzerine Molla harekete karar verdi.

İstanbul'a geldiği zaman ikinci bir sürprizle karşılaştı: oğlu, Şûrayı Devlet âza mülâzimlerinden Behçet beyefendi, ders şeriki Ata Molla'nın kızıyla evleniyordu. Asıl garibi, bu evlenmenin, genç âza mülâzimini himayesine alan Hünkâr tarafından emredilmiş olmasıydı. Molla, Fatih'deki İbrahim Paşa konağında, yüzüne her baktıkça rahmetli annesini hatırlıyarak ağlayan oğlundan bu haberi alınca donakalmıştı. Fakat o da bir şey bilmiyordu. Ne Hünkârı görmüş, ne de Ata Molla beyden bir haberi vardı. Emir, mâlûmatı olmadan verilmişti. İkide bir "mahza teveccüh-ü şahâneleriyle olmuş bir iş" diyerek ellerini oğuşturuyordu.

Altı aydanberi kaderin sillesi altında kendini kaybeden ve bir türlü öfkelenmek kudretini kendinde bulamıyan Molla, birdenbire kızarak oğluna: "ellerini çamaşır yıkar gibi oğuşturmadan anlat" diye bağırdı. Bu öfkeyle Molla kendini buldu. Behçet bey de, sevgili "velinimet" i babacığının gene eskisi gibi karşısında bulunduğunu anladı. Baba oğul memnundular...

Nihayet üstüste birkaç defa sıkıştırdıktan sonra, İsmail Molla vak'ayı oğlundan dinleyebilmişti. Onbeş gün kadar evveldi. Bir gün, ikindiye doğru, daireye uğrayan Behçet bey, kendisini Mabeynden istediklerini, sabahtanberi sağda solda, aratıldığını, hemen gitmesi lâzım geldiğini öğrendi. Niçin, neden? bunu hiç kimse bilmiyordu. Kalem arkadaş-

ları, suallerini biraz da çekingen bir tavırla başlarını sallıyarak cevapsız bırakmışlardı. Merdiven başında rasgeldiği Atıf beyefendi (Tanzimat kısmı Reisi ve kendisinin hâmisi) ona hep güleryüz gösterdiği, onunla konuşmaktan hoşlandığı halde, bu sefer selâmını şöyle bir alarak yürümüştü. Bu hallerden ölesiye sıkılan Behçet bey, bir kira arabasına atladı. Yolda durmadan kendisine sualler soruyor, hesaplar yapıyordu. Acaba takdim ettiği lâyıhalardan biri dikkati mi çekmişti? Buna pek ihtimal veremiyordu. Atıf Beyefendinin onları sağa sola, kendi adına kendi düşüncesiymiş gibi gösterdiğini biliyordu. Yoksa birisi bir gammazlık mı etmişti? Vâkıa her hangi bir kabahati yoktu. Bununla beraber, insanoğlu bu... Münasebetsizin birisi, sırf ikbal hırsiyle kendisini lekeleyebilirdi. Behçet beyin birdenbire işlemeye başlayan muhayyilesi, yavaş yavaş bu son ihtimalin üzerinde durdu: arabanın içinde kendisini Fizan yolunda yahut uzak ve unutulmuş bir Anadolu kasabasında biçare bir şey, herkesin konuşmaktan, hattâ selâm vermekten çekindiği şüpheli bir mahlûk gibi görmeye başladı. Sonuna doğru buna okadar inanmıştı ki Mabeynde kendisine karşı gösterilen saygının bile farkına varmadı. Nihayet onu başmabeyincinin odasına soktular. Behçet bey, odaya girer girmez, hiç beklemediği bir manzara karşısında kaldı. Eski baba dostu Atâ Molla bey, ayakta, başmabeyincinin karşısında, yüzü hiddetten ve teessürden altüst olmuş, saçı sakalı dimdik, birşeyler söylüyor, mabeyinci sadece gülüyor, "ne yapalım, Molla bey, Molla bey, ne yapalım? iradei seniye var" diyordu. Behçet bey hemen işi anladı. Atâ Molla için birisi bir edepsizlik etmişti. Kendisini tezkiye için çağırmışlardı. Bir dakika içinde ve büyük bir soğukkanlılıkla bu baba dostunu kurtarmak

için elinden geleni yapmağa karar verdi. Başmabeyinciyi etekledi, sonra Ata Molla'nın elini öpmek üzere ona doğru yürüdü. Fakat olduğu yerde donakaldı. Molla ona elini vermek şöyle dursun, kızgın kızgın bakarak yüzünü öbür tarafa çevirmişti. Behçet bey bu muamelenin şaşkınlığı içindeyken başmabeyinci: "Molla, delilik etme, sonu fena olur, bırak da damadın elini öpsün" dedi. Ata Molla, alı al, moru mor: "ben böylesi hokkabaza kızımı rizamla vermem!" diye bir daha haykırdı. Fakat mabeynci dinlemiyordu. Hattâ onunla konuşmaktan vazgeçmişti. Bu sefer hayretinden donakalan ve ne yapacağını bilmeyen, sadece karşısındaki masanın altına acaba saklanabilir miyim, bir kere giriversem belki de beni görmezler, diye bakan ve o zamana kadar şikâyet ettiği cüssesinin niçin biraz daha küçük, daha çok küçük olmadığına kızan Behçet beye dönerek, "bak oğlum, padişahımız efendimiz hazretleri uğuru hümayunlarındaki sai ve gayretinizden çok memnundurlar, Teveccühat-i şâhânelerini göstermek için Molla beyefendi hazretlerinin küçük kerimeleri Atiye hanımefendi ile izdivacınızı tensip buyurdular. Düğün bu ay içinde olacaktır. Nikâh ta bu akşam" diye vaziyeti izah etmiş ve masanın üzerinde duran büyükçe bir keseyi "bu, mesarif-i zaruriyeniz içindir" diyerek Behçet beye uzatmış, sonra da cebinden çıkardığı büyükçe bir yüzüğü "bu da gelin hanıma taraf-ı şâhâneden bir âtıfettir, kalfalardan biri bu akşam konağa götürecek" diye gösterdikten sonra tekrar cebine sokmuş ve nihayet biri hiddetten, öbürü şaşkınlıktan harap, bu iki biçarede ağız açacak hal kalmadığını anlayınca: "kullarını yegân yegân düşünen zat-ı şâhaneye" onlar namına teşekkür ederek ve "ömr-ü şâhânelerinin izdiyadına" dua ederek "düğün iki hafta içinde olup bitmeli"

diyerek onları odasından savmıştı. Bu kısa sahne esnasında Ata Molla, Behçet beye dik dik bakmıştı. Dışarıya çıkınca az buçuk kendisine gelen Behçet bey, bu vaziyetten nasıl kurtulacağını düşünürken ihtiyar adam, "bire habis, bu haltı işleyen sensin" diyerek cins İngiliz atlı, zarif arabasına atlamıştı. Hayır, bu haltı kendisi işlememişti, hattâ o dakikaya kadar haberi olmamıştı. Fakat gazaplı Molla, bu bir çift sözü bile dinlemeden, arabacıya "çek!" emrini vermişti. Bunun üzerine, Behçet bey de kendisini getiren kira arabasına atlamıştı. Mabeyincinin dediği gibi, o akşam ister istemez nikâh olmuş, "mahzâ bir âtıfet-i şahane" olarak kendisine verilen kocayı bir kapı aralığından seyreden Atiye hanımefendi kederinden bayılmış, haremdeki kadınlar, "ilâhi, boyun devrilsin, herif!" diye yeni dâmada beddua etmişlerdi Ata Molla tarafı, bütün işlerin Behçet beyin teşebbüsiyle olduğu kanaatındaydı. Onun için Molla, dâmadının yüzünü görmer istemiyor, onunla, pek lâzım olursa, ağası vasıtasiyle konuşuyordu.

— Peki bundan sen ne anladın?

Hayır, Behçet beyin anladığı bir şey yoktu. Ona göre meselenin tek bir izahı vardı; o da hakkında "râyigân buyurulan teveccühat-ı seniye" idi.

Şaşkınlıktan kafası çatlıyacak hale gelen Molla bey, bir daha haykırdı:

— Sus, be adam! Bu teveccühat filân işi değil; ben onu da, seni de tanırım. İşin altında muhakkak başka bir şey var.

İşin altında Atiye hanımı o yaz Çamlıca'da araba gezintisinde şöyle bir görüp beğenen ve görenek dışında bir şehirli kızla evlenmek için hünkârdan izin isteyen bir şehzade-

nin o zaman için çok garip arzusu vardı. Hünkâr bu işe fena halde sıkılmıştı. Üstelik Ata Molla gibi hakikaten dessas bir muhterisin bir şehzadeye kayınpeder olması aklının alamıyacağı şeydi. Bu işi kökünden halletmek için Ata Molla'nın kızını derhal evlendirmeye karar vermişti. İsmail Molla'nın felâketini bilen yakınlarından birisi sırf gadre uğramış adamın gönlünü almağa vesile olur diye Behçet beyi tavsiye etmişti.

İsmail Molla'nın bu evlenmede hoşuna gitmeyen taraf, oyuna Behçet bey gibi zayıf bir kozla girmesiydi. Yoksa hiç bir tabiatını sevmemekle beraber, Ata Molla ile kız alıp vermekte onu rahatsız edecek bir şey yoktu. Kaldı ki gelinini tâ küçükten tanırdı ve beğenirdi. Atiye hanım, Ata Molla'nın dört kızı içinde en çok hoşuna gideniydi. İsmail Molla onu en son defa gördüğü bayram sabahını hatırlıyordu: oniki onüç yaşlarında vardı. Çarşafa girmesi konuşuluyordu. Ata Molla, kimbilir nasıl bir hevesle, belki de Behçet'ten başka çocuğu olmıyan İsmail Molla'yı kıskandırmak için, yahut çok sevdiği küçük kızıyle beraber bir araba gezintisi yapmak veya sadece İsmail Molla'ya beğendirmek için onu da yanına alarak Arnavutköyü'ne gelmişlerdi. Molla bey, henüz kabuğunda olan bu güzelliğin karşısında âdetâ şaşırmış, kızı bir türlü bırakmamış, bütün gün haremde konuşmuş, onu eğlendirmek için âdetâ çocuk olmuştu. Boyunu küçük gösterecek kadar uzun, pembe elbisesinin içinde omuz başlarını, kollarını, saçlarını süsleyen bir yığın kurdelâ arasında küçük ve süzgün yüzü, çekik kaşlariyle gerçekten güzeldi. Daha o yaşta bakışlarına bütün bir işve, mâna koymasını biliyordu. Okadar sevdiği bu güzel mahlûkun günün birinde kendi gelini olacağını düşünmemişti. Bu tesadüften memnun olma-

mak için hiç bir sebep yoktu. Fakat Behçet... hayır otuz senedenberi işte, konuşmada, satrançta, alayda, merasimde, her tarafta yendiği Ata Molla bu evlenmede onu yenecekti. Bütün ömrünce onun karşısında kendisini mahcup ve suçu olmadan kabahatli görecekti. Sonra oğlu bukadar güzel ve işveli kadınla ne yapacaktı? O, Ata Molla'nın kızlarının hikâyesini çok dinlemişti.

Ata Molla beyle İsmail Molla bey, tâ çocukluktan tanışırlar, fakat sevişmezlerdi. Bu, ötedenberi sürüp gelen bir aile çekememezliğinin neticesi değildi; yaşadıkları devrin üzerlerinden bir tebeşir silgisi gibi geçtiği bu iki adam, biribirlerinden mizaçlariyle ayrılıyorlardı. İsmail Molla'da her şey büyük ve kuvvetliye doğru giderdi. Onu bir çınar gibi görmek için muhakkak Behçet'in gözleriyle bakmak lâzım değildi; biraz meclisine girmek, sohbetini dinlemek, canını sıktığınızın farkına varmak yeterdi. Ata Molla bunun tam aksine idi: kapalıdan, gizliden, sürünen ve süründüğü yerden karşısındakini birdenbire ısırandan hoşlanırdı. Yedi sekiz kuşağını sayabileceği dedeleri gibi yaratılıştan dolapçı, esrarlı ve zalimdi. Bir örümcek gibi, olduğu yerde ağını örerek avını beklemeyi sever, açıkta, güneş altında âdetâ rahatsız olurdu. Ata Molla'nın insanlarla münasebeti ince hesapların, kulağa fısıldanan telkinlerin, sırasında doğrulup vurmak için alçalışların münasebetiydi. Zayıf, uzun parmaklı elleriyle, büyük, kemikli başiyle, ince gövdesiyle, sarı, kansız yüzünü örten büyük burnuyla sanki bunun için yaratılmıştı.

Bu mizaçla Ata Molla ektiğini biçebilecek bir yaratılışta olsaydı o devirde kendisine çok iyi bir mevki yapabilirdi. Halbuki Molla'da bir müstebide yaranabilmek için lâzım olan sebât yoktu. Garip bir muvazenesizlik içinde, aylarca

çalışarak hazırladığı şeyi beş dakikada ve âni bir hiddet yüzünden yahut sadece hevesine kapılarak bozabilirdi. Onun içindir ki okadar yüzsuyu dökerek kazandığı rütbe ve mevkilerde hoşlanılmayan ve her an yol gösterilmekten korkan bir misafir gibi yaşadı. Geçimsizliği, bir türlü gizleyemediği kıskançlığı, dedikodu merakı sabırsızlıkla onu zamanının en az emniyet edilecek adamı haline getirmişti. Molla beyin garip ve ölçüsüz bir kıskançlığı vardı. Londra sefirlğine emrine yeni verilen imamdan şekerci Hacıbekir, veya terzi Sotiri'ye kendi ayakkabıcısı Leonadis'e kadar biraz kazanabilen, biraz tutunan, biraz ad yapan herkesi kıskanırdı. Hiç bir zaman kurtulamadığı bir para ihtiyacı bu kıskançlığı melun bir ocak gibi besler, parlatırdı. Ata Molla bey daima ihtiyaç içindeydi. Etrafındakilerin bir türlü akıl erdirememesine rağmen bu ömrünün biricik gerçeğiydi. Denebilir ki ihtyaç yıldızının altında doğmuştu. Halbuk çok refahlı bir ailenin çocuğuydu. Dedeleri yedi sekiz kuşaktanberi Devlet hazînesine sülük gibi yapışmış ve yerlerini ancak biribirine bırakmak şartiyle mukadder ölümle oradan ayrılmışlardı. Devir devir en gözde evlerle yapılan kız alıp vermelerle ikbali daima bir köşesinden yakalamasını bilen bütün bu insanlar, sade kazanmakta, sarfetmekte değil, biriktirmekte de usta idiler. Rumelide çiflik, İstanbul'da akar, İzmit'de, Eskişehir'de değirmen, devir değiştikten sonra Avrupa bankalarının hisselerine, Mısır tahvillerine yerini bırakmıştı. Öyle ki Ata Molla beyin babası Vargit Süleyman efendi, Aziz devrinin en sayılı zenginlerindendi. Fakat Ata Molla, çoğu hayali olan ve her adımda kendisini bir kere daha çıkmaza sokan bir yığın malî teşebbüs uğrunda birkaç yıl içinde nesi varsa hepsini elden çıkarmıştı. Karısının beş on parça malı da rehindeydi. Buna

rağmen ne teşebbüslerini bırakmış, ne de babadan gördüğü debdebeli ve zevkli hayatını terkedebilmişti. Bu yüzden dışından bir şenlik gecesine benziyen konağın hayatı, içinden bir vicdan azabı gibi ağırdı. Molla beyin ömrü, her akşam selâmlığında verdiği ziyafetler, parlak iftarlarla, ertesi gün en basit ihtiyaçları karşılayacak paranın düşüncesi arasında geçerdi. Bu acaip adamın zihninden ertesi gün Beyoğlu sarraflarından birine vereceği seksen liralık senedi düşünürken sesini beğendiği bir hâfıza yüz lira birden bahşiş verdiği, yahut ta bir parça rahatlamak için dede mirası bir hanı yok pahasına elden çıkardığı günün sabahında alacaklıları için ayırdığı para ile kendisine yeni bir araba, cins atlar satın aldığı çoktu. Satmak ve almak... işte Molla beyin gündelik hayatının geçtiği iki kutup. Molla, bu iki kutbun birinden öbürüne her an bir çekirge çevikliğiyle atlardı. Bir senede üç defa araba değiştirdiği olmuştu. Kısa hayatında dört defa konağını satmış, yenisini almıştı.

Molla beyi asıl yıkan şey, bilhassa kazanmak için girdiği teşebbüslerdi. Birden kazanmak iptilâsı onu birden kayıplara götürür, fakat hiç biri cesaretini kırmazdı. «Ata Molla beyefendi de tecrübe fikri yoktur» sözü kendisini tanıyan muhitlerde hemen her gün tekrarlanırdı. İşte bu para ihtiyacı Molla'yı yavaş yavaş her kazanan insanı kıskandırmaya, kötülemeye götürmüştü. Koca İstanbul'da kimin ne kazandığını, ne harcadığını ondan iyi bilen yoktu. Hâfızası sarayın verdiği ihsanların defteri gibiydi. Falân beye veya paşaya verilen beşyüz lira ihsanı hemen gününde işitir ve işitir işitmez sokağa fırlayarak bütün İstanbul'a yayardı. Ata Molla, gençliğinde, Mithat paşa muhakemesi sırasında saraya hizmet ettiği için intisabı olanlardan sayılırdı. Fakat Abdülha-

mit devrinde, Aziz devri gibi parlak ihsanlar yoktu. Bu devir kendi mensuplarını teşebbüslerinde serbest bırakmakla iktifa ediyordu. Bunun dışında, ihsanın yerini nişan almıştı. Pek nadir zamanlarda, herkes için bilinmeyen hizmetler için Abdülâziz zamanının efsanevî rakamları dönerdi. Geri kalan, beş lira ile elli lira arasında küçük «atıyeler»di. Zavallı Ata Molla, son zamanlarda her müracaatında kendisine, olmazsa karısına, yahut dâmatlarından birine verilen bir nişandan başka bir şey temin etmediğini gördükçe öfkesinden çıldırırdı. Çekmecesi her cinsten kırmızı, beyaz, yeşil kurdelâlı, iyi basılmış, altın veya gümüş nişanlarla, alacaklı pusulaları arasından kendisine şeytanî bir istihza ile bakan bir yığın madalya ile doluydu. Bu hal onu yavaş yavaş kafası yeni olan hiç bir fikre açılmadan yaşadığı devrin aleyhine döndürdü. Bu düşmanlık Molla'nın o hafta içindeki ihtiyaçlarına, ödeyeceği borca, alacağı eşyaya, bahçesinin düzeltilme masrafına, vereceği hediyeye göre azalır, eksilir fakat tükenmezdi.

Bütün bunların yanıbaşına marazî bir can sıkıntısını, her şeyi tek bir adamın avuçları içine aldığı bir devirde içindeki gizli hareket ihtiyacını, bir şeyler devirmek, yıkmak arzusunu doyuramamanın verdiği azabı da koymalıdır. Ata Molla, menfi yaratılmamış olsaydı bu devir düşmanlığı onu ileriye götürür, istibdat aleyhinde çalışan teşekküllerle birleştirir, yaşadığı zamanın ön saftaki fikirleri içine atardı. Bunun tam tersi oldu: devrine olan düşmanlığı onu ileriye değil, geriye götürdü ve acayip bir mazi hasretine attı. Kafası, tersine işleyen bir saat gibi, geçmiş zamanı yaşamağa başladı. Son zamanlarda kendisinde başlayan tarih merakı da buradan geliyordu. Peçevi'de, Naima'da, Raşit'te,

Silâhtar'da okuduğu eski İstanbul'u özlemeğe başladı. «Ulema» sınıfının bütün Devlete hâkim olduğu, şehrin manzarasını bir tek sözle değiştirdiği, hükümdarları tahttan indirdiği, vezir başları aldığı zamanları düşündükçe yaşadığı hayat kendisine gülünç ve mânasız geliyor, kafesteki vahşi hayvanın av kokusu alarak dolaştığı ormanı hatırlaması gibi, o da kendi pençelerinin bütün kuvvetini denemek imkânını verecek zamanı düşünüyordu. Ta ikinci Süleyman devrindenberi üstüste birkaç Şeyhülislâm yetiştirmiş bir ailenin çocuğuydu. Şimdi bu miras içinde tepiyor, hayatının her lezzetini ona zehir ediyordu. Kütüphanesinin geniş kanapesinde, mollalık devrinden beri alıştığı şekilde, yüzükoyun okuduğu tarihlerdeki ihtilâllerin çoğu bir aile hâtırası gibiydi. Dedeleri okadar herşeyin içinde ve her şeyin üstünde idiler. Halbuki kendisi...

Ah, eski İstanbul! İçten içe kaynaşan hayatiyle, durmadan çarpışan ihtiraslariyle kin ve sevgileriyle, birdenbire coşan nefretleriyle, kaynayan sular gibi içten dönen ve derinleşen dolaplariyle, daima kızdırılmış bir kaplan gibi atılmaya, parçalamaya hazır Ocaklariyle, tekkeleriyle, esnafiyle, okadar parça parça, dağınık göründüğü halde istediği gün, sokakta, çarşıda, meydanda birdenbire birleşen, acayip ve korkunç bir mahlûk gibi halka halka büyüyen, genişleyen, okyanuslar gibi homurdanan, önüne çıkan her şeyi yakıp yıkan, devirip altüst eden, kadını erkeğini tamamlayan halkiyle her türlü canlılığın üstünde canlı şehir.

Ata Molla bey, bu yeniçerisiz, sipahisiz, kazansız, ihtilâlsiz İstanbul'u beğenmiyor, «ulema» sınıfını fetvahane kedisi haline getiren ve sarayında tek başına memleketi ida-

re eden bu hükümdardan hoşlanmıyor, etrafındaki her şeyi küçük, bayağı, mânasız görüyordu.

Meğer ne imiş o günler, ne güzel şeylermiş! Vezir, Şeyhülislâm, Kazasker konaklarının ağır tokmaklı kapıları yavaşça geceye açılırlar, karanlıkta gizlenmeye çalışan bir gölgeyi kaparlar, basık tavanlı odalarda fısıltılar, sarı filorinlerle dolu ağır torbalar elden ele geçer, yeniçeri odalarında çelebi yüzlü kâtipler, tecrübeli ocak ihtiyarları başbaşa verip din ve devlet namına konuşurlar, köşe başlarında tehlikeli pazarlıklar olur, mazul şeyhülislâm yalılarının önüne gölgeden kayıklar gelir, «makam-ı fetvâ sizindir, ocaklu sizi ister!» gibi teminat verilir, sonra birdenbire bütün bu karanlıkta hazırlanan şeyler, sabah oldu mu, meydana çıkar; yay bıyıklı, geniş göğüslü, eğri palalı yeniçeriler, sipahiler meydana toplanır, büyük çarşının demir kapıları kapanır, tekbir ve tehlil sesleri, küfürler, lânetler birbirine karışır, «biri, dinü devlet elden gitti, veziri istemezüz, molla mazul olsun!» gibi çığlıklar bu kalabalığın üstünde zalim ve kindar bayraklar gibi açılır, kadınlar pencerelerden «devletin aslanları» diye âsilerin kalplerine kuvvet verir, korku şehrin üstünde büyük rüzgârlar gibi eser, Hacibektaş kazanı meydana taşınır, başlar alınır, hal'ler yapılır, valide sultanlar oğullariyle beraber, hiç bir sesi dışarıya taşırmayan basık saray odalarına hapsedilir; kanın, ölümün, hırsın, kinin ağır ve yapışkan bir madde haline getirdiği bir hava içinde yeni ikbal hil'atleri biçilir, cülûs ülûfeleri, bahşişleri dağıtılırdı.

Ata Molla bey için işte böylesi bir hava lâzımdı. Onun ciğerleri böylesi hava için yaratılmıştı. Bu yüzden kendini mustarip, biçare buluyor, her şeye kızıyor, herşeye düşman

oluyordu. Dört bir yana saldırıyor, sağa sola çatıyor, Abdülhamit'ten evinin uşağına kadar herkesi ısırıyordu. Fakat bir türlü bu zehiri istediği gibi harcıyamıyor, damarlarını şişiren ufunetten kurtulamıyordu.

İKİ DÜNÜR

Atâ Molla'nın sevimli tarafı, bütün bu içte kalması lâzım gelen şeyleri çabukça dışarı vurması, biraz dikkat eden bir göz için, bütün zembereğin dışarda çalışmasıydı. Bu onu zalim olmaktan çıkarır, daha ziyade zalim bir yaratılışın oyuncağı yapardı. Doğrusu da buydu. Kendi zaaflarını ömrü boyunca bir ser çiçeği gibi yetiştiren bu adamda, bütün iptidailiğiyle olduğu gibi kalmış bir çocuk taraf vardı.

İşte İsmail Molla, eski medrese arkadaşının bu merakını bilir ve zaafları yüzünden ondan hoşlanırdı. Hiç kimse Ata Molla'yı onun kadar iyi tanımaz ve konuşturamazdı: "Molla beyefendi, işittiniz mi? Suphi beyefendi yeni bir araba almışlar, Fransız malı imiş, Paris'ten gelmiş, diyorlar. Geçen gün gördüm. Doğrusu, fevkalâde bir şey..." gibi asılsız bir havadisle bu hisli saza şöyle bir dokundu mu mesele biter, üç beş saat en acaip ve ısırıcı buluşların birbirini kovaladığı, mimiklerle dolu bir dedikodu başlardı. İşin güzelliği, oyunun iki taraflı olmasıydı. Atâ Molla bir kere söze başladı mı,

yumağını sonuna kadar boşaltarak salıverdiği uçurtmasının süzülüşlerini seyreden bir çocuk hayranlığiyle kendi zekâsının ve mizacının peşine takılır ve kolay kolay bir daha geri dönmezdi.

İsmail Molla ise, kendi eliyle harekete getirdiği bir yılanı sağan bir laboratuvar adamı dikkatiyle ve bukadar kuvvetli ve tehlikeli bir mahlûku avuçlarında bilmenin verdiği bir keyifle onu dinlerdi. Bazan oyunun farkında olan Atâ Molla, bu ilk mızrap darbesine kulak asmamak ister, o zaman İsmail Molla, onu Suphi beyefendinin şahsi meziyetleri, Saray'daki itibarı, yahut yüz ve vücut güzelliği hakkında birkaç cümleyle yola sokardı:

— Dün gördüm, o ne ruhanî yüz, efendim; o ne vakur duruş... Şöyle bir yanına yaklaştınız mı, mücessem fazilet olduğunu anlarsınız...

— Sus be, Molla. Beni çatlatma. Hangi meziyet, hangi fazilet, hangi ruhaniyet? Sıska arabın biri... Gözleri sürmeden görünmez, yüzüne biraz dikkatle baksan kendini kaybeder.

Sonra birden sesi yavaşlar, karanlıkta bir insan topluluğuna sokulan bir canavar yürüyüşü gibi sade ihtiyat ve dikkat kesilir fısıldardı:

— Hem bilir misin, onun için cüzzamlı diyorlar... Bosna'da iken almış. Ben Meşihat'te sicilini kendi gözümle okudum...

Ve hemen Suphi beyefendinin vücut, yüz, ahlâk, aile hayatı için yeminlerle temin etmekten çekinmediği bir yığın kabahati tereddütsüz uydururdu.

Asil garibi, öfkeden şaşırarak bunları hep birbirine karıştırması; yer, zaman, imkân, hepsini unutmasıydı.

— Zaten bu yüzden çocuğu da olmuyor ya...

— İyi ama, arslan gibi üç oğlu var. Hattâ evvelki sene büyük kerime hanımefendiyle...

Bir zamanlar büyük kızını Suphi Molla'nın oğlu ile evlendirmek istediğini çoktan unutmuş olan Atâ Molla, bu hatırlatma üzerine yerinden fırlar, "onların hepsi piç..." diye haykırarak odadan kaçar, günlerce görünmezdi. Sonra bir gün yine yavaşça gelir, hiç bir şey olmamış gibi oturur, İsmail Molla'ya günün havadislerini verirdi.

Atâ Molla, İsmail Molla ile sık sık darılır, sonra yine barışırdı. Günlerce sağdan soldan tedirgin olan dostunun aleyhinde söylediklerini duyan Molla bey, günün birinde ondan "Biraderimiz Molla beyefendiyi bugünlerde ziyaret etmek istiyoruz; müsade buyururlar mı?" tarzında bir haber alır ve çok defa, haberi getiren adam daha konaktan ve yalıdan ayrılmadan, haberi yollayan mahçup ve ürkek, fakat reddedilmeyeceğinden emin, kapıdan içeri girerdi.

Bazan arada hiç bir şey geçmediği halde, Atâ Molla günlerce görünmezdi. O zaman İsmail Molla onun yine hakkında şurada burada birtakım şeyler savurduğunu, bu görünmeyişin bir nevi mahçupluktan ve kendisini suçlu bulmaktan geldiğini anlar, hiç telâş etmeden beklerdi. Bazan da iş tamamiyle aksine olur; kapıdan girerken dalgın uşağın, elindeki cıgarayı gizlememesi, yahut Molla beyin, daha bir gün önce darılmış olduğu bir adamı - tabii farkında olmadan - davet etmiş olması, yahut ta bir gece evvel ziyaretine gittiğini söylemesi üzerine içerler, acaip ve patırdısı gittikçe artan bir konuşma ile sağa sola saldırır, satrançta taşlarını yanlış sürer, mızıkçılık eder ve nihayet, oturur oturmaz çı-

kardığı sarığını tirşe rengi takkesinin üstüne giyerek çıkar giderdi.

İsmail Molla bey, bu kabına sığmayan adamla münasebetin en rahat şeklini onu hareketlerinde serbest bırakmakta bulmuştu. O gelir, saatlarca konuşur, kavga eder, hikâyesini anlatır, darılır, sonra gene barışır, bir günde üç defa değişir, fakat karşısında hep aynı yüzü, ayni sakin ve dost kabulü bulurdu. İşte Atâ Molla'yı çıldırtan şey, bu sükûnet, bu muvazene idi. Nasıl İsmail bey onun için zaman zaman "nolur, bir parça muvazeneli olsa, böyle ikide bir çıldırmasa, herkesle didişmese, dostluğuna, düşmanlığına güvenilebilse" diye düşünürse, o da birçok meziyetlerine hayran olduğu Molla bey için "ah, şu herif ne zaman insan olacak, ne zaman biraz kızacak, ne zaman böyle tahtadan at gibi gezmekten kurtulacak..." diye söylenirdi. Bu sükûneti çok defa esaslı bir kusur görür, bazan da kendisini yormak için kullanılan bir nevi tabiye, yüksek silâh gibi tefsir ederdi. İşin aslı şu ki, İsmail Molla, ona yalnız bir defa kızmış, darılmıştı. Bunda da haklıydı: Atâ Molla'nın Yıldız'la en sıkı münasebette bulunduğu yıllardaydı. Abdülhamit onun sohbetinden hoşlanıyor, onu sık sık çağırtıyor, hattâ bazı geceler geç vakte kadar yanında alakoyduğu da oluyordu.

Birçokları Molla beyin yakında "imam-ı şehriyari" olacağını veya buna benzer bir saray vazifesi alacağını sanıyorlardı. Bir kısmı da, hükümdarın emriyle, ilmiye mesleğinden ayrılarak adliye mesleğine geçeceğini, hattâ nâzır olacağını tahmin ediyorlardı. Kısacası, mahdut bir zümre için olsa bile, günün adamı sayılıyor, ikide bir, tevcihat sütunlarında adına raslanıyor, meclislerde fıkraları anlatılıyor-

du. "Teveccühat-ı seniyeye mazhar" sözü, bir ikbal hil'ati gibi adıyle beraber yürüyordu.

Atâ Molla da, gelişmesine yarayan toprağı bulmuş bir ağaç gibi, bu teveccühle birdenbire kendini toparlamış görünüyordu. Bütün fantezilerini bir yana bırakmış, konak alıp satmadan, araba değiştirmeden, borç etmekten, açıktan açığa kimsenin aleyhinde bulunmadan yaşıyordu. Hattâ ötedenberi bazı geceleri sivil giyerek gittiği söylenen eğlence yerlerinden bile ayağını kesmişti.

İşte bu günlerden birinde, bir akşam, gene geç vakte kadar sarayda alakoyduğu Atâ Molla'ya hünkâr, arkadaşları hakkındaki fikirlerini sormuştu. Molla bey, elinden geldiği kadar tarafsız hükümlerle, nükte veya hiciv yapmadan cevap veriyordu. Söz İsmail Molla'ya gelince, Atâ Molla'nın çocukluktanberi içini kemiren kıskançlık birden şahlanmış ve ona ömrü için felâketli olan bir yanlış yaptırmıştı. Hünkârın beğendiğini bildiği arkadaşının ilmini, fazlını uzun uzadıya övdükten sonra, birdenbire «eslâftan kime benzetirsiniz?» diye bir sualle karşılaşınca, ayağına gelen bu fırsatı kaçırmak istememiş, hiç düşünmeden: «Kara Çelebizade Abdülaziz efendiye» cevabını vermişti.

Atâ Molla, bu kısa cevapla İsmail Molla'yı bir yandan eski dünyamızın en büyük âlimlerinden birine benzeterek methetmiş oluyor, bir yandan da tehlikeli bir şahsiyet olduğunu söylemiş bulunuyordu. Fakat netice umduğu gibi çıkmadı; kibirli hükümdar, cetlerinden birine karşı okadar haşin davranan bu adamın böyle yakışık almadan huzurunda anılmasını bir nevi küstahlık saydı. Beş dakika sonra Atâ Molla, hünkârın ayağa kalkmasıyle konuşmanın bittiğini anladı. Bir daha da saraya çağrılmadı.

O geceden sonra ikisi de devrin şüpheliler defterine geçmişlerdi. Atâ Molla'nın aleyhindeki sözünü herkes gibi İsmail Molla da iki üç gün sonra duydu. Molla bey kendisini bu hadar açık şekilde ve beceriksizce lekelemek isteyen bu tehlikeli dostla bütün münasebetini kesti. Yıllarca birbirlerini görmediler. Bu dargınlık Atâ Molla'nın Fetva Eminliğine kadar devam etti. Ancak o zaman, teşrifatın icap ettirdiği tebrik dolayısıyle gene karşılaştılar. Atâ Molla, okadar can alıcı yerinden ısırmaya çalıştığı dostunu yeniden karşısında görünce dayanamamış, her türlü göreneğin dışında bir atılışla boynuna sarılarak af dilemişti.

İsmail Molla bu hâdiseyi hiç unutmadı. Fakat bir kerecik bile Atâ Molla'ya ondan bahsetmedi; aralarında gizli bir yara gibi daima kanadı durdu.

Atâ Molla, kızının Behçet beyle evlendirilmesine çok kızmıştı. Behçet beyi damat olarak beğenmiyordu. Çirkindi, kısa boyluydu. Halbuki Atâ Molla, kısa boylu insanları sevmezdi. Sonra onu zeki de bulmuyordu. İnsanı sinirlendiren halleri vardı. Nezaketi, mahçupluğu, bilgisi, her şeyi onu sinirlendiriyordu. Mülkiyede öğrendiklerini gerile gerile insanın yüzüne şöyle bir fırlatışı vardı ki tahammül edilmezdi. Üstelik satrançtan da anlamıyordu. Bu da Atâ Molla için mühim bir eksikti. O, iki büyük kızını damatlarını satrançta imtihan ederek evlendirmişti. Üçüncüsü bu kaidenin dışına çıkmıştı. Ama kabahat kendisinde değildi. Kız dayısının oğluyla sevişmişti.

İstese bu evlenmeyi önleyebilir, kendisine lâyık bir da-

mat bulurdu. Fakat ölüm döşeğindeki karısı: "Molla bey, iki gözüm birden açık gitmesin, İhsan'ı ben ölmeden evlendirelim" diye sabah akşam yalvarıyordu.

Atâ Molla, kırk iki yıl mütemadiyen önüne uzattığı her senedi imzalıyarak, eski süpürgeciler kâhyasının servetinin mühim bir kısmını kendi heveslerine göre harcamasına imkân veren ve onbeş senedir hastalanıp odasından çıkmadığı için istediği gibi yaşamasını temin eden bu kadını kolay kolay kıramazdı. Onun için razı oldu.

Fakat dördüncü kızı da elinden giderse ne yapacaktı? Onu kendisi, ihtiyarlığı için bir nevi ihtiyat akçesi gibi saklamıştı. Şurası da muhakkaktı ki küçük kızını hepsinden fazla severdi. O, ihtiyarlık zamanına, tabiatının en fazla yumuşadığı devre raslamıştı. Doğduğundan üç yıl sonra karısı hastalanmış, bu yüzden çocukla hemen hemen kendisi meşgul olmuş gibiydi. Zamanla aralarında garip bir arkadaşlık peydahlanmıştı. Küçükken her gece, selâmlıktan dönüşünde gider, yatağının başına oturur, onu uykusundan uyandırır, enfiye kokla diye zorlar, bir yığın münasebetsizlik eder, saatlarca yanından ayrılmazdı. Sonra genç kız hastalanmış, Atâ Molla günlerce odasına kapanmış, kendi eliyle ona bir kadın gibi bakmıştı.

Şimdi onu en çok muhtaç olduğu bir zamanda elinden alıyorlar, hiç bir işe yaramaz bir adama veriyorlardı. Kaç kere, kendisine damat olacak herifi çağırıp ona nasihat vermek istemişti:

"— Oğlum, sevki kaza ve kaderle kızım Atiye ile evleniyorsun. Vâkıa bu işi gönül rızasiyle ben yapmadım. Fakat ne yapalım, hünkârımız böyle emretmişler. Babanın hatırı için kızımı kurban ettiler. Olan oldu... Hiç olmazsa bundan

sonra kendine bir çeki düzen ver, şöyle adamakıllı bir adam olmaya çalış. Ben insandan elinde olmayan şeyleri istemem. Meselâ şu boyunu iki karış uzat, demiyeceğim. Allah seni öyle yaratmış, öyle kalacaksın. Biraz daha uzun boylu, biraz daha adama benzer olsaydın elbette daha iyi olurdu. Fakat bu senin elinden gelmez. Bari elinden gelenleri yap. Evvelâ şu Mülkiye'de okuduğun, ikide bir tekrarladığın yaveleri bir unut. Sonra bu temennaları, bu nezaketi, bu el ovuşturmalarını bırak, ikide bir başını keçi gibi sallama. İnsan ayrı şeydir, keçi ayrı şey. Herkesi kendi haline bırakmayı öğren. Dikkat ediyorum, bazan odaya girmiş sinek gibi yapışkan oluyorsun. Burnumun ucundan kovuyorum, kulağıma yapışıyorsun. Oradan kovuyorum, başka yere gidiyorsun..."

Sonunda daima Behçet beyin muhtaç olduğu şeyin nasihattan ziyade iyi bir dayak olduğuna karar veren Atâ Molla'nın bu içten konuşmalarla beslenen, gelişen kini yıllarca, ölümüne kadar sürdü.

Bununla beraber, bu evlenmede kendisini memnun eden bir taraf da yok değildi. Düğün masrafı, fazlasiyle hünkâr tarafından verilmişti. Vâkıa Atiye'nin bütün çeyizi hazırdı. Harp meydanında yaralandığı için hareketleri çadırından idare eden bir kumandan gibi, karısı, yattığı yerden kızlarının birçok eksiklerini, hattâ yıllardan sonra muhtaç olacakları şeyleri çok önceden hazırlamıştı. Fakat ne olursa olsun, bir düğün daima para çeken bir şeydi ve Atâ Molla son hadde gelmişti. İşte yalnız bu düşünce onu biraz avundurabiliyordu. Buna rağmen Behçet beye karşı olan duyguları olduğu gibi kaldı. Hattâ hiç günahı olmadan onunla evlenen kızını bile eskisi gibi görmek istemedi. Bu yüzden yeni evlilerin

Molla beyle münasebetleri bayram, kandil günlerinde elini öpmekten ibaret kaldı.

Bu evlenmenin İsmail Molla'nın teşebbüsiyle olduğuna iyiden iyiye inanmıştı. Şeytan sessizliğiyle yıllardır rahatını kaçıran bu adam, en sonunda bir çaresini bulup kızını da elinden almıştı. Bunu bir türlü kendine yediremiyordu. Onun için İsmail Molla ile de münasebetini kesti.

Hiç bir tarafa da çıkmıyordu. Yeni bulduğu uşağiyle akşama kadar selâmlığında satranç oynuyordu. Bu garip bir tesadüf olmuştu. Bir gün ahbaplarından biriyle çetin bir partiye girmişlerdi. Molla bey, oyunu kazanmak şöyle dursun, berabere kalmayı bile aklına getiremiyordu. Karşısındaki kendisini çok güç bir vaziyete sokmuştu. Ne şahı kımıldatabiliyor, ne suvariyi geriye atabiliyordu. Şaşkınlığı içinde üstüste enfiye çekiyor, burnunu siliyor, kaşlarını düzeltiyor, hulâsa sade kararsızlıktan gelen bir yığın hareketle taşları olduğu yerde oynatıyordu.

Tam bu sırada, birdenbire yanıbaşından korkak bir ses yükseldi: "Elinizdeki taşı sağa sürün!.." Molla bey, öfkeyle geriye döndü: yeni uşağı, elinde içilmiş kahve fincanlarını topladığı tepsi olduğu halde, ayakta, arkasında sabırsızlıktan ter ter tepiniyordu. İster istemez bu nasihatı tuttu. Beş dakika sonra partiyi kazanmıştı.

Artık Molla beyin evdeki hayatı kat'ileşmişti. Sabah akşam uşağiyle bitmez tükenmez satranç partileri yapacaktı. Hüseyinin tuhaf bir oyunu vardı. Adetâ ezberden oynuyordu. Okuması yazması yoktu. Fakat terbiyeli, kibar ve dikkatliydi. Atâ Molla, sıkılmadan, istediği, gibi kızıp bağırabildiği, yenileceğini anladığı zaman yanından kovduğu bu adamı bütün tanıdıklarına tercih ediyordu.

Bir zamanlar bir sürü çocuğun gürültüsüyle arı kovanı gibi uğuldayan, haftada bir iki defa ziyafetler verilen, yarı gizli bile olsa, saz ve içki âlemleri yapılan ev şimdi ıssızdı. Harem tarafında yarı yatalak bir kalfa ile iki hizmetçi kalmıştı. Bütün odaların perdeleri inik, kapıları kapalıydı. Yalnız selâmlık tarafında, Molla'nın her zaman oturduğu kütüpanenin ışıkları gece geç vakte kadar yanardı. Burada efendiyle uşak, sonsuz satranç partileri yaparlar, sonunda artık dayanamıyacağını anlayan Atâ Molla taşları karıştırır, Hüseyin, elinde büyük bir lâmba, efendisini yatak odasına kadar götürür ve Molla bey, içinde şahla kraliçe esir vermemek için saatlarca tepindiği bir uykuya kendini bırakırdı. Çok defa rüyalarında kraliçe Atiye, şah kendisi olur ve parti İsmail Molla'ya karşı oynanırdı.

Behçet beyin evlenmesinden iki yıl sonra Atâ Molla, bu satranç partilerinden birinde, eli şahla kalenin arasında olduğu yerde çöküverdi. Doktorlar başında damar çatlaması dediler. Büyük kızının kocası, o sıralarda kalfanın delâletiyle eve alınan genç bir hizmetçiyi kastederek "bu yaşta insan çapkınlık etmeye kalkarsa hali budur" dedi ve kendisini büyük bir ihtimamla çetrefil miras meselesinin halline verdi. İkinci damadı, iki yıl üstüste satrançta uşağına yenilmenin acısına katlanamıyarak öldüğünü söyledi ve bu haddini bilmez uşağı terbiye etmek için onu kendi yanına aldı ve tıpkı merhum kayınbabasının yaptığı gibi, muntazaman yenilmek üzere, onunla bitmez tükenmez satranç partilerine başladı.

Atiye hanım çok ağladı. Onu ağlar görünce Behçet beyin gözlerinin yaşı bir türlü kurumadı. Yalnız İsmail Molla, eski arkadaşı ve dünürünün bu hiç beklenmedik ölümündeki sır-

rı keşfedebilmişti: bir gün Yıldız'ın bizzat takip ettiği bir iş hakkında izahat vermek için Behçet bey saraya gitmişti. Başmabeyinci, kendisiyle uzun uzun konuştuktan sonra, ortadan kaybolmuştu. Aradan on dakika geçmeden tekrar gelmiş, "izahatım efendimizi tatmin etmedi, sizi istiyorlar, buyurun bir kere de siz arzedin" diyerek onu huzura çıkarmıştı. Mesele halledilip Behçet bey gittikten sonra, Abdülhamit gülerek başmabeyinciye: "bu ne garip adam, bunun adı nedir?" diye sormuş, başmabeyinci de: "İsmail Molla bey dâinizin oğlu Behçet bey kulunuz" cevabını vermişti. Bu cevap üzerine Abdülhamit: "Atâ Molla'nın kıziyle evlendirdiğimiz adam mı? Desene ki Molla'nın kızını yaktık..." demişti.

Aradan üç gün geçmeden gazetelerin "tevcihat" sütunlarında "Şûrayı Devlet âza mülâzimlerinden izzetlû Behçet beyefendinin refikaları ve sabık Fetva Emini kazasker Atâ Molla beyefendinin kerimei iffetvesimeleri Atıye hanımefendiye ikinci rütbeden bir kıta şefkat nişanı verildiği" haberi görülmüştü. İşte Atâ Molla'yı öldüren şey, kızına verilen bu teselli mükâfatı idi.

Bu havadisi okuduğu günden itibaren Molla bey çılgına dönmüştü. Günlerce doğru dürüst ne yemiş, ne içmiş, ne de uyku uyumuştu. Nihayet haftasını bulmadan ölmüştü.

BEHÇET BEYİN EVLİLİK YILLARI

Behçet beyin evlilik hayatı ilk zamanlarda hiç te korktuğu gibi olmadı. Vâkıa Atiye ile evleneceği andan itibaren içini saran müphem ümitlerin hiç biri gerçekleşmedi. Fakat genç kadını Fatih'teki konakta ve kendisine "bundan böyle karınla burada yatacaksın" dediklerinde odada tek başına gördüğü zaman duyduğu korku ve ıstırap da sürmedi. O gece Behçet bey ömrünün en zalim saatlarını yaşamıştı. Halbuki Atiye'yi ilk defa görmüyordu. Çocukluğunda annesiyle sık sık onlara gitmiş, yahut onlar evlerine gelmişlerdi. Kendisinden bir kaç yaş küçük olan bu kız çocuğu ile, onu eğlendirmek için, oyun oynamış, kâğıttan oyuncaklar yapmış, bebeklerine ince sesiyle ninniler söylemişti. Karısı olmadan, doğrudan doğruya karşısına çıksaydı belki yine ona koşar, ellerini tutar, yüzüne utanmadan bakar, "maşallah Atiye, nekadar büyümüşsün..." gibi bir şeyler söyler, güler, konuşurdu. Fakat şimdi, kendisini görmeyeli, şuradan buradan güzelliği, serpilişi hakkında bir yığın methiye dinlediği kızı

kendi odasında ve karısı olarak bulunca, birdenbire aralarında bir türlü aşamıyacağını sandığı bir duvar varmış gibi şaşırmış kalmıştı.

Ne yapacaktı, ne yapmalıydı? Şunun bunun verdiği nasihatlerle pekâlâ idare etmişti. Koltukta kendisi için söylenenleri hiç işitmemiş gibi davranmış, gelinin başına parayı, boyunun kısalığını hissettirmeyecek şekilde serpmiş, etrafın yarı takdirli, yarı alaylı bakışlarına rağmen şaşırıp gelinin eteklerine basmamış, kısacası, koltuk merasimi denen o baş belâsının içinden şöyle böyle sıyrılmıştı.

Fakat şimdi Atiye neden ayakta duruyordu? Otursaydı o da bir tarafa ilişirdi. Bir şey söylemesi lâzım mıydı? İşte o güveyilik namazını kılmış, beyaz bürümcük geceliğini giyinerek gelmişti.

Birden büyük bir cesaretle genç kadının ellerini yakalıyarak yüzüne baktı: çok değişmiş ve güzelleşmişti. Üşümemek için sırtına aldığı beyaz ve bol maşlahın içinde, olduğundan daha beyaz, daha solgun görünüyordu. Halinde acaip bir ürkeklik vardı. Bir gelinden ziyade, zalim bir nezri yerine getirmek için talihin kucağına atılmış bir kurbana benziyordu. Kalbi ölesiye burkulan Behçet bey, yavaşça: ''sizin için namazda dua ettim'' dedi. Bunun niçin söylemişti? Evet, dua etmişti, fakat bu bir âdet de olabilirdi. Behçet bey, kafasının o zamana kadar böyle çabuk, durmadan işlediğini hatırlamıyordu. Bir düşüncesi öbürüne uymuyor, bir sonraki bir evvelkini, görülmeyen ellerin çabukça kımıldattığı bir silgi gibi siliyordu.

Birdenbire aklına kaçmak geldi. Ah, şuradan bir fırlayıversem, kaçsa, yürüye yürüye gitse... Neresi olursa olsun... Meselâ süt kardeşinin evine gidebilirdi. Üç sene ev-

vel oradaydı. Gece yarısına kadar, süt kardeşinin iyi bir saatçi olan kocasiyle saat tamir etmişlerdi. Sonra küçük misafir odasında kendisine hazırladıkları yatakta yatmıştı. Yarabbim, ne rahat uykuydu o! İki koltukla bir kanapenin arasına şöyle bir yerleştirilen yatak, o lavanta çiçeği kokan beyaz örtüler; sabahleyin kendisini *"entarisi ala benziyor"* şarkısını çalarak uyandıran âdi masa saatinin tıkırtısı; yerde yatarken söndürdüğü küçük idare lâmbası, hepsi, hepsi gözünün önündeydi. Behçet bey süt kardeşinin fakir evine bayılırdı. Ne yalıda, ne konakta orda geçirdiği gecelerin rahatını bulmamıştı. Oraları düşündükçe farkında olmadan zair kesilirdi. İsmail Molla Bey gibi bir adamın oğlunun kendisine yüklediği bir yığın külfet orada yoktu. Orada Şura-yı Devlet aza mülâzımı değildi. Kendisini behemahal yürümesi icap eden bir yolun başında bulmazdı. Buna sebep bir ruh haliydi. Kaybetmekten, geç kalmaktan korkan Behçet bey, şimdi o odada olmasını ne kadar istiyordu! Fakat imkân mı vardı? Bu evlenme ötekilere benzemiyordu; emir çok yüksek yerden gelmişti. Sonra elâlem neler söylemezdi...

Gözlerini tekrar yukarıya, genç kadına doğru kaldırdı. Niçin bukadar uzun boyluydu? Karısının kendisine böyle bir buçuk karış yukardan bakmasının lüzumu varmıydı? "Elini uzatsa çenemi okşayacak" diye düşündü. Bir hacaletten kurtulmak ister gibi bir adım geriledi. Bir duş altında kalmış gibi Behçet beyi terlere batıran bu düşüncelere Atiye hanımın attığı kahkaha son verdi.

Niçin gülmüştü? Bunu genç kadın da bilmiyordu. Belki de ağlayamadığı için gülmüştü. Bu odaya, bir türlü seveceğini kestiremediği bu acaip adamın yanına okadar uzak yollardan gelmişti ki... Bütün gençlik hulyaları, çocukluk yıl-

larında dinlediği masallar, okuduğu romanlar, bir yığın düşünce, yaşıtlariyle başbaşa geçen uzun konuşmalar, hepsi, her şey onu bu geceye hazırlamışlardı. Bu gece ve bu adam... Bunlar kendisine okadar yabancı şeylerdi ki, beğenmek, sevmek şöyle dursun, beğenilip beğenilmediğini bile anlayamamıştı.

Kendisini ne kadar yalnız buluyordu. O da gitmek istiyordu. Hiç olmazsa, kendisiyle birlikte gelen ve henüz nerde yattığını bilmediği Şerife'nin yanına gidebilseydi... Annesinin hastalığı ağırlaşınca hep onun yanına sokulmuş, o hizmetçi yatağının bir köşesinde ağlamıştı. Fakat nerede yattığını bile bilmiyordu. Garip bir ümitsizlik her tarafını sarmıştı. Nolur, şu adam ağzını açıp bir kelime söyleseydi, bir hareket yapsaydı. Pekâlâ işte oturup konuşurlardı. Atiye tatlı bir sohbete her şeyi feda edebilirdi. Babası onunla ne güzel konuşurdu, onu nasıl eğlendirirdi. Şimdi burada olsaydı...

Kocası, ağzı kilitli gibi, karşısında duruyordu. Onun bu susmasiyle etraftaki sessizlik büyüyor, uyutucu bir su gibi dört yanını alıyordu. Atiye, kendisini, her yanı yavaş yavaş kaplayan bu suyun içinde bir tahta parçası gibi cansız ve tesadüfe tâbi yüzdüğünü sanıyordu. En iyisi soyunup yatmalıydı. Fakat bu adam? "O da kendi başının çaresine baksın." İşte sabaha kadar karısının yanında yatacağı yerde kanepeye kıvrılmış uyuyan bir Behçet bey hayali onu böyle delice güldürmüştü.

Yeni gelin, sırtındaki maşlahı kendi eliyle çıkardı. Saçlarının topuzunu kendi elleriyle çözdü, firketelerini kendisi birer birer topladı. Boynunu, kollarını, süsleyen mücevherleri teker teker kendisi çıkardı ve nihayet homodinin siyah ve

mevzun göğüslü halayığının gümüş tepsisinde müşterek gecelerine şirin bir tebessümle uzattığı lâmbayı kocasına "ben yatıyorum, isterseniz siz de yatabilirsiniz" der gibi bir bakışla kendisi söndürerek yatağına girdi.

Behçet bey, karısına soyunurken yardım etmek istemişti. Çocukluğundanberi en sevdiği şeylerden biri de annesine ve ablasına soyundukları sırada yardım etmekti. Eli kadın eşyasına çok alışkındı. Tülleri üzmeden, pembe atlasları büzüp buruşturmadan, kadifelerin ağır işlemelerini tırnaklariyle bozmadan ceketleri iliklemesini, çözmesini bilirdi. Onlarla uğraşmaktan acaip bir haz duyardı. Fakat insan ruhunun o zamana kadar tanımadığı bir iklimden gelen bu kahkaha, onda kımıldamak imkânı bırakmamıştı. Yanına sokulmak, "müsaade ederseniz size yardım edeyim" demek şöyle dursun, karısının çıplak omuzlarını, beyaz kollarını, dağınık saçlarını gördüğü zaman, hakikaten güzel, hiç görmediği şekilde güzel bir şeyle karşılaştığını bile nerdeyse farketmiyecekti. Halbuki nekadar güzeldi! Bir insan teninin bu sedef parıltısını, bu mücevher cilâsını bulabilmesi hakiki bir mucizeydi. Yazık ki ara yerde bu kahkaha ve onun kendisine yahut talihe karşı fırlatılmış kin ve isyanı, zehirli istihfafı vardı. Nekadar bitmez tükenmez şeydi bu... Hâlâ devam ediyordu. Hâlâ bu indirilmiş perdelerin kenarından bulanık bir ışığın şurasına burasına takıldığı bu odanın sessizliği içinde, karısının çıplak omuzlariyle güzel kollarından kendisinde kalan son hayalle mücadele ediyordu.

Uzakta Haliç'e giden bir vapur acı acı öttü. Bir köpek havladı. Birkaç köpek, daha uzaklarda ona cevap verdi. Dışarda İstanbul gecesi ağır ve hastalıklı, vehim ve sisle dolu. o bildiği ve tanıdığı gibi gece devam ediyordu. Behçet bey

bu sesleri çok iyi tanırdı. Bu sesler kendisine uykusuz gecelerinde nekadar arkadaşlık etmişlerdi. Artık uykusuz kalmıyacaktı. Uykusuzluk bir hulya kurabilen insanlar içindi. Halbuki Behçet bey her türlü hulyadan kurtulmuştu. Bu gece, bu kahkaha ile bütün o hulyaların, o saadet hulyalarının kapısı kapanmıştı.

Bütün mahçuplar gibi, Behçet beyin hayatında da aşk biricik rüya idi. Daha Mülkiye'ye girmeden okumaya başladığı yükseltici, her ânı başka bir lezzet yapan bir aşk; bilmediği bir yerde hiç tanımadığı, fakat saçının renginden gözlerinin parıltısına ve sesinin en basit inhinasına kadar bütün zenginliklerine âşina olduğu cana yakın ve güzel bir kadın, bir gün, ömrünün bir tarafından, geceleyin hiç beklenmedik bir anda fışkıran ve deniz üstündeki odasını aydınlığa boğan, küçük yazıhanesini, uzun ayaklı, Saksonya işi, koyu çimen yeşili lâmbasını, şuraya buraya serpilmiş bir yığın eşyayı yepyeni bir kıyafetle giydirdikten ve tavandaki âvizenin billûrlarında bir an sessiz sedasız çınladıktan sonra kaybolan o vapur ışıkları gibi bütün ömrünü ışığa, renge, şiire boğacaktı.

Behçet bey, bütün ömrünce bu mucize adımlı tesadüfü beklemişti. Şimdi ona okadar yakın olduğu bu anda, bütün bu saadetlerle kendi arasına bu uğursuz kahkaha girmişti. Artık bundan böyle, her şeyi bu gülüşün istihfafı arasından görecek, onun uğursuz ışığında, siyah bir güneşin altında yaşar gibi yaşıyacaktı.

Neden sonra o da soyunup yatağa girdi. Genç kadın, yüzükoyun yatmış, uyuyordu. Çok ılık ve yavaş bir nefes alışı vardı. Behçet bey, yavaş yavaş bu ılık nefesle bütün odanın

dolduğunu, acaip ve uykuda bir hayatiyetin, çabuk büyüyen bir nebat gibi, her yanı sarıp istilâ ettiğini sanıyordu.

Bu nefesler nekadar derinden geliyordu! Bukadar derin uyuyabilmek için karısının kendisinden, bu geceden nekadar uzaklarda olması lâzımdı... Kimbilir nerelere gitmişti? ''Uyurken acaba nasıldır?'' diye düşündü. Fakat lâmbayı yakmak onu uyandırmaktı. Onu uyandırmak, onunla gözgöze gelmek, yüzüne bakmak istemiyordu. ''Acaba beni her görüşte böyle gülecek mi?'' diye düşündü. Gülmemesi için bir sebep yoktu. Hem gülmese bile ne çıkardı? Hâlâ kulaklarında çınlayan bu kahkaha bütün bir ömre yetmez miydi?

Behçet, yüzüne karşı bukadar haşin bir şekilde güldüğü için karısına gücenmemişti; onun acısı daha derindi: o bu gülüşle talihinin şuuruna ermişti. Alay edilmeğe, beğenilmemeye çoktan alışmıştı. Annesiyle dadısından başka hiç kimse, hattâ okadar sevdiği babası bile, onu beğenmemişti. Her gittiği yerde aynı şey değil miydi? Fakat o, etrafındakilerin kendi hakkındaki düşüncelerine aldırış etmemeyi öğrenmişti. Mektepte arkadaşları kendisiyle alay ederken o çalışmıştı. Dört yıl, üstüste birincilikle Mülkiye'yi bitirmişti. İşe başlayalı şurada kaç yıl olmuştu? Böyle olduğu halde hiç bir arkadaşı, hattâ en arkalılar bile, onun kadar ilerlememişti. Üstüste iki defa terfi etmişti. Hiç beğenilmeden, yalnız yaşamaya mahkûm olduktan sonra bütün bunlar neye yarardı? En haklı olduğu yerde bile ağzını açar açmaz herkesin ''sen sus, böyle şeylere karışma!'' der gibi baktığı bir adam için rütbenin, nişanın, hayatta muvaffakiyetin bir mânası olabilir miydi? Yaratılış ona bu zulmü yapmıştı...

Birdenbire kendisini çok dar ve boğucu bir çemberin içinde gördü. Fakat sadece kendisi mi? Yanıbaşında yeis-

ten, ümitsizlikten sızmış gibi uyuyan bu kadın da aynı talihin mahkûmu değil miydi? Bütün ömrünce bu çemberin içinde, onunla beraber, yanyana yaşamıyacak mıydı? Halbuki mesut olmak için nesi eksikti? Bir kadından istenilen şeylerin hepsi onda vardı.

Behçet, bu düşünce üzerine, kendini unuttu. İçinde, bu yanıbaşında sereserpile uyuyan kadın için çok derin bir taraf kanamıştı. Yattığı yerden biraz yana kayarak geceyi bir daha dinledi. Karısının bu ılık nefesleriyle muhakkak bir tarafta bir gül ağacı yetişiyor, çiçek açıyor, baharını yapıyordu. Gözleri yaşla doldu, acıdan ziyade şefkatten harap, karısına yaklaştı. Yastığın üzerinde, cinsini bilmediği bir maden gibi külçelenen saçlarını yavaşça öptü, sonra, onu rahatsız etmek korkusiyle geriye, yatağın öbür ucuna çekildi ve tıpkı inine çekilmiş yaralı bir hayvan gibi, hiç kımıldanmadan orada kıvrılıp kaldı...

Ne zaman, nasıl uyumuştu, burasını bilmiyordu. Bu uykudan ve uyanıştan aklında kalan tek şey, sabahleyin karısının, mesut denebilecek bir tebessümle kendisine uzattığı çay fincanıydı. Evlenmelerinin ilk gecesindeki hırçınlığını Atiye bu tebessümle ödedi. Bu tebessüm bazan talihe sessiz bir katlanış, bazan da bir saadet gülü gibi parıldadı. Bazan eşsiz bir dostluk oldu, bazan bir şikâyet gibi kırıldı. Bu tebessüm sayesinde, birbirlerini anlamak için yaratılmadıkları muhakkak olan bu karı kocanın müşterek hayatlarında birçok şey düzeldi.

Atiye evini çabuk benimsedi. Yetiştiği terbiye, kaderin karşısına çıkaracağı kocayı sevmeyi ona öğretmişti. Üstelik biricik çocuklarının, doğduktan üç gün sonra ölmesi üzerine boş kalan annelik tarafiyle Behçet'e gittikçe daha fazla

bağlandı. Kocasının çocuğa benzeyen tarafları okadar çoktu ki... Bir çocuk gibi bakılmaya muhtaçtı. Atiye ise kendisinden zayıfları sevebilecek yaratılışta olanlardandı. Böyleleri daha ziyade anne olurlar ve bir öncekini büyüttükçe yeni gelen çocuğa bağlanırlar. Halbuki ilk çocuğun güç doğuşu genç kadını bir daha doğurmamaya mahkûm etmişti.

Yazık ki Behçet bütün bunları anlayabilecek bir yaratılışta değildi. O, bütün mahçuplar gibi, yalnız kendisine bakıyor, her şeyi kendi değerleriyle ölçüyordu. Karısını kendisine üstün buluyor, ezilmemek için, elinden geldiği kadar ondan uzak yaşıyordu. Ona karşı acaip bir sevgisi vardı; kin, kıskançlık, unutmak arzusu, ölesiye hayranlık, hepsi birbirine karışmış, garip bir halita meydana getirmişti.

Bazan karısını günün birinde biraz daha çirkin ve ihtiyarlamış bulsa, daha mesut olacağını sanırdı. Bazan da, bu kadar mükemmel bir şey olamıyacağına inandığı için, elbette zayıf bir tarafı vardır, diye düşünür, saatlarca karısının hususiyetlerini hatırlardı. Fakat bütün bu geçici bir sandal gibi onun peşinden yürür, gerçekten kendisine ait bir bakışını, bir gülüşünü yakalıyabilmek için çırpınır dururdu. Bu zıt düşünceler altında yavaş yavaş kabuğuna çekilmiş hayvana benzemişti.

Eve gelir gelmez ya bitmez tükenmez lâyihalara, fezlekelere kapanır, yahut ciltlerine, saatlarına, eski yazmalarına, minyatürlerine gömülürdü. Bunlar onun için kendi kendini mahkûm ettiği bir nevi sürgündü. Zaman zaman Atiye onun bu uzletini kırar, yanıbaşına gelir, oturur, elindeki işi veya eseri "ne güzel şey!" diye alır, ondan izahlar isterdi.

Böyle zamanlarda Behçet'in hali görülecek şeydi. İmti-

han edilen bir mektepli ürkekliğiyle yüzü kıpkırmızı, zevk ve heyecandan bitkin; kesik, karışık bir sürü cümleyle ona elindeki işi anlatır; renklerin güzelliğinden, çizgilerden, yaldızlardan, süsten, motifler bahsederdi. Fakat hiç bir cümlesini bitiremez, umulmadık atlayışlarla birinden ötekine geçer; kendisi de bunun farkında olduğu için gözle "acaba alay ediyor mu?" diye karşısındakine baka baka sözü uzattıkça uzatır, nihayet genç kadının sorduğuna kendisi de pişman olduğunu sanarak zavallı ve perişan: "işte ne yapayım, ben böyleyim..." gibi bir işaretle susardı.

Hakikatte de bu biçarelik fikri kendisinde bulunduğu için daima biçare olurdu. Onun için yalnız ve kendi başına yaşamayı tercih ederdi. Tek başına nekadar kuvvetliydi! Kaderin kendisiyle birleştirdiği bu güzel kadın olmasaydı, şüphesiz, daha kuvvetli olacaktı. İşte onun yazdığı fezlekeleri hiç kimse yazamıyordu. Gözden geçirmediği hiç bir kanun lâyıhası artık Şûrayı Devlet'ten çıkmıyordu. Yavaş yavaş Behçet bey ısrarı, inceleyici zekâsı, teferruat düşkünlüğü ile Devlet denen mekanizmanın daima gölgede kalan, ne adı, ne de şahsiyeti göze çarpmadan çalışan o esaslı çarklarından biri olmuştu. İyi biliyordu ki bu büyük değirmen, biraz da kendisi bulunduğu için bukadar iyi dönüyordu. Bunu birçokları da biliyordu. Fakat hiç biri bunu kendisi gibi açıktan açığa söylemeye lüzum görmüyordu. Vâkıa "yamandır şu Behçet, vallahi... Bir oturuşta, bir muhacir arabası kâğıt yer. O olmasa halimiz haraptır..." gibi bazı cümleler artık kulağına gelmeye başlamıştı: fakat bunlar dairenin dışına çıkamıyan gerçeklerdi. Onun dışında sadece bir sükût, Behçet'i bütün çalımasiyle korkunç bir boa yılanı gibi çiğnemeden yutan bir sükût uçurumu vardı. İşte bu sükûtun ortasında, kü-

çücük cüssesiyle, garip itiyatlariyle, bir dev yükünü yüklenmiş bir cüce sabriyle Behçet bey çırpınıp duruyordu.

Bundan şikâyetçi değildi. Güvendiği değerleriyle başbaşa kalsın da, ne olursa olsun... Bu sükûneti, bu kendi kendisiyle başbaşa kalmayı temin için her gün biraz daha yalnızlığına gömülüyordu.

İsmail Molla olmasaydı Atiye'nin hayatı, çalışkan bir örümceğe benzeyen bu koca ile gerçekten dayanılmaz bir şey olurdu. Molla bey, genç kadının hayatında aksayan tarafı çok çabuk görmüştü. Kadın tecrübesi, hayatında güzelliğe verdiği yer, bu narin ve talihsiz mahlûku anlamasına yardım etti. Bir nevi sürgün hayatına benzeyen bu evlilik hayatında, elinden geldiği kadar onu eğlendirmeye, hattâ mesut etmeye çalıştı. Gelininden hiç bir şeyi esirgemiyor, hattâ bazı arzularını garip bir sezişle önlediği bile oluyordu. Hiç bir moda ve yenilik yoktu ki İsmail Molla'nın gelini herkesten önce ondan hevesini almış olmasın. Boğaz havasının Atiye'ye yaramıyacağını anlayınca, ne yapmış, yapmış, yazları oturmak için Erenköyü'nde onun istediği gibi küçük bir köşk satın almıştı.

Bununla beraber, mehtap sefaları ve saz âlemleri için yalı eskisi gibi bırakılmıştı. Bu âlemlere kadın erkek, ayrı ayrı sandallarla iştirâk etmek âdet olduğu halde, Molla bey gelininden ayrılmaz, birlikte çıkarlardı. Bazan sazı Molla'nın kendisi tertip ederdi. O zaman, devrin modası olan şarkılar ve besteler bir yana bırakılır, daha ağır bir musikî Boğaz'ı doldururdu. Kışları, her perşembe, Molla bey geliniyle -fakat bu sefer ayrı arabalarda- Yenikapı Mevlevihanesine giderlerdi. Genç kadın çalmaz, söylemez, fakat musikîyi severdi. Musikî dinlerken, kendini bütün talihi idare eden bir

meleğe bırakır gibi bir hali vardı. Molla bey onun bu halini hem sever, hem de marazî denebilecek bir hassaslığın neticelerinden korkardı. Bununla beraber, onu derinleştirmekten de çekinmezdi. Ona göre esas olan, zaman dediğimiz şeyi insan ruhunun benimsemesi, bir meyva ısırır gibi, kendi izlerini ona kuvvetle geçirmesiydi. Her türlü saadet ve felâket düşüncesinin üstünde bir talihin kendisini tamamlaması lâzımdı. İstırap insanoğlu için gündelik ekmek, ölümsė sadece bir kaderdi. İkisinden de kaçılamazdı. Asıl dâva, derin bir şekilde yaşamak ve kendi kendisini gerçekleştirmek, ölümlü hayata şahsî bir çeşni vermekti. Genç kadın musikîyi seviyordu. Bu belki onu tüketebilirdi; fakat bu kadar güzel bir şeyin içinde onunla beraber tükenmek mukadderse bundan ne diye kaçmalıydı?

Kaç defa kızı gibi sevdiği gelininin eski bir besteyi dinlerken birdenbire yüzünün değiştiğini, ürperdiğini, yakalanması imkânsız olan bir şeyi yakalamak ister gibi tâ içten çırpındığını görmüştü. Beste bitince bu hal de biter, genç kadın olduğu yerde, âdetâ musikîde erimiş gibi kalırdı. Hakikatte bu erimek kendini bulmak, asıl saadeti yakalamaktı. İnsan bu kartal pencesini teninde duymadan kendisi olamazdı. Onun için genç kadını ömrünün bu biricik saadetinden mahrum etmeyi bir kere bile aklına getirmemişti.

İşin garibi Atiye'nin de bunu bilmesiydi. İsmail Molla'yı biraz da, hakikaten yaşaması için kendisine lâzım olan havayı ondan esrgemediği için severdi. Erenköyü'ndeki köşk, Boğaz'daki yalı, Bebek, Kanlıca sefaları, parke taşlı yollarda lâstik tekerlekleri yağ gibi kayan siyah, cilâlı yeni arabasında her Ramazan akşamı Şehzadebaşı'nda yaptığı gezintiler, bütün bunlar hep dışta kalan şeylerdi. Bîr düğüne gelinini

istediği gibi, yani mevkiine, şerefine yaraşır bir kıyafetle göndermek için ihtiyar kazaskerin avuç dolusu para sarfından başka, haftalarca terzlerle, kuyumcularla başbaşa kalması, didişmesi bile, kendisine bu ruh vasatını bulması kadar onu memnun etmezdi.

Bunlar, Atiye'den daha çok, Molla beyin hoşuna giden şeylerdi. Sona ermekte olan bir zevk, sefahat ve debdebe devrinin en güzel ve iyi taraflariyle yetişmiş olan bu adamın onu herkese güzel, süslü ve kibar göstermeyi bir nevi şahsî gurur meselesi yaptığını biliyordu. Nitekim istediği de olmuştu: Atiye, az zamanda, bütün İstanbul'un taklit ettiği kadınlar sırasına girmişti.

Bu adam, sade içindeki fanteziyi harcamak aşkıyle moda denen hava oyununu sanki olduğu yerden idare ediyordu. İsmail Molla'nın her yaptığı şeye sindirmesini bildiği zariflik, ruh hafifliği olmasa, genç kadını istediği gibi süslenmiş gördüğü zaman ihtiyar adamın yüzünde çocukça denebilecek bir saadet parlamasa, bütün bunlar Atiye'yi rahatsız edebilirdi. Fakat iş bunun tamamiyle aksineydi: kaynatası için Atiye sadece giydirilecek, kuşatılacak güzel bir mahlûk, bir bebek değildi; aralarında gerçekten bir dostluk başlamıştı. Tabiatleri birbirine yakın olmak şartiyle tecrübeli bir ihtiyar için genç bir kadın kadar kim dost olabilirdi? Genç gelin zamanla Molla beyin biricik arkadaşı oldu.

Bu, ilk önceleri kendine de biraz garip geliyordu. Fakat düşündükçe bunu tabiî bulmaya başladı. Bilgi, tecrübe, hikmet, bütün ömrünce peşinde koştuğu şeylerin hiç biri, hattâ her çeşit çehresiyle aşk ona şimdi çok donuk görünüyordu. Atiye'nin, ince kaşlarını kaldırarak, yüzünün mânasını her an değiştire değiştire, sırasına göre küçük kahkahalarla

veya dikkatlerle anlattığı havadisleri, mânasız dedikoduları dinlerken kendisini çok ehemmiyetli bir şeyin karşısında, âdeta hakikatlerin hakikatini yakalamak üzereymiş gibi sanırdı. Gerçekte ise, sadece bir güzelliğin, genç bir vücuttan, insan tecrübesiyle henüz yıpranmamış bir zekâdan taşan bir yığın esrarın karşısında olduğunu biliyordu. Gene biliyordu ki her ömrü kemiren bir yığın ihtiras, erişmek, ele geçirmek kaygıları hayatı boyunca bu saadeti kendisinden gizlemişti. Şimdi ise bütün defter dürülmüş, hesaplar kapanmıştı. Ne kadar kuvvetli olursa olsun, ufukta kendisini çekecek hiç bir serap, hiç bir aldatıcı ışık yoktu. Bir adım atar atmaz kendisini yutacağını bildiği bir karanlığın eşiğinde, duvarları dış dünyaya kapalı bir bahçede bir akşam gülünü koklar gibi yaşıyordu. Kendisine bu lezzetleri veren mahlûk, din kitaplarının insan oğluna bir nevi tuzak gibi gösterdiği, hayat mücadelesinin ileriye bakan her göze tehlikeli bir engel gibi işaret ettiği mahlûktu.

İsmail Molla için gençliğinde bütün kadınlar — hemen her cinsi — güzeldi, ahmaktı. Karısından tutun da, bir zaman oğluna fransızca öğretmek için o kadar dedikoduya rağmen evine aldığı mürebbiyyeye, Behçet'e fransızca öğreteceği yerde ondan "fıkıh, feraiz,, öğrenmeye kalkan o Paris'li kadına kadar tanıdığı bütün kadınlar onun için sohbete elverişli olmayan mahlûklardı. Sonra, yaşı ilerledikçe, onlarda "ilâhi hikmet,,in acaip bir tecrübesini görmeye başlamış, onlara katlanmaktan başka çare olmadığını öğrenmişti. Şimdi ise ağır bir romatizmanın kendisini zaman zaman çivilediği köşe minderinde, kadın denen mahlûk onun için üçüncü defa mânasını değiştiriyordu.

Bunda Atiye'nin meziyetlerinin, hele baba terbiyesiyle

büyümüş olmasının da payı vardı. Erkeği, ihtiyarı anlıyordu. Üç dört yaşında iken annesi hastalanmış, bir daha da çocuklariyle meşgul olmamıştı. Bütün hayatı babasının yanında geçmiş, ona bağlanarak yaşamıştı. Sonra iyi kalpliydi, uysaldı. Güzeli anlıyor, büyüğü belki de farkında olmadan, seviyordu. Erkeği, dış âlemin aksiyonu içinde hayatı yaparken görmekten zevk alıyordu. Behçet'in bile, küçük itiyatları içinde sebatını seviyordu. Bütün bunlar Molla beyin gözünden kaçmamıştı. Gelininin tabiatındaki bu ciddi zemine her istediğini taşıyabileceğini anlamıştı. Onun için geliniyle hemen her şey hakkında konuşurdu. Ona geçmiş zamandan, o günün işlerinden bahseder, Abdülhamid'i çekiştirir, devrin büyük Vezirlerinin taklidini yapar, Fetvahane'yi, uzun zaman beraber çalıştığı bir yığın insanı anlatır, ona her sabah okuduğu havadisleri tefsir eder, işlerin kötü giden tarafını gösterirdi. Atiye, " ben bir kadınım, bütün bunlardan bana ne?,, demeden onu dikkatle dinlerdi. Bazan İsmail Molla kendi hayatından, hâtıralarından, duyduklarından, gördüklerinden bahsederdi.

İsmail Molla İstanbul'u, bilhassa bu şehrin muayyen bir sınıfını çok iyi tanırdı. Onun için hikâyeleri genç kadının gözleri önünde zamanla asilleşmiş bütün bir devrin hayatını canlandırırdı. Boğaz yalılarında geçkin yaşlarına rağmen süsler içinde, köşe minderlerinde kızlarının, gelinlerinin, torunlarının, emekdar hizmetçilerinin arasında zevkleriyle, duygulariyle başka bir zamanın yâdigârı gibi yaşıyan ihtiyar hanımefendilerin hâtıralarını hâlâ hüzünle devam ettirdikleri aşklar, göz kamaştırıcı düğünler, acıklı ayrılışlar, sebebi gizliden gizliye nakledilen vakitsiz ölümler birbiri ardından genç kadının gözleri önünde canlanırdı. Bazan Molla bey, hi-

kâyenin ortasında, anlattıklarîyle alâkalı, ona âdeta zaman içinde yeni bir yaşama hızı vererek alelâde bir zabıta vak'ası veya dedikodu halinden çıkaran şarkıyı, türküyü okurdu.

Bazan da yeni işittiği veya eskiden bildiği bir parçanın kim tarafından, niçin yapıldığını Atiye kendis sorardı. Çocukluğunda dnlediği ''Kucağında pamuk kedi,, türküsünün hikâyesini böyle öğrenmişti. Büyükada'da öldürülen Aziz adında bir Tıbbiyeli genç için yakılan bu türkü, Sultan Azîz'i hatırlattığından yıllardır İstanbul'da yasak edilmişti. Hattâ Necip Paşa ailesinin asıl felâketi de bu yüzdendi. Bir gün Hanımefendinin cariyelerinden biri bu türküyü söylerken bir ''muhbir sadık,, nasılsa işitmiş, ''Necip Paşa hazretleri yalılarında sabah akşam Sultan Aziz için şarkı söylüyorlar, matem tutuyorlar,, diye jurnal etmişti. Gerçi Sultan Aziz ölmüştü, fakat Necip Paşa da, Sultan Murat da henüz yaşıyorlardı. Ya adamcağızın aklına günün birinde kalbinde ölüye ayırdığı yere diriyi geçirmek gelirse... Üç gün sonra Paşa ilkin müfettişlikle Rumeli'ye gönderiliyor, sonra da, romatizmalarını tedavi etsin diye, Bursa'da oturmaya memur ediliyordu. Söz buraya gelince tabiatiyle siyasetten bahis açılır, gelinin his terbiyesi siyasi bir izahla tamamlanırdı.

Atiye bu sohbetlerdeki kalabalık içinde, tıpkı bir masal dinliyormuş veya kitap okuyormuş gibi, kendisini kaybeder, onların hayatını, talihini benimserdi. Hikâye devam ettikçe çoğu birbirine zıt bir yığın duygunun tesiri altında yüzü, hareketleri değişir, sessizliği, dikkati mânalaşırdı. Bazan da içinde bilinmez ellerin birtakım zemberekleri kurduğunu zanneder, bütün vücudu, yarıda kalacağını kendisinin de bildiği, müphem kararlarla ürperirdi. O zaman, çocuğunu azarlıyan bir anne gibi, güzel başını sallıyarak kendi kendine: ''ba-

bamın kanı uyanıyor,, diye düşünürdü. Annelerinin hasta yatağında yavaş sesle yıllarca her fırsatta kendilerine anlattığı bu miras onun en büyük korkusuydu. O çok başka, çok karanlık bir talihi kendisinde taşımıştı. Bununla beraber, bu hikâyeler, onların tatmin edilmemiş kadın hayatına bir hasta odasına açık pencereden rüzgârla birlikte dolan sokak uğultusu gibi, onu bu tabiatın sesini dinlemeye, onun sıcak aydınlığında kendisini, hayatı tanımaya davet ediyorlardı. Onlar ne kadar talihsiz olurlarsa olsunlar, üzerlerinde hayatın damgasını taşıyorlardı. Bütün bu insanlar yaşamışlardı. Kendisi de yaşıyabilirdi, yaşamasını isterdi. Fakat bir yığın düşünce, inandığı birçok şey onu bundan mahrum ediyordu. Kaç defa ablaları kendisini boşanmaya teşvik etmişlerdi. Saray onları çoktan unutmuştu. Hattâ Mabeyne bir istida ile bu iş çabucak yapılabilirdi. Fakat Atiye razı olmamıştı. İsmail Molla'nın bu işe ne kadar üzüleceğini biliyordu. O kendisine dostluğunu pazarlıksız veren bir insandı, onu üzemezdi. Sonra Behçet'in bu ayrılıştan âdeta yarım kalacağını da biliyordu. O sessiz gölgenin kendi içinden yaşadığı bir hayatı vardı. Kaç defa onun, köşesinde oyuncaklariyle oynayan bir çocuk gibi bütün dikkatini elindeki işe vermiş görünürken, birdenbire başını kaldırıp sanki içinden geçenleri bir anda yakalamak ister gibi yüzüne baktığını görmüştü. Bir gün daha ileriye gitmiş, böyle anlarda Atiye'nin kendisine cömertçe bahşettiği tebessümü yüzünde göremeyince, olduğu yerden kalkmış, yanına yaklaşarak:

— Neyin var, çok mu sıkılıyorsun? diye sormuştu.

Bu sual karşısında Atiye şaşırmış kalmıştı...

— Bir şeyim yok... Neyim olsun istiyorsun? Düşünüyordum...

O sualin içten kopan acılığı karşısında bu cevapların ne kadar mânasız kaldığını kendisi de anlamıştı.

Behçet bir müddet ayakta, eli karısının omuzunda, ona çok ciddi birtakım şeyler söylemek ister gibi durmuş, sonra her zaman olduğu gibi vazgeçmiş, yerine oturmuştu.

Fakat asıl onun içinden geçenleri, İsmail Molla'nın kendisine *Mahur Beste*'nin hikâyesini anlattığı gece hissetmişti. *Mahur Beste,* Atiye'nin küçük eniştesi Lûtfullah beyin babası Talât beyin eseriydi. Bir çarkçı yüzbaşısı olan Talât bey, bu eserini karısı kendisini bıraktıktan sonra yazmıştı. O gece, yemekten sonra, nasılsa *Mahur Beste*'den bahsedilmiş, Molla bey hemen oracıkta, hâlâ güzel olan o dik sesiyle, eliyle yemek masasında tempo tutarak onlara bu her şeyin üstünde aşk türküsünü okumuş, sonra da Talât beyin hikâyesini anlatmıştı.

Molla bey, Lûtfullah beyin babasını da, annesi Fatma hanımı da yakından tanımıştı. Hiç kimseyi mesut etmeyen, daha çok yıkıcı bir kadere benzeyen bu aşk hikâyesinin anlatılmaması için Behçet araya bir yığın lâf karıştırmış, aynı makamdan başka besteleri hatırlatmış, babasına Şûrayı Devlet dedikodusu etmiş, fakat onun aldırmayıp hikâyeye devam ettiğini görünce somurtup kalmıştı. Fatma hanımın hikâyesinin karısına örnek olmasından korkuyordu.

Atiye o akşam kocasına her zamandan çok acımıştı. O akşama kadar cömert yaratılışına, kendi saadeti için başkalarına ıstırap vermekten çekinmesine rağmen "zaman,, denen şeye inanır, kendisine son kararını verdirecek birtakım tesadüfleri beklerdi. İradesinin üstünde "yarın,, dedi-

ğimiz o sihirli imkân, onun verdiği hayat iştahı, onun içimizde yarattığı mucizeli iklim vardı. Fakat o akşam Behçet'in hiddetten, ıstıraptan, korkudan değişmiş yüzü, halinden akan zavallılık bu müphem ümitleri de dağıtmıştı. Bu adamı bırakmıyacaktı. Sonuna kadar onun yanında, onun karısı olarak kalacaktı. İşin bu tarafı kendi içinde halledilince Atiye kocasına daha yakından dikkat etmeye başladı. Onu beğenebileceği bir hale sokmak çarelerini aradı, ona müşterek hayatlarını bu perişanlıktan kurtaracak bir ufuk bulmaya çalıştı. Mademki aşkın kapısı onlara kapalıydı, o halde başka kapıları açmak lâzımdı.

Politika, kayınbabası gibi onu da çekiyordu. Bu bir aile mirasıydı. Bu Kazasker ailesinde kadın, erkek her fert politika ile uğraşırdı. Atâ Molla'nın kızı, babasının halalarından birinin Kandil tebrikine gittiği bir Şeyhülislâm evinde, evin hanımına fısıldadığı üç cümleyle, Abdülmecit Han'ın sabah akşam iltifata garkettiği bir damat Vezirin sürülmesine sebep olduğunu çocukluğundanberi dinlemişti:

"— Paşa hazretleri için de çok kibirli diyorlar. Hattâ Hanım Sultan bile: "Tebrike gelenleri o kadar bekletiyorsunuz, hepsi Devlet rütbesi sahibidir; ayıp olmaz mı?,, diye kendisine çıkışmış. Fakat o:

"— Eteklerimi öptürmediğime şükretsinler; ben artık saye-i şahânede Atabek saltanat mevkiindeyim,, cevabını vermiş.

Bu cümle daha o akşam kulaktan kulağa yayılarak Saraya kadar gidiyor. İki gün sonra Şeyhülislâm Arif Hikmet bey, bir iş için gittiği Vezir yalısında, Haremden henüz çıkmayan

Sadrazamın kendisini lüzumundan fazla beklettiğini, salonu kapılara kadar dolduran her cinsten, her rütbeden ziyaretçinin işitebileceği bir sesle bağırarak sandalına atlayıp evine dönüyor. Bir müddet sonra da kendisini Atabek saltanat mevkiinde gören Damat Mehmet Ali Paşa sürülüyordu.

Atiye, bu cinsten hâtıraların gündelik bir iş gibi tekrarlandığı bir evde büyümüştü. Atâ Molla bir akşam halasından bahsederken "ısırdığı yerin acısı bir daha geçmezdi. Bütün İstanbul'un üç tebrik ziyaretinde altüst ederdi.,, demişti. Fakat Atiye bu çeşitten politikayı istemiyordu. Onun için ehemmiyetli olan, Behçet'in küçücük endamına yeni ikbal hilâtlerinin biçilmesi değildi; yeter derecede terfi ediyor, rütbeler kazanıyordu.

O başka şey düşünüyordu: bütün ömrünce kendisiyle birlikte yaşayacağı insandan cömert bir harekette kendini denemesini, onun terbiyesini alarak içten gelişmesini, kendisinde aşkın yerini tutacak bir hayranlık duygusunu doğurmasını istiyordu. Saat tamir etmek, cilt yaldızlamak, kitap kolleksiyonu peşine düşmek, hattâ kendisine verilmiş bir iş içinde ufak tefek muvaffakıyetler kazanmak yaşadığı devrin bir erkekten istiyeceği şeyler değildi. İsmail Molla'nın dedikleri doğru ise, hayat erkeği daha büyük işlere çağırıyordu.

İsmail Molla'nın hikâyelerini dinlerken Atiye çok defa kendi kendine, olduğu yerde süründükten sonra aşkın bile yetmediğini, küçük kaldığını düşünürdü. Onun için erkek olan insan, sevdiği kadını yakalayıp o zamana kadar ölçmediği, düşünmediği birtakım tepelere taşımalıydı. Sonunda imkânsız bir yerde, güçlükle nefes alınan bir uzlette bıraksa

bile o yükseklikleri bir kere olsun geçmiş olmanın hazzı yeterdi...

Ona göre ömrün büyük tecrübesi bu idi. Molla bey bir gün dua ve ibadetten bahsederken "istersek bütün ömrümüzü bir dua haline getirebiliriz,, demiş, sonra "dua, ruhun Allahla karşılaşmasıdır. Bunun için de kendi kendisini idrâk etmesi yeter,, diye ilâve etmişti. Atiye bu sözler üzerinde çok düşünmüştü. Ona göre bu idrâk ya aşkta, yahut da büyük ve herkesin uğrunda yapılmış bir işin içinde olabilirdi. Behçet bunu kendisi için yapmamıştı. Fakat mademki ondan daha kuvvetliydi, kendisi Behçet için bunu yapabilirdi. Kocasını kendi kendisini koştuğu bostan dolabından kuvvetli kanatlariyle alıp götürecek, hareketin, temiz ihtirasın dev rüzgârları arasına atacaktı.

Böylesi bir hayat elbette ki kısır olmazdı. Elbette ablalarınınkinden başka bir ömrü olacaktı. Üç çocuğu olan büyük ablası, daha şimdiden birçok tanıdıkları gibi, evlendirme politikasına başlamıştı. Ahmet beyin kızını Müşir Nuri Paşa'nın oğlu ile, Müderris Mustafa efendinin oğlunu hasırcıbaşının baldıziyle evlendirmek, bilmem kime kız aramak, bir başkasını ev bark sahibi etmek, sonra her Bayram, her Kandil bu evlenmelerin mahsulü olan bir yığın yumurcağa elini öptürmek analarına çocuklarını övmek, yaramazlıklarını zekâ diye, huysuzluklarını fevkalâdelik diye göstermek, nihayet yaşları ilerledikçe, en ufak bir ihmal ve hatâları üzerine: "Velinimeti, sebeb'i rif'ati oldum... Nankör herif, sayemde koca konağa yerleşti. Şimdi sen tut da...,, yahut: "O mantı kulaklıyı ben olmasaydım acaba kim alırdı... Oğlan eviyle üç ay pazarlık ettim. Rütbe aldım, maaşını yükselttim de...,, gibi cümlelerle onları çekiştirmek onun yapacağı şeyler de-

ğildi. Hayatı ona çok başka aydınlıklar getirmişti. Artık bu küçük sularda yaşıyamazdı. Bir çocuğu olsa iş belki başkalaşırdı. Fakat Allah vermemişti. O halde çocuksuz hayatlarına göre yaşıyacaklardı. Behçet'in muhakkak politikaya girmesi lâzımdı. Her yandan Abdülhamit aleyhine çalışanları işitiyordu. Behçet onlara katılmalıydı.

GARİP BİR İHTİLALCİ

Çoktandır ortada görünmeyen Sabri Hoca'nın bir akşam evlerine gelmesi ona ilk fırsatı verdi. Sabri Hoca, İsmail Molla'nın, babasının medrese arkadaşıydı. Onu çocukluğundanberi tanırdı. Atâ Molla'nın küçük kızlarına, Atiye ile ablasına yıllarca hocalık etmişti. Onun için Sabri Hoca'dan kaçılmazdı.

Sabri Hoca, politikanın yuttuğu adamlardandı. 1285 de İstanbul'a gelmiş, medreseye girmiş, çok parlak geçen birkaç yıldan sonra parasızlık, biraz da politika aşkı yüzünden tahsili yarıda kalmış, devrin hususiliğini veren hâdiseler içine doludizgin atılmıştı.

Garip bir adamdı. Hiç kimse onun kadar kolaylıkla insan tanıyamazdı. Her gördüğüne emniyet telkin eder, yanında konuşulan her işi, ahlâka uymıyan tarafı olmamak şartiyle, canla benimserdi. Fakat bu alâkadan istifadeyi hiç düşünmez, kirli elbiseleri, saçı sakalı karışık yüzü, yırtık cübbesiyle garip bir istiğna içinde yaşardı. Daha tahsilde iken

Şirvanizade Rüştü Paşa ile tanışmış, az sonra konağa serbestçe girip çıkmaya başlamıştı. Bu intisap, biraz sonra hudutlarını genişletmiş, Sabri Hoca muayyen bir sınıfın adamı olmuştu. Abdülaziz'in hal'i sıralarında Mithat Paşa'nın yakınlarından bulunuyordu.

O zamanların İstanbul'unda Medrese, icabında Saray'a veya Babıâli'ye karşı kullanılabilecek büyük bir kuvvet unsuru idi. İkinci Mahmut devrinde adı bile geçmiyen "Talebe-i Ulûm", Tanzimat'tan sonra Saray'ın, Vezirlerin sık sık müracaat ettikleri, kâh İstanbul efkârı umumiyesini avlamak için, kâh ferdî siyasetlerini zorla terviç ettirmek için harekete getirdikleri bir muvazene âmili olmuştu. Abdülâziz devrinin sonlarında ise âdetâ Devlet hayatını kendiliğinden kontrol eder bir hale gelmişti. Onun için Paşaların çoğu bu kuvveti kollamak, kendi aleyhinde yahut Devlet aleyhinde harekete geçmemesi için onu tutmak zorunda kalıyorlardı. Devlet dizgini Âli Paşa'nın sıkı ellerinden çıkınca İstanbul'un iç hayatına Medrese hâkim olmuştu. İslâm âleminin geçirdiği buhran, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye'nin faaliyetleri, yeni fikirleri benimsemiş birçok büyük bilginlerin mevcudiyeti, âdetâ ihtilâlci adı verilebilecek bir yığın Müderris, onun bu devirde cemiyet meselelerini menfi tarafından tutmasına engel oluyordu. Bu yüzden, yenilik taraftarı Paşalar, bu kuvvetin başka ellere geçmemesi için çok uyanık duruyorlar, onu hem başıboş bırakmıyorlar, hem de bu kontrol sayesinde bu kuvvetin kendi fikirleri aleyhinde bir hareketinden çekinmiyorlardı.

Mithat Paşa ile arkadaşları Sabri Hoca'da, gerektiği zaman İstanbul sokaklarını kalabalığı ile dolduracak bu ellibin kişiyi idare eden gizli dizginlerden birini bulmuşlardı. Hoca,

o devir İstanbul'unun bütün tarihini yaşıyanlardandı. Katılmadığı vak'a yok gbiydi. Hiç birine şahsiyetinden mühim bir şey katmadan, en yakınlarına bile kendisini kabul ettirmeden her hadiseye girip çıkmış, daima ön safta, en tehlikeli yerde bulunduğu halde, garip bir talihle, bir türlü kendini göstermeden yaşamış bir adamdı...

Onun talihi unutulmak, fark edilmemekti. Sanki masallardaki o sihirli külâh cinsinden, görünmemenin sırrına sahipti. Onu herkes fırsat düştükçe günde birkaç defa unuturdu. Anasından, babasından Suavi Vak'asını tahkik eden mahkeme heyetine, bu Vak'ada dinlenen şahitlere kadar herkes unutmuştu. Sonraları İstanbul içindeki derbeder hayatına, şurada burada sarfettiği "bir yığın mânalı, tehlikeli söze rağmen Abdülhamid'in jurnalcıları onu unuttular. Adetâ kaza eseri olarak sürüldüğü Zonguldak'ta, zaptiye, idare makamları bu sürgünü okadar unuttular ki üçüncü haftasında tekrar İstanbul'a geldi, oradan da bir gemiye atlayarak Odesa'ya gitti. Üç sene kadar Avrupa merkezlerini dolaştı. Petersburg'u, Viyana'yı, Paris'i gördü, tekrar memlekete döndü. İçten, dıştan kuş uçurtmayan bir sürü kayda rağmen kimse ona: "Nerden geliyorsun? Hani sen Zonguldak'ta sürgünde idin..." bile demedi.

Onda bu unutulmak talihi doğuşuyla başlamıştı. Babasiyle darıldığı için memleketinden kaçmış, Tirebolu'da evlenmiş, çok zengin bir Adanalının çocuğuydu. Fakat babası evlendikten üç ay sonra Giresun'dan ayrılmış, bir daha karısının yanına dönmeyi aklına getirmemişti. Üstelik giderken karısına beş on para bir şey bırakmayı, hattâ haber vermeyi bile unutmuştu. iki yıl sonra genç kadının boş kâğıdı gelmişti. Sabri'nin babası, çocuğunu yakında yanına aldıra-

cağını da ayrıca yazıyordu. Fakat yıllar geçmiş, bu vaadini yerine getirmemiş, unutmuştu. Mahkeme ilâmiyle kesilen da böyle unutulmuş, kâh gönderilmemiş, kâh arada kaybolmuştu. Bir müddet dul yaşadıktan sonra annesi yeniden evlenmiş, üst-üste birkaç çocuk daha doğurmuş, onların yüzünden evde daimi bir misafir gibi duran ilk oğlunu, zaman zaman adını hatırlamıyacak derecede unutmuştu.

Çocuk, yarı vaktini dışarda, kayıkçılara yardım ederek, kalafat için katran kaynatarak, kızaktaki sandallara tahta rendeliyerek, balık mevsiminde ağ çekerek, geceleri dalyan bekleyerek geçirirdi. Bu işlerin mevsime göre ağırlaştığı da olurdu. Fakat hiç kimse, bu gönüllü yardımcıya, yorgunluğuna bir karşılık vermeyi düşünmezdi. Hattâ öğle sıcağında kendilerinin yarıda bıraktıkları işe onun başı açık devam ettiğini görenler bile: "Acıkmıştır, şuna bir lokma ekmek verelim" demezlerdi. Ancak cünbüşlü, kahkahalı yemek bittikten sonra, içlerinden biri gülerek: "Uşaklar, gördünüz mi yaptuğunuzi? Sabri'yi unuttuk. Oğlan lokmasız kaldı..." diye hayıflanırdı.

Okumayı yazmayı nasıl, nerede öğrenmişti; bunu bilen yoktu. Fakat on, oniki yaşına doğru, mahallenin bütün mektuplarını o yazardı. Sırtında yırtık bir cepken, ayakları dizlerine kadar zift, kum içinde evden eve koşar, dul kadınların, asker babalarının, böyle bedava bir yardımcıyı bulduktan sonra elini hokka kaleme sürmekten vazgeçen muhtarın mektuplarını, senetlerini yazar, onları yerlerine götürür, geç kalırsa azarlanır, vaktinde yetişse, "eline, ayağına sağlık!" kabilinden bir cümleye bile nail olmadan, ilk ihtiyaçta gene çağrılmak üzere baştan savulurdu...

Bununla beraber hiç kimseye benzemiyen garip bir uya-

nıklığı vardı. Bütün bu işler içinde cami derslerine devama başlamış, aylak hayatına rağmen seneden seneye hocalarının dikkatini daha çok çekmişti. İstanbul'a geldiği zaman arapçayı, acemceyi iyiden iyiye biliyordu. Üstelik hayat hakkında kimseye açmadığı bir yığın fikri vardı. Sessizliği yüzünden Medrese arkadaşları ona Ikin "Dilsiz Hoca" adını verdiler. O istediği kadar kendi memleketinin hususi şivesiyle: "Benim adum Sabridur ha..." diye itiraz ededursun, bir müddet Dilsiz Hoca aşağı, Dilsiz Hoca yukarı gitti. Fakat günün birinde Medreselerinde çıkan silâhlı, bıçaklı bir kavgada Sabri Hoca sağ kulağının üst tarafını kaybedince, arkadaşları gözünde artan ehemmiyetle mütenasip olarak "Kırık kulak Sabri Efendi" oldu. Az sonra girdiği Mason Locasındaki dostlarının teşvikiyle fransızca öğrenmeye başladığı zaman, Dilsiz Hoca lakabı, Dinsiz Hoca şeklini almak üzere yeniden hatırlandı.

Fakat Medrese tahsilinin Sabri Hoca'nın hayatına getirdiği değişiklikler, üstüste takındığı bu lakaplarda kalmıyordu; onda şaşırtıcı bir gelişme başlamıştı. Devrinin bütün hür düşünceli adamlariyle dost olmanın yolunu bulmuştu. Kafasında garip fikirler çalkanıp duruyordu... "Hürriyet", "istibdat", "mesail-i mühimme-i dahiliye", "buhran-ı mali", "meşrutiyet" kelimeleri dilinden eksilmiyor, arkadaşlariyle uzun, ciddi münakaşalar ediyor, onlara, girip çıktığı muhitlerde dinlediği şekilde, bir gün Hersek meselesinin, bir gün şimendifer işinin tefsirlerini yapıyor, şunun bunun aleyhinde atıp tutuyordu. Artık çocukluğunda olduğu gibi uysal, kim olursa olsun hizmete hazır değildi. İçindeki yaşama kudretini şaşkın bir hayretle körükörüne itaatta boş yere harcamıyordu.

Parasızlığına rağmen vekarlı idi. Matbaalarda bulduğu ufak tefek işlerle tahsil masrafını çıkarıyordu. Ayrıca, başta Şirvanizade Rüştü Paşa olmak üzere, bazı Vezirlerin konaklarına devama başlamıştı. Gerçi bu münasebetlerin çoğu, sokulgan softa ziyaretlerinden ileri geçmiyordu; Rüştü Paşa konağına, bu konakta çalışan bir hemşerisinin delâletiyle sokulmuş, vekilharç odasından çarçabuk Paşa'nın selâmlığına çıkmaya muvaffak olmuştu. Her çeşit siyasi entrikanın doludizgin gittiği bu devirde her muhitten emin adama ihtiyaç vardı. Onun içindir ki vekilharç, Paşa'ya genç softanın dikkate değer bir adam olduğunu söyleyince, Paşa ilk önce onu da, başkaları gibi, beş on para vererek savmak istemiş, sonra şu adamı bir göreyim diyerek yanına çağırmış, konuşmuş. Sabri Hoca'nın uyanıklığını beğenerek nihayet onu benimsemişti. Sabri Hoca'nın ayakta, iki yana sallana sallana söze her başlayışında gözlerini kapatarak, bütün hecelerin aksanlarını, keskin hattat kalemiyle boşluğa yazar gibi, kabarta kabarta kendisine verdiği cevaplar Paşa'nın çok hoşuna gitmişti.

Sabri Hoca konağa sık sık gidip gelmeye başladı. Bir müddet sonra ona ufak tefek işler emanet edildi. Hepsinden muvaffakiyetle çıkıyordu. Yavaş yavaş Paşa'nın dostları arasında emin adam olarak tanındı. Senesine varmadan, kâğıda emanet edilmekten çekinilen haberleri o götürüp getiriyordu.

Rüştü Paşa'nın yardımiyle, yeni açılan Rüştiyelerden birinde ona bir farisi hocalığı buldular. Ayda beşyüz kuruş getiren bu işe rağmen Sabri Hoca, Medresedeki odasını bırakmadı. Derslerine daha az devam etmekle beraber, hayatı hemen hemen eski çerçeve içinde geçiyordu. Yalnız arkadaş-

ları arasında vaziyeti değişmişti. Onlar, bu bir ayağı dışarda, biri içerde, kafası gündelik politikanın dedikodusiyle dolu adamı daha başka bir gözle görüyorlar, daha başka türlü dinliyorlardı.

Eski payıtahtın bir yığın üzüntülü meseleyle her gün biraz daha köpürdüğü, gittikçe vahimleşen bir istikbal endişesi içinde biraz daha homurdandığı yıllardı. Çeşitli sınıflar arasında yerli, yabancı, her türlü propaganda, doludizgin işliyordu. Hemen herkeste, nizamı bozulmuş bir hayatın verdiği şaşkınlık vardı. İşte Sabri Hoca, Medresedeki arkadaşları için bu garip ruh halinin konuşan dili olmuştu.

Çok geçmeden hâdiseler içinde de görülmeye başladı. Gümrükler meselesi dolayısiyle çıkan ve Mahmut Nedim Paşa'nın azliyle biten talebe hareketinde Sabri Hoca başta gelenlerdendi. Bundan sonra, Suavi Vak'asına kadar, her toplu harekette, ön safta görüldü.

Sabri Hoca, Suavi Vakası'na istemiye istemiye, Vaka'nın ikinci derecede elebaşılarından birinin israriyle girmişti. İlkin çetin bir münakaşa yapmışlar, Hoca gözlerini sımsıkı kapayarak, avuçlarını aça aça dostuna böyle bir teşebbüsün sadece bir delilik olduğunu isbata çalışmış, ona şöyle nasihat etmişti:

— Bir deli için akıllı kanı dökmek günahtır. Haydi saraydan çıkardınız, başınızda bir deli ile ne yaparsınız? Sonra hapisten çıkartmakla tahta oturtmak ayrı ayrı şeyler. Bu iş bir avuç insanla yapılmaz. Muvaffak olsanız bile yaptığınız işten fayda gelmez. Çünkü herifin alnında "deli" damgası var. Milleti tefrikaya düşürürsünüz. Muvaffak olmazsanız hem kendiniz gidersiniz, hem de berikinin vehmini arttırırsınız. Zaten işkillinin biri. Büsbütün baş belâsı olur. Ge-

lin, vazgeçin bu sevdadan. Acıyın bu millete. Düşman payıtaht kapısında iken yapılacak iş mi bu...

Fakat dostu bu nasihatlere gülmüş, ona Suavi'nin beceriklilîğinden, devlet ricalinden birçoklarının kendileriyle beraber olduğundan, İngiliz müzaheretinden uzun uzadıya bahsetmişti.

— Bir bölük askerle dağıtırlar sizi... Alimallah bir bölük asker de istemez. İngiliz müzaheretine gelince, o da ayrı bir iş. Belki Suavi dediğiniz adam, Bahçekapı'daki gözlükçüden vait almıştır. İşin kötüsü, makam hırsınız yüzünden memleketteki birliği bozuyorsunuz. Düşünün bir kere: bu İngiliz müzahereti doğru ise, üstelik işte yabancı bir memleket politikasına âlet olmak da var.

Bu sözler üzerine Bağdatlı Süleyman bey, Hoca'ya korkaklığı yüzünden hem memlekete hizmet etmek, hem de ayağına kadar gelen fırsattan faydalanmak istemediğini söyledi.

Bunun üzerine Sabri Hoca :

— Ben korkak değilim, akıllıyım. Fakat mademki sen bu sözü söyledin, yarın istediğin yerde hazırım, diyerek münakaşayı kesti.

Ertesi gün Sabri Hoca, şuradan buradan çarçabuk tedarik ettiği Rumeli muhaciri kıyafetiyle kararlaşan saatta Mecidiye camii önünde arkadaşiyle buluştu.

Kendisine Kırık Kulak lâkabını kazandıran kavga gününden beri yatağının altından eksik etmediği saldırmasını şalvarına sarkıtmış, eline de kalınca bir değnek almıştı. Fakat mecbur olmadıkça bunların hiç birini kullanmak niyetinde değildi. Muvaffakiyetinden şüphe ettiği kadar da lüzumsuz bulduğu bu vakanın ancak tehlikesini paylaşmağa karar ver-

mişti. Yoksa, teşebbüse insan kanı dökerek katılacak derecede onu benimsememişti.

O, buraya sadece inadı yüzünden, biraz da çocukluğundan beri içinden bir dev gibi kendisini iten hareket ihtiyaciyle gelmşti. Kendilerini hareketin ifritine bıraktıkları zamanlar mesut olan insanlardandı. Onun içindir ki son derecede tetikte durmaya, postunu ele vermemeye karar vermişti. Çırağan Sarayı'na karadan saldıran kalabalık, "serdap" kısmını geçip de, kırdıkları kapı, pencerelerden asıl Saray'a girmeye başlayınca, Sabri Hoca, birdenbire kendisine tehlikeli bir tuzak gibi görünen sarayın içine girmemiş, bir köşeye çekilerek etrafı gözetlemeyi tercih etmişti.

Düşündükçe kendisine bir mucize gibi gelen bu kurtuluştan sonra Sabri Hoca bir müddet İstanbul'da, şurada burada gizlendi. Sonra, fırsatını bulur bulmaz, Anadolu'da uzun bir seyahata çıktı. Bursa, Balıkesir, İzmir taraflarını dolaştı. Oralardan Konya'ya geçti. Nihayet, o senenin ramazanını geçirmek için Adana'ya geldi, babasının konağında kendini tanıtmadan kaldı.

Babası zengin olduğu kadar ikramdan hoşlanan bir adamdı. Daha konağa girer girmez Sabri Hoca tesadüfün kötü talihin kendisini nelerden mahrum ettiğini anladı. Bu bir ev değil, hakikî bir saraydı. Bir yığın uşak, aşçı, yanaşma arasında, gelip giden, el öpen, yalvaran, ihsan gören bütün bir kalabalık ortasında babası âdetâ küçük bir hükümdar saltanatiyle yaşıyordu. İkinci karısından iki oğlu, iki kızı olmuştu. Kızların ikisi de evlenmişler, kendileri için konağın yanıbaşında yapılan büyük evlerde yaşıyorlardı. Erkek kardeşlernden büyüğü, o gelmeden iki hafta evvel ölmüştü. Sabri Hoca yalnız küçüğünü tanıdı. Bu, esmer benizli, büyük siyah

gözlü, sırma abalı, Tunus ipeği kuşaklı yerli elbisesini artık gerçekten levent bir edâ ile taşımaya başlamış on yedi, on sekiz yaşlarında bir delikanlıydı. Ava gidiyor, at koşturuyor, fırsat buldukça gizli gizli zar atıyor, sağa sola sarkıntılık ediyor, yemeklerde babasının karşısında onun misafirlerine el pençe hizmet ediyordu. Kuvvetin, zenginliğin verdiği garip bir kibir, hoyratlık içinde, genç yaşının bütün hodbinliğiyle mesut görünüyordu. Kardeşinin ölümünden pek o kadar müteessir görünmüyordu. Bu ölümle bütün bu servetin kendisine kalacağını biliyordu.

Babası, geçkin yaşına rağmen, hâlâ dinç, güzel bir adamdı. Keskin bir Rumeli şiyvesiyle ağır ağır konuşuyordu. Bu kadar yakınından geçen ölümün onu bir tarafından yıktığı her halinden anlaşılıyordu. Fakat çok dindar bir tevekkül içinde, acısını saklamağa çalışıyordu. Sabri Hoca, otuz sene önce doğmuş olanı hiç hatırlamadan, iki hafta önce ölen için ağlayan bu adama bir nevi şaşkınlıkla bakıyordu. Babasının herhangi bir evlât ölümü için ağlayacak cinsten bir insan olacağını hiç zannetmemişti. O yarı eşkıya, yarı mütegallibe, kendi nefsine düşkün, insan tarafı çok az, garip bir mahlûktan karşılaşacağını sanmış, hattâ böylesi bir mahlûku görmek fırsatını kaçırmamak için oraya kadar gelmişti. Halbuki daha ikinci gecesinde kendisine ölen oğlundan, gençliğinden bahseden bu adamın okadar yumuşak tarafları vardı ki... Üvey annesi öleli yedi sekiz sene olmuştu. İhtiyar adam, oğlundan bahsederken, ölen karısını da beraberce hatırlıyor, ömrünün bulunduğu merhalesinde ölümü çok başka bir gözle gördüğünü anlatan bir yığın dokunaklı şeyler söylüyordu. Sabri onunla konuşurken, "acaba kim olduğumu söylesem memnun olur mu?" diye düşünüyordu.

Belki de bir başka evlâdının meydana çıkması onu sevindirir, hattâ ona bir nevi teselli getirirdi...

Her akşam, kendisine ayrılan mükellef selâmlık odasındaki yatağa, işlemeleri yüzünü yırtmasın diye bir tarafa attığı yastığın yerine yorganın bir ucunu başının altına kıvırıp yatarken, "yarın sabah kendimi onlara anlatırım" diye karar verir, fakat sabah olur olmaz, cerre çıkmış softa sıfatiyle kendisine hürmet eden, sofralarında yer ayıran bu insanları, hele öteki anasını ve kendini hatırlamadan ölen karısına, oğluna ağlayan bu ihtiyarı, onların kendi içinde geçen şeylerden habersiz hallerini görünce bundan vazgeçerdi.

Sabri Hoca, bütün ömrünce kimseyi sevmemiş insanlardandı. İnsanlardan aldıklarını olduğu gibi geri vermişti. Çocukluğu onun içinde şefkat ağacının yer etmesine imkân vermemişti. Anası ona, kendisini bırakıp giden adamın çocuğu gözüyle, bir ihanetin canlı hâtırası gibi bakmıştı. Onun için anasını da sevmezdi. Fakat şimdi bu gururlu, dimdik ihtiyarın, ana ile oğulu hayatından atıveren bu adamın karşısında, anasına karşı vaziyeti değişiyor, onu hatırlıyor, ona acıyordu. Onu yıllardır görmemişti. Yalnız ölmediğini, büyük oğlu ile oturduğunu biliyordu.

Giresun'dan ayrılacağı gün, o da hocasının zoru ile annesine vedaa gitmişti. Kadın, oğlunun İstanbul'a gideceğini öğrenince, "Allah selâmet versin, güle güle git" demiş, onu belki bütün hayatında ilk defa olarak gerçekten sıcak bir öpüşle öpmüş, arkasını sıvamıştı. Fakat vedadan sonra da bir türlü bırakmamış, lâfa tutmuş, uzun uzun, dalgın dalgın yüzüne bakmıştı. Şimdi Sabri, her köşesine, her ânına yabancı olduğu bu baba evinde, annesinin zor zaptettiği göz yaşlariyle daha başka parlıyan bakışlarını hatırlıyordu. Ancak

otuz beş yaşlarında görünen bu kadın, o gün kendisine nekadar yorgun, nekadar yaşlı görünmüştü. Yüzünde kalın çizgiler vardı. Saçları kirli, perişandı. Parmaklarının uçları işten tok tok olmuştu. Onu ayağında yamalı bir şalvar, ayakları nasır içinde, bir köşesine değirmenden sırtında getirdiği bir çuval mısır unu dayalı taşlıkta olduğu gibi görüyor, ister istemez, yedi yıl önce bu evde çoluk çocuğunun arasında, bu dimdik, gururlu ihtiyarın kolları arasında ölen kadının hayatiyle kendi hayatını kıyaslıyordu. Kendisiyle ahbap olan bir uşak, ona hanımının ölüm döşeğinde, çocuklarının payını ayırdıktan sonra ahretliklerine, iki cariyesine dağıttığı avuç dolusu mücevherden bahsetmişti.

Halbuki o gün anasının kulaklarında, tâ çocukluğundan beri tek ziynet olarak taşıdığı altın köpeyi de görmemişti. O gün ondan nekadar perişan ayrılmıştı... Bütün gün, vapur saatına kadar, anasını bir daha görmek için eve dönmek istemiş, bunu yapmamak için kendi kendisiyle çekişmişti. O gece anasını bir daha görmüştü. İskeleyi dolduran, bahriyeye ayrılmış bir yığın kura neferi, yolcu kalabalığı içinde, birisinin arkadan kendisini dürttüğünü duyarak dönmüş, onu elinde bir torba ile, karşısında bulmuştu. Bu, kadıncağızın ona hazırladığı yolluktu. Bir avuç sert fındıkla, mısır unu ile pekmezden yapılmış helvayı anası "sana yolluk getirdim" diye uzatmış, "aha gitmeye idin, kalaydun buracıkta. İstanbul'da ne işin vardı..." diye ağlamıştı. Elinde küçük cam feneriyle yanında ortanca kardeşi Ahmet vardı. Sarı, cılız yüzünde mavi gözleri garip bir neşe ile daima gülen bir çocuk... Sabri sonradan erkek kardeşinin de öldüğü haberini almıştı. Bütün bunlar gelip geçmiş şeylerdi. Sabri onları çok-

tan unutmuştu. Garip, kökünden ayrılmış hayatında zaten üzerlerinde durmamıştı...

Fakat şimdi, bu sıcak bahar kokulu memlekette, bu eşraf konağında, kendisini tanımayan babası, nerdeyse bir köşede eline iki mecidiye sıkıştırmağa kalkacak kadar kendisine yukardan, kibirle bakan üvey kardeşinin yanında, onları ilk defa hatırlıyordu. İlk defa anasının hayatındaki sefaleti, acıyı, kardeşinin veremle kemirilmiş yüzünü olduğu gibi görüyordu. Bugün kendisini bukadar kuvvetle ziyaret için bu hayaller nerede gizlenmişlerdi? Neden bu eve gelinceye kadar onlardan habersiz yaşamıştı? Nasıl olmuş ta onları o zamana kadar görememiş, üzerlerinde hiç düşünmemişti? Fakat şimdi bu hayallerin böyle birdenbire hâfızasından fışkırmasiyle yalnız etrafını değil, belki bütün hayatını başka bir ışık altında görüyordu. Bu ışık altında, o zamana kadar hiç tatmadığı sevgiye, merhamete doğuyor, görmediği ufuklara kavuşuyordu. Bu, yeniden doğma gibi bir şeydi. Sanki çırçıplak bir vücut, sıcak ve besleyici aydınlığın ocağına atılmış gibiydi. Ruhu, içinde kendisi için bütün bir dünya kurulmuş gibi zenginleşmişti. Bununla beraber, her doğuş gibi, bu da zahmetliydi. Sevginin, merhametin eşiğini atlayanlar, ıztırabın gömleğini de kendiliğinden giyinirler. Acımak, söylendiği kadar kolay bir şey değildi. İnsanın her tattığı şey, içinde bir bıçak gibi çalışıyordu. İşte annesi, kardeşi Ahmet onun için de böyle olmuştu. İşin garibi, babasını düşünürken onun için bu ıztırabı duymamasıydı. Gerçi kendi çocukluğunun saadetini yıkan anasının güzel gözlerini acının zehirli çeşmesi yapan bu adama karşı kalbinde hiç bir hınç yoktu; fakat buna karşılık onun yasını, acısını bir türlü ciddiye alamıyordu. Ona öyle geliyordu ki bu dekorun için-

de yaşayan bir adam gerçekten acı duyamaz. Acımak için ölümün tecrübesi yetmezdi; kuru mısır ekmeğinin de acısını tatmak lâzımdı. Bu yüzden onun için dünya ikiye ayrılıyordu. Halbuki kitaplar, sevginin birleştirici bir şey olduğunu yazıyorlardı. Evet, kitaplar ne derse desin, dünya ikiye ayrılıyordu: bir yanda annesi, kardeşi ve ona benzeyenler, bir yanda da, bilerek veya bilmeyerek onların ıztırabına sebep olanlar vardı. Sabri Hoca, bu noktadan Medresenin kendisine okadar iyi öğrettiği adalet fikrine dönmek istiyor, fakat onu eskisi gibi tam bulmuyordu.

Bu Adana seyahati onun içinde tam bir ihtilâl koparmıştı.

Babası bayramı da beraber geçirmeleri için çok ısrar etmişti. Bu açık sözlü, durgun softa onun hoşuna gitmişti. Öbürleri gibi dünyadan habersiz de değildi. Payıtahtta olan biten şeylerin hepsini biliyordu. Tanımadığı hemen kimse yoktu. Bu fikrini söylediği zaman Sabri Hoca:

— Öyledir, sizi bile tanırım, cevabını vermişti.

Fakat ihtiyar adam:

— Nerden? diye sorunca,

— Memleketimden, Giresun'dan, ben Gülsüm hanımın oğluyum, demeye bir türlü dili varmamış, sadece:

— Adanalı bir ders şerikimiz vardı, o bahsederdi, diye sudan birkaç cümle ile işi kapatmıştı.

Sabri Hoca, Bulguroğulları'nın konağından babasına kim olduğunu söylemeden ayrıldı. İkisi de biribirlerinden okadar ayrı âlemlerde yaşıyor, öyle uzaklardan bakıyorlardı ki aradaki boşluğun sadece kelimede kalan bir babalık ve oğullukla dolması imkânsızdı. Ona "ben senin oğlunum" demek, kendisinin ve anasının çektiklerini bu nahvetli ihtiyara biraz

rehaf için satmak, bir çırpıda kendi kendisini inkâr etmekti. Sefalet ömrün en acı tecrübesi olduğuna göre, onun fırınında pişmiş olanların bukadarcık gurura hakları vardı...

Evden Bayram'ın ikinci sabahı çıktı. Babasının verdiği paraları, çeşitli hediyeleri, yiyecekleri daha şehirden çıkmadan rasgeldiği fakirlere dağıtmıştı. O, bu evden sadece kendi hayatının artık elde ettiğini sandığı şuurunu götürecekti. Yazık ki içinde bu birdenbire alevlenen hayat ışığı uzun zaman sürmedi. O, bir şevki sonuna kadar sürdürenlerden değildi...

Sabri Hoca'nın bundan sonraki hayatını dış tarafından o zamanki İstanbul'un birkaç nesli birden tanır. Cenyo'da yediği öğle yemeğinden sonra firenkçe gazetesini okuyan, Beyoğlu gazinolarında fırsat, imkân buldukça sarığı, cübbeyi bir yana bırakıp eğlenen, şurada burada etrafına topladığı gençlere bir yığın fikrin kapısını açan Sabri Hoca, yaşı ilerledikçe kıyafetiyle de tanınmaya başladı. Kaşlarının ucuna kadar inmiş kirli sarığı, rengi atmış cübbesi, üstüste giyindiği yakası açık, yırtık mintanları, vaktının büyük bir kısmını aramakla geçirdiği burundan takma gözlüğü, daima düzeltilmeye muhtaç sert, karışık sakalı, içindeki kararsızlığın dışarıya vurmuş şekli gibiydi.

Evlenmemişti. Nuruosmaniye taraflarında eski bir handa küçük bir odada oturuyordu. Adana'dan gelir gelmez tekrar tayin edildiği farisi hocalığını 1307 senesinde Zonguldağ'a sürülmesi üzerine kaybetmişti. Avrupa'dan döndükten sonra, nerden geldiğini hiç kimsenin bilmediği küçük bir iratla, hiç kimseden bir şey istemeden, hattâ hediye bile kabul etmeden yaşıyordu. Ufak tefek bazı itiyatlarını bile, hayatını bu dar bütçeye uydurmak zoru ile terketmişti. Artık

Cenyo'da, Beyoğlu'nda görünmüyor, günlerini Beyazıt ile Fatih arasındaki kahvelerde geçiriyordu.

Kendileriyle birlikte olmayı kabul ettiği insanları bırakıp okadar hafifçe sıyrıldığı Suavi işinden sonra, babasının evinde geçirdiği günler Sabri Hoca'ya birtakım yeni ufuklar açmıştı. Fakat önünde kendiliğinden açılan bu yolda gerektiği gibi yürüyemedi. Fikirlerimiz, onları taşıyacak kudrette olduğumuz nispette bizimdirler. Sabri Hoca'da bu kuvvet yoktu. Kafasında birdenbire kopan ihtilâlin istediği kadar hür değildi. Engine, geniş ve kurtarıcı düşünceye, onun aydınlığındaki savaşa açılacağı yerde, biribirine çok yakın birtakım iskelelere benzeyen birkaç kelimenin üzerinde takılıp kaldı. Onları avucunun içinde şakırdattıkça bütün anahtarlar kendindedir sanıyordu. Hakikatte bir türlü atlayamadığı bir eşiğin üstünde kararsız ve biçare, ne geriye, ne ileriye kımıldamadan kalmıştı. Bunu anladığı zaman bu kelimeleri de bıraktı. Daha ziyade nefsi karşısında sarih olamayanları bekleyen koyu bir bedbinliğe düştü.

Cemiyetin kaderini yapan her türlü geçici şartlar aşılsa bile, çok derinde, aşılması imkânsız olan bir duvar vardı. Bu her medeniyetin fertlere bir miras gibi aşıladığı, içtimaî bir insiyak halinde babadan oğula süregelen zihniyetti. Onu değştirmek çok güçtü. Halbuki o olduğu gibi kaldıkça her adımda binbir şekle bürünerek gene karşımıza çıkacaktı. İşte Sabri Hoca, bu düşüncelerin verdiği ümitsizlik içinde çırpınıyordu.

Politikayı bırakmamıştı. Kendi içinde sarih olamamasına mukabil, hâdiseler karşısında pek de yanılmayan bir realite duygusu elde etmişti. İmparatorluğun içindeki çıkmazı çok iyi görüyordu. Çok defa yanındakilere: "En faydalı ilâç bile

bazan bir hastayı öldürür; iş mukadder seyrini almasın yoksa..." diyordu. Ona göre İmparatorluk bu kaderin yoluna girmişti. En faydalı teşebbüsler bile onun için zararlı olacaktı. Ellerini açarak: "İşte Galatasaray, işte Mithat Paşa'nın Bulgaristan Valiliğinde yaptığı ıslahat, diyordu; yüzyıl önce olsaydı bütün bunlar bizi kurtaracak şeylerdi. Fakat şimdi..."

Cemiyet hayatına verilecek nizam karşısında, asıl gidilecek yola gidemediği için kararsız, siyasi hâdiseler karşısında ümitsiz, bir baykuş gibi köşesinde yaşıyordu. Artık eskisi gibi uzun uzun konuşmayı da bırakmıştı. Kendisine bu bahislerde her söylenen şeyi, dilinden hiç düşürmediği tek cümle ile karşılıyordu: "Ümitsizlik içindeyuz, ümitsizlik içindeyuz, ah bilmezsun, ne ümitsizlik içindeyuz..."

Onun gözlerini sıkı sıkı yumarak, avuçlarını geniş geniş açarak her gün birkaç defa fırlattığı bu felâket çığlığını bilmeyen hemen hiç kimse kalmamıştı. Bu çığlık, karşısındakinin ümit derecesine göre artardı. Bazan hiç durmıyacakmış gibi onu tekrarladığı olurdu. O, bu ümitsizlik formülünü 1317 yılında, Paris'te Ahmet Rıza Bey ile ilk defa karşılaştığı zaman bulmuştu. Jön Türkler'in lideri, ona Abdülhamid'e karşı açtıkları mücadeleden uzun uzadıya bahsetmiş, hak, adalet, hürriyet, istibdat gibi bir yığın büyük, şumullü kelimeleri gelin başına çil akçe serper gibi onun önüne fırlatmış, sonra belagatinin dört yanından kuşattığını sandığı Hoca'ya dik dik bakarak:

— Nasıl, azizim, güzel değil mi? demişti.

Bu bakışın büyüsüne kapılmaktan çok uzak olan Hoca, yavaşça, sanki onu işitmemiş gibi, kendi kendine mırıldanmıştı:

— Yazık, yazık, ne ümitsizlikler içindeyuz, bilmezsin, ne ümitsizlikler içindeyuz...

Bununla beraber Sabri Hoca, Jön Türkler ile münasebetini kesmemiş, memlekete döndükten sonra da onlardan imiş gibi yaşamıştı. Hiç olmazsa etrafın fikri böyleydi. Nitekim Bursalı Tahir Beyin bir numaralı âzası olduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rumeli'deki faaliyetini yavaş yavaş Istanbul'a genişlettiği zaman Sabri Hoca bundan ilk haberdar olanlar arasında idi.

Sabri Hoca ile İsmail Molla, Suavi Vakası'ndan sonra dost olmuşlardı. Vaka akşamı ders şerikini Arnavut Köyü'nde poturlu, lapçınlı muhacir kıyafetiyle şaşkın şaşkın gezinir gören İsmail Molla, birdenbire şaşırmış, "nedir bu hal?" diye sormuştu. Böyle ilk bakışta tanınmasından şaşıran Hoca, ilkin kaçmak istemiş, fakat içinde bulunduğu çaresizlikten belki kurtarır ümidiyle zaten ötedenberi ahlâkını beğendiği İsmail Molla'ya vaziyeti olduğu gibi anlatmıştı. İsmail Molla onu dinledikten sonra: "Haydi bize gidelim, olan olmuş" diyerek yalıya çağırmış, kendi elbiselerinden vererek onu muhacir kıyafetinden kurtarmış, Halil Ağa'nın yardımı ile iki üç gün etrafa göstermeden onu misafir etmişti. Bu vakadan sonra sıkı dost olmuşlardı. Sabri Hoca aklına estikçe Molla beye gelir, onda yatar kalkardı. Hiç kimseden bir şey almayan Sabri Hoca, bu eski dostun ufak tefek yardımlarını bile kabul ederdi.

İşte bu gece, son zamanlarda seyrekleştirdiği ziyaretlerden biriydi. Çok telâşlı halinden, anlatacağı şeylerin ehemmiyetine kendisinin de inandığı anlaşılıyordu.

Atiye, Sabri Hoca'dan kaçmazdı. O gece, yemekten sonra hep beraber oturdular. Sabri Hoca, Istanbul'da yeni ce-

miyetin faaliyeti, gayeleri, propaganda şekilleri hakkında onlara uzun uzun izahlar verdi. Her zamanki gibi bedbindi.

Bu ruh haletinde Avrupa seyahatinin tesiri vardı. Yabancı memleketlerde geçirdiği yıllar ona içinde yaşadığı ve her parçasına okadar sıkı sıkıya bağlı olduğu âlemin nasıl bir âhenksizliğin kurbanı olduğunu iyice öğretmişti. Hiç bir felâketli hâdise, hiç bir mağlûbiyet, hiç bir kayıp; yıkılışı bütün cemiyet hayatının üstünden aşıp daha derinlere, asıl insanı yapan değerler cetveline kadar giden bu iflâs kadar ağır, ümitsiz olamazdı. Onu yeniden kurmak için çok başka yollara gitmek, çok derinden değişmek, her şeyi olduğu gibi bırakıp yeniden işe başlamak lâzımdı. Halbuki bu kolay değildi.

— Çok zeki, çok çalışkan insanlar. Hemen hepsiyle konuştum. İman ettikleri şeye kendilerini tam vermiş görünüyorlar. Fakat...

İsmail Molla, Sabri Hoca'nın şifasız bedbinliğinin nereden fışkıracağını merak ediyordu:

— Fakatı ne, neyi beğenmedin?

— Asıl hedefi göremiyorlar. Sadece Abdülhamit ile meşgul oluyorlar. Onu yıkmak, onu devirmekten başka bir şey düşünmüyorlar. Abdülhamit tek adam... Beride otuz milyon insan var.

Behçet bey dayanamadı:

— İyi ama, bu tek adam, bu otuz milyona göz açtırmıyor. Bütün hayat hakkını gaspetmiş...

— Orası doğru. Kimse itiraz edemez. Hepimiz onun nasıl bu memleketi yıktığını biliyoruz. Fakat mesele o değil. Mesele bu hürriyet aşkının, bu istibdat düşmanlığının asıl düşünülmesi lâzım geleni unutturmuş görünmesinde. Hepi-

miz Abdülhamit ile meşgulüz. Sarayın etrafındaki beş on kişi hariç, ordu, memur, halk, herkes, sabah akşam onu düşünüyor. Onun fenalıklarını saya saya cezbeye geliyoruz. Bu, Kadirî zikri gibi bir şey oldu. Memlekette iki ses var: Padişahım çok yaşa!, kahrolsun Abdülhamit! İyi ama, sade bununla iş çıkmaz, Farzedelim bu adam ortadan yok oldu, onu devirdik, saltanatı bıraktı, yahut öldü; o zaman ne yapacaklar? Abdülhamit gitti, biz işimizi gördük, artık bize ihtiyaç kalmadı, Allahaısmarladık, demiyecekler ya... Her şey gösteriyor ki, Abdülhamidin hakikî halefi tav'en veya kerhen bu cemiyet olacaktır. Onlar iş başına geçecekler; o zaman ne olacak?

— Hele bir kere o gitsin de...

— İşte tam onların ağzıyla konuştun. Hele bir o gitsin... Hele bir sabah olsun... Biz sanıyoruz ki bütün fenalıklar sadece ondandır. Halbuki değil; fenalık daha derin, daha köklü. Abdülhamit gibi bir ifriti doğuracak kadar büyük. İyice yerleşmiş. Abdülhamit nedir? Senin, benim gibi bir insan. Yalnız bizden biraz başka türlü. Abdülmecid'in oğlu olmayıp da benim oğlum olsaydı hiç te fena adam olmazdı. Biraz vehimli, korkak. Orta halli bir marangoz. Titiz, dikkatli, küçük şeylerin üzerinde durmaktan hoşlanan bir adam. Saraydan çıkar şu adamı, şöyle orta halli bir eve koy: muhakkak her akşam kalemden gelir gelmez soyunup dökünüp mutfağa girecek, yahut da elinde keser, tahtaboş tamir edecekti. Terliklerini, takyesini giymiş bir Abdülhamit Bey... Rütbesine göre Beyefendi, yahut Saadetlû Abdülhamit Paşa hazretleri. Sabahleyin İkdam gazetesini penceresinin önünde okuyor. Evden çıkarken mutfağın ateşine dikkat etmesini, çocuklarını sokağa salıvermemesini karısına sıkı sıkı tenbih

ediyor. Eve dönünce bir fırsatını bulup teker teker bütün ev halkından günün olup bitenini soruyor. Yatarken sokak kapısını kendi eliyle kapatıyor, karyolasının altına bakmadan yatağına girmiyor. Bu adam tesadüfün sevkiyle hükümdar olmuş. Olmasa iyi olurdu, fakat olmuş... Küçük, miskin yaratılışı bütün bir millete nefes aldırmıyor. Bütün talihsizliğimiz bundan mı ibaret?... Keşke bukadar olsa... Meselâ bukadar olsaydı da biz Abdülâziz devrinde mesut olsaydık... Babalarımız Abdülmecit devrinde rahat etselerdi. Dedelerimiz Mahmut zamanını iyi geçirmiş olsalardı... O zaman çocuklarımızın gelecek devirde daha mesut olacaklarını düşünebilirdik... Tek tek al; ne Abdülhamit babasına, ne Aziz kardeşine benzer; birisi vehimli, hiylekâr, fakat sebat sahibi, çalışkan; öbürü zalim ve deli, müsrif ve iradesiz...

— Yani bütün hanedan...

— Hayır, hayır, hanedandan bahsetmiyorum, insandan bahsediyorum. Her insan gibi onlar da biribirinden çok ayrı mahlûklar. Devirleri de biribirinden çok ayrı. Hamleleri ayrı, ufukları ayrı. Fakat aynı ıztırap, aynı memnuniyetsizlik var. Aynı burgu insanın içini deliyor. Aynı karanlık içinde yaşıyorlar.

— İyi ya, hükûmet şekli meselesi...

— O da değil, daha derine ineceksin. Daha derine inmemiz lâzım. Bu karanlığa inmeden bulamazsın. Mesele bu karanlığın kendisinde. Mesele şurada: niçin bukadar biçareyiz, ümitsiziz? Neden her tuttuğumuz dal elimizde kalıyor? Bu memlekette sadece fena şey mi yapılır? Bütün hesaplarımız bozuk mu? Hiç bir faziletimiz kalmadı mı? Ne Aziz devri; ne Hamit devri dünyada bir milletin tahammül ettiği

fenalıkların en büyüğü değildir. Mesele yıkılış halinde olmamızda. İçinde yaşadığımız şartlar aleyhimize dönmüş...

Sabri Hoca uzun uzun düşündü. Atiye, Sabri Hoca ile sofrada beraber bulunmaktan hoşlanmazdı. Onun gözlerini sıkı sıkı yumarak yemek yemesi, acayip çiğneyişi, dört tarafa salça ve salya saçışı, her lokmayı yuttuktan sonra yerinde dikilerek bir "oh!" deyişi hoşuna gitmezdi. Bir defasında "Şu adamın darılmayacağını bilsem, sofraya buyurun demeden hamama sokar, iyice bir yıkardım." demişti. Bu lâtifeye o "Sabri Hoca ancak öldüğü zaman sıcak su ile yıkanır" cevabını vermişti. Memleketinde, tâ küçüklüğünde şiddetli bir zelzelenin onu hamamdan yarı çıplak âdetâ fırlattığı günden beri sıcak su ile alâkasını kesmişti. Bütün bunlara rağmen genç kadın onu dinlemekten hoşlanırdı. Daha çocukken acemce öğreteceğim diye kendisine "Mâ bediyar-i ferenk bisyar âsar-ı teceddüd dideem" yahut *"Memalik-i mahrusa-i şâhâne mahrûm-u terakki est"* gibi cümleler öğreten o acayip adam, konuşmaya kendisini verdiği zaman gerçekten çok değişirdi. Bu akşam, bu nadir anlarından biriydi. Atıye, başı yemek masasına dayadığı iki elinin arasında, dikkatle dinliyordu. Sabri Hoca birdenbire Behçet beye döndü:

— Oğlum Behçet, sen bir medeniyetin iflâsı nedir, bilir misin? dedi. İnsan bozulur, insan kalmaz; bir medeniyet insanı yapan manevî kıymetler manzumesidir. Anlıyor musun şimdi derdin büyüklüğünü?... Cahilsin; okur, öğrenirsin. Gerisin; ilerlersin. Adam yok; yetiştirirsin, günün birinde meydana çıkıverir. Paran yok; kazanırsın. Her şeyin bir çaresi vardır. Fakat insan bozuldu mu, bunun çaresi yoktur. Sen cilt yapıyorsun; şiraze nedir bilirsin. Bizde insanoğlu şi-

razesiz kalmış. Hayat onun için âhenksiz, birbirini tutmayan, günün hayatına cevap vermeyen bir yığın ölü kıymetler tarafından idare ediliyor. Dünyaya baktığımız zaman ayrı görüyor, kendi kendimize kaldığımız zaman ayrı düşünüyoruz. Yığınlarca tezat içinde yaşıyoruz. Bütün şark dünyası bir ıstırap içinde. Muttasıl gömlek değiştiriyor, Hind'i, Çin'i, Efgan'ı, Arab'ı, Türk'ü hep soyunuyoruz; soyundukça üstümüzden attığımız şeylerin alelâde ekler olduğunu, daha derinden birtakım şeyler çıkarıp atmak lâzım geldiğini görüyoruz. O zaman korkuyoruz; olduğumuz yerde imdat arar gibi sağa sola bakınıyoruz. Sonra tekrar başlıyoruz, gene tabaka tabaka soyunuyoruz, tırnaklarımızla derimizi yüzer gibi bir şeyler daha atıyoruz. Zaten biz soyunmasak bile onlar üzerimizden liyme liyme dökülüyorlar. Fakat olmuyor; bize lâzım olan, gömlek değiştirmek değil, içten değişmektir. Bu sadece dıştan yapılacak şey değil. Bunu olduğumuz yerden yapamayız. İçten, dıştan her ufuk, bir görüş zaviyesidir. Bütün cemiyet hayatı zihniyet etrafında döner. İnsanı yenibaştan, yeni esaslarla kurmamız lâzım; yeni kıymetlerle yaşıyan bir insan. Halbuki bu imkânsız...

— Niçin imkânsız olsun? Az mı değiştik, seksen yıl içinde az mı şey yapıldı? (Behçet bey nerdeyse sözünü "sayei şâhanede" diye bitirecekti).

— Az mı, çok mu, bilmem. Zaten bu dâvada az çok olmaz; bu hep veya hiç dâvasıdır. Nispet girmez. Bir zihniyet ya tam değişir, ya değişmez; gerisi dışta kalır. Şark içimizde son sözünü söylemedikçe kurtuluş yoktur. Saraydan köylü kulübesine kadar, şark son sözünü söylemedikçe hür olamayız, yaşadığımız zamana sahip olamayız. Bir medeniyet, günün efendisi olmalıdır. Biz artıkla yaşıyoruz.

İsmail Molla onu dinlerken hep gelinine bakıyordu. Tavandaki renkli Bohemya billûrundan küçük âvizenin altında genç kadının yüzü olduğundan çok küçük ve renksiz görünüyordu. Okadar ki dikkat, üzüntü bu yüzü yemiş gibiydi. Bu âvizenin, altındakiler kadar imparatorluğun kaderiyle sıkısıkıya alâkalı bir hikâyesi vardı. Onu yüz elli yıl önce Kazasker olan dedelerinden birine, ilk müsveddesini imzalamaya mecbur kaldığı bir muahedenin sonunda hediye etmişlerdi. O zamandan beri yalının bu odasında asılıydı. Molla bey, yemek odasını İngiliz usulü döşettiği zaman bu acı hâtırayı oradan kaldırmayı çok düşünmüş, fakat rahmetli ağabeyisi "bırak kalsın, eşyanın da bizde bir hakkı vardır. Bu evde hiç kimse onun kadar yaşamadı" diye ısrar etmişti.

Molla bey bir gelinine, bir de âvizeye baktı. "Buraya asıldığı günden beri altında hep böyle şeyler konuşulur. Fakat ilk defa olarak bunları bir kadının yanında konuşuyoruz, bu bir değişiklik değil mi?" diye düşündü. Sonra birden, sadece bu düşüncenin itişiyle eski arkadaşına döndü:

— Hoca, neden şarka bukadar düşmansın? dedi. Hep şark dersin...

Sabri Hoca toparlandı:

— Şarka düşman değilim. Bulsam onunla kanaat ederim. Ben şarklıyım. Bak halime: benim nerem garplı? Arasan üzerimde bir karış ecnebi kumaşı bulamazsın. Meslerim bile yerli. Yüzüme bak: neresi Firenk? Fakat yüzüme iyi bak ve şarkı gör. Şarkı, bizim şarkımızı bulsam bu yüzde mi olurum? Benim yüzüm, senin yüzün, babalarımızın yüzü. Yani hayatları tam olmayanların yüzü...

Ellerini geniş geniş açarak masaya dayandı. Bu iri el-

ler üzerindeki kılların, âvizenin sarı turuncu kırmızı, yeşil ışığı altında küçük dikenler gibi kabardığını görüyordu.

— Şark yok, şark öldü. Bizler yetimiz. Unutmaktan başka çaremiz yok. Yetimlikten kurtulmak için unutmalıyız.

Durdu, bir nefes aldı. Sesi hoyratlaşmıştı. Olduğu yerde, insanlara asıl söyleyeceğini söyleyen bir şeamet peygamberine benziyordu. Konuşurken bütün cüssesiyle büyümüş hissini veriyordu. Atiye bu adamın sadece kendilerine hitap etmediğini, açık pencereden bütün Boğaz gecesinin, bu gecenin sükûnuna bürünmüş karşı yalıların, koruların onu dinlediğini sandı. Sade onlar mı? Bütün İstanbul; beyaz minareleri, büyük camileri, ihtişamlı konakları, gece hayatiyle cıvıldayan caddeleri, küçük cumbalı evleri, ıssız sokaklariyle, medreseleri, şadırvanlariyle, zengin, fakir halkiyle ona sırrını yeni duyduğu bu yetimliğin kaderine bürünmüş göründü. Şark ölmüştü. Bu ölü nerede yatıyordu? Mezarı neresiydi? Niçin içinde bu garip merhamet çeşmesi kanamıştı? "Ah, ne olurdu, bu sözleri bıraksalar da, Molla bey bir beste okusaydı. Belki ölmediğini anlardık. Kimbilir, belki de ölmemiştir, diye düşündü. Hüzünlü hüzünlü etrafına baktı: "kimbilir belki de ölmemiştir diyordu. Bu kadar büyük bir şey ölemez..." Kalbi o zamana kadar duymadığı garip bir ocak duygusiyle, garip bir izzetinefis acısiyle burkuluyordu. Bu ölümü kabul etmek güçtü. Bu, herşeyden vazgeçmek, her şeyden pişman olmaktı.

Sabri hoca tekrar söze başladı:

— Hatırlıyor musun, Molla bey? Bir gün seninle Beykoz.a gitmiştik. O gece ben sizde misafirdim. Gece yangın olmuş, teyzenizin evi yanmıştı. Ne oldular, görelim, diye sabahleyin erkenden yola çıkmıştık. Biz vardığımız zaman ne

koca konaktan, ne de mahalleden eser kalmıştı. Yalnız enkaz ortada tütüyordu. Etfaiye, tulumbacılar, fakir halk dumanı tüten kirişlerin, kararmış tuğlaların, demir parçalarının, su birikintilerinin ortasında dolaşıyor, birşeyler kurtarmaya çalışıyordu. Küçük, değersiz bir yığın şey buluyorlardı: musluk lülesi, erimemiş kurşun boru parçası, eğrilmiş karyola demiri, yarısı yanmış tahta parçası, hulâsa yanan konakla, kül olan hayatla hiç bir alâkası olmayan bir yığın şey... Sen çok üzülmüştün. Çocukluğunun mühim bir kısmının geçtiği bu koca evin böyle kül olmasını bir türlü aklın almıyor gibiydi. Boyuna bana çocukken teyzezadelerinizle oynadığınız sofa ile büyük annenizin odasının yerini gösteriyordun: "Orada büyük bir ceviz sandık vardı; ne kadar merak ederdim! Her karıştırdıkça içinde yeni birşey bulurdum. Galiba ihtiyar kadın beni memnun etmek için her defasında bu sandığa yeni şeyler koyardı. Çakı, kalemtraş, yazı takımı, Eyyüp oyuncağı, ipek mendil, Şam'dan gelme baharlı şekerleme kutuları, hulâsa her açışında yeni bir şey bulurdum. Sonuna doğru bu sandıktaki eşyayı bitmez sanmaya başlamıştım. Bu sandık bana bütün bir bereket ve şaşırtıcı şeyler mûcizesi gibi gelirdi. Büyük annemin ölümüne kadar hep böyle devam etti. Sonra o ölünce asıl mûcizenin nerede olduğunu gördüm."

İşte medeniyet dediğin bu konağa benzer. Evvelâ o sandığın mûcizesi vardı. Yani rahmetli büyük annenin hoşuna gidecek şeyleri sen farkına varmadan hazırlayan sevgisi... Bu, o medeniyetin yaratıcı tarafıdır ve hakikaten bir mûcizeye benzerdi. Her şey âdetâ hazır gibi aranmadan bulunur. Her tesadüf, her adım bir mevsim gibi yüklü ve zengindi. Hiç bir ârıza bu cömert feyzi tüketmez. Bağdat bitince Kur-

tube başlar. O bitince Bursa, İstanbul doğar. En büyük sanat adamından en basit işçisine kadar her kafa, her kol sonuna kadar velûttur. Sonra günün birinde bu, yaratıcı taraf ölür. Büyük anne artık yoktur. Konsol, sandık hepsi mûcizesini keser. Fakat ev sağlamdır; hayat eskisi gibi devam eder. Sen o hâtıralar içinde yaşarsın. Mûcizenin kendisi değilse bile, ondan her yana sinen sır vardır, emniyet vardır. Aradığını bulmasan bile aramanın zevkini duyarsın. Sonra bir an gelir, konağın kendisi yanar. Şimdi enkaz arasında gördüğümüz insanlara benziyoruz. Bir yığın kül, kararmış direk, paslı demir, yer yer tüten duman, is ve çamur içinde işte bulduğumuz şey... Şimdi sen istediğin kadar bu artıklarla yeni bir şey yapmaya çalış; istediğin kadar şarkı, eski dünyamızı sev, ona bağlı yaşa; sihirli nefes ortadan kaybolduktan sonra elindeki çerçöp yığınından ne çıkar? Hattâ hâtıranda kalan şey bile bir işe yaramaz.

İsmail Molla âdetâ istemiye istemiye söze başladı:

— İstiare ile konuşuyorsun, Hoca; güzel ama insanı yanıltır. Bana kalırsa ortada öyle ne şark var, ne de açıkta kalmış ölüsü var. Demin şarkı müdafaa eder göründüm. Maksadım sana fikrini açıkça söyletmekti. Ben şarka bağlı değilim, eskiye de bağlı değilim; bu memleketin hayatına bağlıyım. Bu müslümanlık mıdır, şarklılık mıdır, Türklük müdür? bilmiyorum. Yirmi senedir okudum. Otuz sene kadılıklarda, Fetvahanede çalıştım. Bir tek şey anladım: kitapla bu hayatın ayrılığı. Sen garpten geri olduğumuzu söylüyorsun. Zaten herkes bunu söylüyor; elbette doğru bir söz olsa gerektir. Fakat ben daha mühim bir şey söyliyeceğim. Ben hemen etrafımızdaki hayattan geri olduğumuzu söyliyeceğim.

Bence ne şark, ne şu, ne bu vardır; etrafımızda gördüğümüz hayat vardır. Bizi yapan bu hayattır. Bütün hususiyetlerimiz oradan gelir. Bu ise kitapta okuduklarımız gibi bir kere için olup bitivermiş şeylerden değildir; daima değişen değiştikçe bizi de değiştiren bir şeydir. Çünkü arkasında eline geçen her meyvayı iştahla ısırmasını bilen bir cemaatin zevk hayatı vardır. Diğer şeylerden bahsetmiyeceğim, bildiğim şeylerden bahsedeceğim. En çetin fıkıh meselesini, hazırladığım bir fetvâ ile hallettiğim bir günün sonunda, evimin kapısında yanlış yunluş bir arapça ile dua eden, abani sarıklı kör dilenciye gıpta ettim. Onu Allaha daha yakın buldum. Medresede öğrendiğim, tekkede dinlediğim Allaha değil. Fakat içinde yaşadığım bu hayatın bütün yüksek taraflarını, insanlığını, cevherini kendinde toplayan Allaha. Anladım ki ikisi ayrı ayrı şeylerdir. Gençliğimde Bağdad'ı, Basra'yı babamla görmüştüm. İhtiyarlığımda Mekke ile Medine'de memuriyet verdim. Mısır'a uğradım. Şam'da çocukluğumun iki yılı geçti. Hepsini türbesi, evliyası, kandili, bayramı, namazı niyazı ile gördüm ve daima başkalığını hissettim. Daima aynı olması lâzımgelen bir ülûhiyetin çehresi benim için değişti. Yavaş yavaş o hale geldim ki bir kandil çöreği, bir ramazan manisi, iyi yakılmış bir mahye, sırtında yamalı abası, elinde keşkülü, değneği, boynunda kaplumbağa kabuğundan, bilmem hangi hayvan kemiğinden tılsımları fakir ve bitli bir dilenci benim için müslümanlığın ta kendisidir. Gene anladım ki bizim şark; müslümanlık, şu bu diye tepçil ettiğimiz şeyler, bu toprakta kendi hayatımızla yarattığımız şekillerdir. Bize ülûhiyetin çehresini veren Hamdullah'ın yazısı, Itrî'nin tekbiri, kim olduğunu bilmediğimiz bir işçinin yaptığı mihraptır.

— Dikkat et, halis müslüman gibi düşünmüyorsun Molla bey.

— Bilâkis, tam bir müslüman gibi düşünüyorum, fakat mücerret bir müslüman gibi değil de bu şehrin ve etrafında, hulâsa bu memleketin içinde yaşayan bir müslüman gibi... ikiyüz yıl bu memleketin hayatına karışmış yaşayan dedelerimden bana miras kalmış bir müslümanlık. Bu müslümanlıktan Tekirdağ karpuzunun, Manisa kavununun, Amasya kayısısının, Hacıbekir lokumunun, Itrî bestesinin, Kandilli yazmasının, Bursa dokumasının hisseleri vardır. Bu müslümanlığın çehresi, otuz kırk senede bütün etrafiyle beraber değişir: ramazan sofrası, cami sebili, Fatih kahveleri, Küçükpazar çarşısı Divanyolu... Bu müslümanlığın benim de herkes gibi inandığım akideleri vardır. Fakat onların arkasında kendilerini aydınlatan, mânalarını yapan bütün bir hayat vardır, halk vardır. Asıl sihrini o yapar. O ne medreseden, ne tekkeden, ne şeyhülislâm kapısından, ne kazasker konağından gelir; halkın hayatından doğmuştur. Onun içindir ki o hayatın emrindedir, ruhaniyeti onunla beraber yürür. İçine Firenk icadı bile girer, fakat manzarası bizim kalır.

Bir gün Fetvahane'de konuşuyorduk. Arkadaşlardan biri: "Bu arabalı, feraceli, fenerli ramazan gezintilerini kaldırsak, dedi; fıskı fücur menbaı oluyor, ramazanla ne alâkası var?,, Yok, dedim; ilişmeyin, ramazanın ta kendisidir. Hepsi birden itiraz ettiler. Ben sözümü bitirdim: "Ramazan eğer halkın hayatına ait, eğer müslümanlık halkın ise, bırakın istediği gibi onu geçirsin, ona kendi istediği şekli versin. Yok sizin ise, siz kendinizi bu memleketin dışında bir şey sayıyorsanız, ramazanınızı da, bayramınızı da alın, gidin" dedim. O zaman birisi: "Kadın erkek piyasa gâvur işidir, bizde

yoktur'' dedi. ''İyi ama, ramazanda, Şehzadebaşı'nda bizim damgamızı taşır. Bu neye benzer, bilir misin? Fotoğraf da gâvur icadıdır demeye.'' diye cevap verdim.

Geçen ramazan, teravihten sonra bir hasta ziyaretine gitmiştim. Araba ile Küçükpazar'dan geçiyordum. Birdenbire merhum Zekâi Efendi'nin bir bestesi kulağıma çarptı. Baktım: bir pencerenin içine fonoğrafı kurmuşlar. İnanır mısın, o zamandanberi fonoğrafsız ramazanı aklım almıyor. Burada bir halk var. Onun, kendisinden olan bir hayatı var. Onu içinden, dışından kendisi yaratıyor. İşte benim sevdiğim, inandığım bu hayattır. Din, akîde, hepsi bu hayatta şekil alıyor, değişiyor. Arabistan'da ramazan geceleri minarelerde söylenen naatları dinlerken Peygamberin bile bizimkinden ayrı olduğunu sandım. Düşün bir kere, Yunus'ta yahut Şeyh Galip'teki Muhammed'i... Bizim ruhaniyetimiz, nuraniyetimiz bize aittir.

Biraz düşündü, sonra bu sefer Behçet'e bakarak yavaş yavaş okudu:

Sen Ahmed-ü Mahmud-u Muhammetsin efendim,
Haktan bize sultân-ı müeyyetsin efendim.

Peygambere böyle ''efendim'' diye ve bu teşrifatla hitap edebilmek için evvelâ türkçe konuşur doğmak, sonra bizim türkçemizin içinde doğmak, bizim teşrifat ve âdabımızdan geçmek lâzımdır. Tâ Asya içlerinden kopacaksın, bir çığ gibi bu sahillere düşeceksin; orada tıpkı bizimki olan bir imparatorluk kuracaksın, bu toprak üstündeki hayatı nizamlıyacaksın; dört asır lüfer, kalkan, barbunya yiyeceksin; badem, gelincik şurubu içeceksin; samur kürklere, beyaz bürümcük-

lere bürünüp yaşıyacaksın; hayat ârızalarının üstünde bir vahdanilik fikriyle yaşayacak, onu türbende, camiinde, sebilinde bir üslûp haline getireceksin; tekkelerin asırlarca Allâhla sevgiliyi birleştirecekler; dinî râşe bir zarafet ve nezaket âyini haline girecek ve sen peygambere hitap için bu dili bulacaksın...

Şark öldü, diyorsun. Ahmet Ağa öldü gibi bir şey bu. O benim iki elim, iki ayağımdır. Sonra severim de. İstemem ama, varsın ölsün; yerine elbet biri gelir. Zaten Şark nedir? Bir kelime... Kelimeler varsın ölsün. Asıl yaşaması lâzım gelen ölmez. O bizim hayatımızdır, o değişir. Değiştikçe de yaratır. Arkasında kendisini yapan kuvvetle o duruyor. Bu böyle olunca... Fakiriz, cahiliz, şuyuz, buyuz, doğru, âtıl bir zihniyette yaşıyoruz. Hoş ben o zihniyete de pek kötü demem. Öldüğüm zaman içine sarılacağım kefeni otuz sene beraberimde gezdirmiş bir ihtiyarım. Hislerimle etrafımdaki şeye bağlıyım. Onların içine gömülmek isterim. Ne ise... Bütün bunlardan kurtulmanın yolları olsa gerektir. Fakat nekadar değişirsek değişelim, yapacağımız her yeni şeyde bu memleketin kendisinden gelen bir damga olacaktır. Onu doğuracak olan bu anadır.

İşte benim sevdiğim, inandığım şey. Benden yüz sene sonra şartlar okadar değiştiği, unsurlar okadar tanınmaz şekle girdiği halde bu memleketin hayatını yine bugünün devamı yapacak olan bu damgadır. Ne şarka, ne garbe, ne falana, feşmekâna bağlıyım; bize bağlıyım. Hayata, yani ölmeyen bir şeye bağlıyım. İkimiz de ihtiyarız. Ölümün eşiğindeyiz. Hattâ çoluk çocuğumun arasında bile onu görür gibiyim. Fakat sokağa çıkıp halkın içine karışınca ölüm peşimi bırakıyor sanıyorum. Kesif yaşanmış hayatın içinde fâni ömür si-

liniyor, başka bir şey oluyor. Bilmem anlatabildim mi? Bir cami, bir kahve, bir pazar yeri, köprü başı, bir düğün alayı, hele her cinsinden musikî beni ölümden kurtarıyor gibi geliyor bana...

— Ama değişmeyi kabul ediyor musun?

— Elbette kabul ediyorum. Ümmet hayatı dağılıp toplanan bir şeydir. Her dağılışın arkasından bir toplanış gelir.

— Ama her vakıt aynı nizam etrafında toplanmaz.

— Nizamlara da şekil veren hayattır. Sen hiç sokağa çıkmamış gibi konuşuyorsun. O kalabalık, o dev yok mu? eline geçirdiği her meyvayı iştahla ısıran odur, senin nizam dediğin şeyi de yapan odur. Hayatın meddi, cezri onun elindedir. İşin güzel tarafı da, bilmeden yapar; pabucumu yapıyorum, entarimi yıkıyorum, karnımı doyuruyorum derken yapar... Fakat mesele o değil; mesele, bugünün içinden çıkmamızdır. Bu yaratıcılık nehrinin yolunu açmamız lâzım.

Sabri Hoca yerinde toparlandı:

— Sadece Kanunu Esasinin ilâniyle bunu yapabilir misin? Dâva imparatorluğun talihi üzerinde dönüyor. Bu talih bir Kanunu Esasi ile değişmez. Biz bu fikre kurtarıcı bir şey diye bağlandığımız yıllarda, yani bundan kırk, elli hattâ altmış yıl önce, bir Meşrutiyet idaresi birçok meseleyi halledebilirdi. "Memleketeyn" bizim midir, değil midir, diye münakaşa edildiği yıllar ile Makedonya'nın, Trakya'nın, Arnavutluğun talihi münakaşa edildiği yıllar arasında farkı unutuyoruz. Yüzyıl önce bu memlekette herkes bizden yalnız adalet istiyordu. Sonra toprak hakkı istedi. Şimdi ise bütün unsurlar müstakil bir çekirdek etrafında toplanmışlar, ana bünyeden ayrılmak istiyorlar. Her cemaatin cebinde ayrı bir vatan haritası var. Hiç birinin bizimle yaşamaya niyeti yok.

Hattâ o kadar bağlı olduğumuz Arabistan bile anavatandan ayrılmak istiyor. Bulgaristan, şarkî Rumeli'ye oturmuş, Makedonya'da Sırplarla, Yunanlılarla sabah akşam dövüşüyor; Sırbistan kendisini Selânik'e kadar indirecek hâdiseleri sabırsızlıkla bekliyor, Yunanlıların her yerde gözü var. En küçük, en dağınık cemaatler bile imparatorluğa olmaması lâzım gelen bir şey gibi bakıyorlar. Buna karşı biz ne yapacağız? Nasıl bir kerametle bu kadroyu koruyacağız? Elde tutamıyacağımızı bildiğimiz şeylerden bile vazgeçmek o kadar güç ki... Bukadar mûcizeli bir işi sadece bir Kanunu Esasi, bir hürriyet idaresi verebilir mi? Kaldı ki şimdiki dünya büsbütün başka şeylerin peşinde. Avrupa'da fırka, hükûmet şekli dâvaları; iktisadî, içtimaî bir yığın çetrefil ve her an gelişen meselelerin etrafında dönüyor. Bizde ise sadece bir nazariye...

— Değil, ben de bu gençlerle konuştum. Senin dediğin gibi değil. Atiye hanımın akrabasından bile var. Geçenlerde Berlin yoluyla Paris'ten döndü. Galiba Alman ve Fransız irfanının ortasında yaşamak için olacak, on üç sene dışarda kaldıktan sonra, istanbul'a dönmiye razı oldu. Konuştum; hiç de öyle değil. Onlar bunu bir merhale sayıyorlar. Diyorlar ki hayata akacağı yolu serbestçe açalım. Ondan sonrasını bu millet kendisi yapar. Bir hafta evvel sakalımı düzelttirmemekliğim bugün bu külfetten kurtulmamı icap ettirmez. Elli yıl önce bu işi yapmamışız. Bu gecikme gene oradan işe başlamamızı zaruri kılar. Senin dediklerini anlamıyor değilim; sen, içtimaî bir mücadelenin getireceği değişikliği istiyorsun. Bu, istediğin zaman olacak şey değildir. Ona varabilmek için aradan bir sürü perdenin, engelin kalkması lâzım. İmparatorluğun dayandığı iktisat sistemi değişmeli.

Sonra bu değişmenin getireceği halk tenevvürü senin istediğini yapar. Halktaki hak fikri değişir, mücadele başlar. Fakat bu, zamanla, merhalelerle olacak şeydir. Bu gençler belki de neticesi neye varacağını bilmeden bir kapıyı açıyorlar. Memleketimizin insanını şişeden çıkarıyorlar, "git yaşa; bir şeyler yap, icap ederse öl..." diyorlar. Açık havada ölmek, cam arkasında boğulmaktan daha iyidir.

Molla Bey bir müddet düşünür gibi durdu, sonra devam etti:

— Bilir misin, eski bir adam olmasaydım muhakkak bu cemiyete girerdim. Fakat insanların işiyle alâkam eksildi; yüzüm çok başka tarafa bakıyor artık. Ama Behçet böyle değil; o genç. Benden başka türlü de yetişti. Sonra çalışmasını da seviyor. Çok isterim ki onların arasınna girsin.

Sabri Hoca isteksiz isteksiz razı oldu:

— Girsin, dedi, girsin; çorbada onun da tuzu olsun.

Bunu söylerken içinden: "Zaten siz, bu eski aileler, her ihtimali kollamaktan başka ne yaparsınız? Dört tarafa birden tutunmazsanız, daima, daima uyanık olmazsanız haliniz ne olur?" diye düşünüyordu. Sonra birdenbire eski arkadaşı hakhında bu kadar insafsızca bir hüküm vermiş olmaktan utandı. Hiç kimsenin bilmediği bu kabahati affettirmiye çalıştı:

— Bana kalırsa sen girmelisin. Tecrübenden, bilginden faydalanırlar. Hem bir değişiklik olursa Meşihat'e kadar yol açıktır.

— Meşihat... Şeyhuhet... Şeyhuhet, Meşihat. Birader, işin mi yok? Onlar kendi şeyhülislâmlarını kendileri bulurlar. Hiç merak etme.

Sonra, bütün etrafına sirayet eden bir hüzünle, yavaş yavaş, çok okunmuş bir kitabı kapar gibi ilâve etti:

— Benim tecürbeme gelince o bana ait bir şeydir. Ondan kimse istifade edemez... Herkes kendi tecrübesini kendi başına yapar ve beraberinde götürür. Allaha çok şükür ki bu böyledir, yoksa insanlar birbirinin tecrübesinden faydalanacak olsalardı, yeryüzünde insan hayatı çoktan biterdi.

Atiye, Refik Beyin adının bu konuşmada geçmesinden hiç te memnun olmamıştı. Hele ertesi akşam Behçet Beyin eve gelir gelmez: "Refik Beye haber bıraktım yarın akşam ağabeyisiyle bize yemeğe gelecekler,, diye verdiği haber onu büsbütün sıkmıştı.

Refik Bey, Atiye'nin büyük eniştesi Halit Beyin kardeşiydi. Açık fikirli, mücadele ihtirası olan, zeki, çalışkan bir insandı. Güzel resim yapar, iyi konuşurdu. Kendisini akarsuya bırakır gibi, karşısındakini garip bir dinleyişi vardı. Atiye onu hemen çocukluğundan beri tanırdı.

Daha huysuzluğu burnunun ucundan ve gözlerinin pınarından akan küçük bir kız iken, Refik oniki, onüç yaşlarında Galatasaraylı bir talebe idi. Haftada bir kere eve dönüşünde, Atiye ablasında misafir ise, kitaplarını, defterlerini bir yana atar, bu yaramaz çocuğu eğlendirmeye çalışırdı. Refik, Galatasaray'dan sonra Tıbbiye'ye girdi. Atiye büyüdü, fakat bu oyun arkadaşlığı bozulmadı, bir nevi dostluğa doğru genişledi. Atiye, onüç, ondört yaşlarında iken birbirine söylemedikleri hiç bir sırları yok gibiydi.

Refik, Tıbbiye'yi bitirdikten sonra, Avrupa'ya gitti. Paris'te Pasteur Enstitüsünde tahsilini tamamladı. Bir müddet Roma'ya uğradı. Oradan Berlin'e geçerek altı yıl hususi bir klinikte çalıştı. Seyahatinin ilk yıllarında Atiye ablası ondan

bir iki mektup almış, sonra nedense mektuplar kesilmiş, Refik küçük dostunu hemen hemen unutmuş gibi bir sükûta gömülmüştü. Atiye birkaç gün evvel ablasına uğramamış olsaydı onun memlekete döndüğünden bile haberi olmayacaktı.

O gün ablası onu kapıdan "Refik geldi, biliyor musun. Bir ay oluyor,, haberiyle karşılamıştı. Sonra misafirlerle oturmuşlar, başka şeylerden söz açmışlardı. Hattâ Atiye "Refik Bey nasıl?" sualini sormaya bile fırsat bulamamıştı. Ancak herkes çekilip gittikten sonra, Ruhsar hanım kardeşini "gel sana bir şey göstereyim" diye içeriki odaya çekmiş, orada iki pencere arasında asılmış sulu boya bir kadın resmini göstermişti. Atiye garip bir hisle birdenbire sarsılmıştı.

Bu, kendi resmi idi. Şüphesiz firketelerle, bir yığın buklelerle başının üzerine toplanmış kumral saçları ile, garip meyva pembesi rengiyle dik yakalı yeşil kadife elbisesinin içinde bir gül yaprağı gibi fışkıran bu yüz tamamiyle kendisinin değildi. O yüzde, her akşam, aynasında teker teker saydığı kırışıkların, onlardan daha çok kendisini ürküten yorgunluğun, kapalı odada solmuş çiçek talihinin tenine sindirdiği o garip donukluk yoktu. Sonra bazı çizgiler hiç benzemiyordu. Atiye'nin burnu, bu kadar yukardan kısa ve kesik değildi; kulakla göz arasındaki mesafe daha dardı. Bununla beraber umumi görünüşünde sadece kendisinin olan garip bir hal vardı. Üstelik dudaklarına o kadar mânalı, hüzünlü bir tebessüm koymuştuk ki...

Ablası sordu:

— Nasıl, tıpkı tıpkısına değil mi?

Atiye, bir rüyada gibi cevap verdi:

— Evet, tıpkı tıpkısına... Kendimi aynada sanıyorum.

Hakikatte bu küçük portre kendisine o kadar benzemiyordu. Onda her zamanki çehresinden daha başka bir şey, kendi güzelliğinden daha sırlı bir taraf vardı. Ablası devam etti:

— Hep sora sora yaptı. Yarabbim, neler hatırlamıyordu! "Çenesinin üstündeki o küçük yarık hâlâ duruyor mu? Eskisi gibi zayıf mı? Konuşurken yüzüne bakılınca utanıp sözünü unutuyor mu? Gözleri gene öyle sarı bal renginde mi? Dinlerken eskisi gibi gene büyük büyük gözlerini açıp bakıyor mu?" Elbise de senin elbisen. Hani geçen kış Abdurrahman beylerin düğünü için senden aldığım elbise.

Atiye bu elbisenin ablasında birkaç hafta kaldığını hatırlıyabilirdi, fakat o anda zihni çok başka şeylerle meşguldü. İçinde birdenbire bir zemberek oynamış, çok derinden, çok eski bir yığın şeyi, kendisinin öldü sandığı bir yığın duygu kalabalığını ortaya atmıştı.

Demek unutmamıştı, demek hâlâ onu düşünebiliyordu. Fakat bu alelâde hatırlamadan, rasgele bir düşünceden daha üstün, daha köklü olması lâzım gelen bir şeydi. Tekrar portreye baktı: Refik onu sade çizgi çizgi hatırlamamış, kendisinden kalan çocuk hayalini âdeta içinde çok nazlı, çok güzel bir şeyi büyütür gibi büyütmüştü. Onu düşünmüş, onun üstünde hulya kurmuştu. Başka türlü olsaydı bu kadar basit surette kendisi olan bir şeyin karşısında böyle şaşırmazdı. Gerçekten bu portrede, çocuk başlarının birbirine doğru eğildiği o acayip ve sırlı geceden, beraberce köşkün balkonuna renkli Venedik fenerlerini astıkları o cülûs gecesinden kalma bir şey vardı. Küçük kandil mumlarının titrek ve bir musiki notası canlanır gibi derin akisli ışığı altında, etraftaki

garip sessizlik içinde, hiç farkında olmadan tecrübesiz elleri birbirine kenetlenmiş, dudakları birbirinin tenini yoklamadan, belki de kardeşçe bir visalde nefesleri, saçları bir an birbirine karışmıştı.

O gece Atiye, ''Çamlıca'' dediğimiz o şaşırtıcı tabiatın bütün akıl alıcı güzelliği ve sükûnu ile yıldız şellâleleriyle üstüne yıkıldığını, parıltılı bir Cebrail kanadı değmiş gibi içindeki her aydınlığı âdeta söndürdüğünü sanmıştı. İşte bu küçük portrede o geceden bir hal, bir nevi uyanış vardı. Muhakkak ki yarı karanlıkta etrafa bu portredeki gibi şaşkın ve biçare gözlerle bakmıştı. Fakat Refik bununla da kalmamıştı; ancak derin ve durulmuş bir sevginin insan ruhuna getirebileceği bir seziş kuvvetiyle, sanki onun talihini kendi içinde, fırçasının ucunda bulmuştu. Bu çehreyi âdeta bir ebediyet için ''bunu bütün bir ömre bir daha değişmemek üzere yaptım'' der gibi mühürleyen gülümseme belki kendi gülümsemesi değildi, fakat bir gün, çehresi son ifadesini ararsa, bu gülümsemeyi kendi içinde, petekteki bal gibi, önceden hazırlanmış bulacağını sanıyordu.

O gecenin ertesi günü büsbütün başka türlü geçmişti. Refik, sabahleyin ''gel seninle kuyumculuk yapalım,, diye onu, erkenden fenerleri topladığı bir odaya sokmuş, orada saatlerce yeniden tutuşturdukları mum diplerini büyük bir tas dolusu suya damlatarak eğlenmişlerdi. Erimiş mum damlaları soğuk suya değer değmez garip şekillerle birden bire açılıp dönüyorlar; acayip, menevişli, kendisine mahsus ışığı, gölgesi olan yapraklar, çiçekler, mücevherler, hülâsa tesadüfün, ve Refik'in becerikli elleriyle yardım ettiği görülmemiş şekiller meydana çıkıyordu. Bu sefer de elleri birbirine dokunuyor, saçları, nefesleri birbirine karışıyordu. Fakat

etraflarında ve içlerinde, dün gece olduğu gibi, her teması derinleştiren sessizliğin o garip ve yıkıcı kutsiliği yoktu. Bu, kendisinden on yaş küçük çocukla bir çocuk gibi oynamaktan zevk duyan genç adamla, babasının sevgisinden gelen bir şımarıklığı bir saltanat hakkı gibi saçmaya alışmış haşarı kız çocuğunun her birleştikleri zamanki şamatalı arkadaşlıkları idi.

Atiye o gün ne kadar şımardığını hiç unutmamıştı: ikide bir ellerini çırpıyor, genç adamın boynuna sarılarak: "Aferin Refik ağabey, bu çok güzel oldu,, diye seviniyor, sonra: "Artık bozarsan parmaklarını ısırırım,, diye tehdit ediyor, kâh kavgaya hazırlanan bir kedi yavrusu gibi kabarıyor, kâh sokulgan, okşayıcı tavırlar takınıyordu: "Ne güzel, ne güzel gelinlik tacımı böyle yaptıracağım... Yahut buna bir ad koymalı, meselâ mehtap sefası diye..." Suyun içinden bin itina ile çıkardığı ekranı iki eliyle yukarıya kaldırıyor, "buz çiçekleri sanıyorum..." diye odanın içinde dolaştırıyordu. Fakat zayıf kabartma, bu acayip hulya işçiliği, bu heyecana dayanmıyor, elleri arasında parçalanıyor, o zaman kendine kızıp somurtuyordu: "Molla beye bir tanesini götürebilsek..."

Atiye, babasından "Molla Bey,, diye bir yabancıdan bahseder gibi bahsetmekten pek hoşlanırdı. Bunu annesinin ağzından, daha küçüklüğünden kapmıştı. Fakat sonuna doğru bu çılgınlık, tıpkı ellerinde parmaklarını yaka yaka tutmamaya çalıştıkları mum dipleri gibi sönüverdi. Ne olmuştu? Yoksa kendisini bu kadar sevindiren ve eğlendiren şeylerden yarın sabaha veya daha uzak bir zamana hiç bir şey kalmıyacağını; parmaklarının kurduğu hulyanın, bütün hulyalarımız gibi, zamanla küçük, manasız ve kırık şeyler olacağını bu küçük, bu tecrübesiz ruh birdenbire anlamamış mıydı?

Bunu bilmiyordu, fakat hepsini birden yakalayıp "yeter artık..." diye kırıp pencereden attığını çok iyi hatırlıyordu. Sonra Şerife Abla'nın yanına gitmiş, "haydi, odama gidelim, bana bir masal anlat" diye yalvarmıştı.

O günden bir hafta sonra Tıbbiye-i Şâhane dördüncü sınıf talebesinden Refik bey Avrupa'ya kaçmıştı. Hakikatte bu firar resmî makamlar içindi. Yoksa bütün aile, genç adamın gitmesini gizliden gizliye hazırlamıştı. Hattâ Atâ Molla beyin bile bundan az çok haberi vardı.

Atiye, kendi çehresinin karşısında, tıpkı aynasının karşısında geçmiş zamanını hatırlar gibi, bunları düşünüyordu. Aradan onbeş yıl geçmişti. Bu portre ona bu onbeş yılın içinden geliyordu. Sonra birdenbire bütün bunların lüzumsuz şeyler olduğunu düşünmüş, gülerek: "sahiden güzel, aşkolsun!.." diyerek resmin önünden ayrılmıştı. Bir daha da Refik'ten bahsetmedi.

HISIM AKRABA ARASINDA

Halit bey şişman, karayağız, son derece babayani, bununla beraber sevimli; kazandığı, harcadığı belli olmayan, daima neşeli veya hiddetli görünen, hulâsa iki had arasında durmadan gidip gelen bir rakkas, bir terazi mili gibi, sükûnet haline pek az rasgelinir bir adamdı.

Babası öldüğü zaman Mülkiye'yi yeni bitirmiş toy bir delikanlıydı. Eski süpürgeciler kâhyası olan babasının elde kalan servetiyle yaşamayı tercih ettiği için, bir memuriyet kabul etmediği gibi, babasının Bahçekapı'daki zahire şirketine de yıllardır bir kere olsun uğramamıştı. Yarı gününü evde, yalnızlığı pek içine dokunan annesine arkadaşlık etmekle geçirir, öğleden sonra evvelâ semtin delikanlılarının toplandıkları berber Ali efendinin dükkânından başlamak ve Küçükpazar'dan Vefa yoluyla yukarı çıkmak üzere, rasgeldiği kahvehane, çaycı, bozacı dükkânlarına uğraya uğraya, yazın hemen hepsinin kendisini tanıdığı şerbetçilerin onu görür görmez doldurdukları şerbetleri içe içe Şehzadebaşı'na ka-

dar gelirdi. Mevsimine göre, ikindi veya akşam piyasasını, bir pencere arkasından iftar zamanını bekleyen sabırsız bir oruçlu gibi, dalgın dalgın seyreder, sonra Beyazıt'a doğru yavaş yavaş yürürdü. Orada, kurmak bahanesiyle her eline aldıkça birkaç dakika ilerlettiği saatine son bir defa daha bakar, vakti münasip bulunca Mercan'dan aşağıya doğru süzülür, ya Balıkpazarı, yahut Galata veya Beyoğlu'nun daha kibar, daha külfetli meyhanelerinde bitecek olan bir gecenin kapısını çalardı.

Halid'in eve dönüşü, evden çıkışı gibi gürültüsüz olmazdı; çok defa mahalle halkı, evvelâ sokakta sert bir tekerlek ve nal sesiyle bu dönüşten haberdar olur, sonra telâşlı telâşlı kapı çalmaları başlar, bazan uzun, hiddetli konuşmalar olurdu. Nihayet, kapının yanından bu anlarda hiç eksik olmayan emektar mahalle bekçisinin şefkatli, pencerelerden sarkmış mahallelilerin hayretli bakışları altında, gündüz aynı kapıdan eski İstanbul terbiyesinin bütün vekariyle tesbihini çeke çeke çıkmış olan Halit beye hiç benzemiyen, pardeşüsünün önleri açık, kalıplı fesi yana yatmış, omuzları düşük bir başka Halit bey, zorla arabadan indirilir ve koluna giren hizmetçilerin, uşakların yardımiyle merdivenlerden çıkarılır, yatağına yatırılırdı.

Bazı gecelerde ise iş büsbütün değişirdi: Halit bey, ömrünü dolduran yalnızlığa açıktan itiraz etmek ister gibi, bütün bir sarhoş ve çalgıcı kafilesiyle eve dönerdi. O zaman yüksek perdeden atılan nâralar, bozuk sesle söylenen türküler sokağı kaplar, sakin semt gecesi, rüyasına bile girmeyen kaba zevklerin gürültüsiyle dolar, süpürgeciler kâhyasının cephesi bir buçuk adımlık bir bahçe parçasının gerisinden sokağa bakan konağının bütün pencereleri aydınlanır, mut-

bakta ocaklar yanar, havanlar döğülür, yemek hazırlanır, yukarda oda oda sofalara kadar temiz yer yatakları serilir, gıcırtılı kemanlar, çatlak çifte nâralar âhenk yapar; hulâsa çok alaturka bir eğlence, gece yarısından sonra, bir hokkabaz cebinden çıkan o bitmez tükenmez eşya gibi, bir anda başlar ve misafirler küçük beyin ihaneti ile girdikleri evi öyle kolay kolay terketmeye razı olmadıkları için bu hal, geceden geceye vahimliği artan o günleri sayılı hastalıklar gibi devresini tamamlayana kadar sürerdi.

Bu programın bozulduğu sayılı geceler, Halit beyin büyük meraklarından biri olan yangın seyretmek için içkiyi feda ettiği gecelerdi. İstanbul halkı; servetlerini, saadetlerini kemiren bu âfetle başbaşa yaşaya yaşaya ona garip bir surette alışmış, önüne geçemiyeceğini anlayınca onu hayatının çerçevesi içine almıştı. Yangın seyrini estetik bir örf gibi benimseyen, her sınıftan yığınlarca insan vardı. Zenginlerin alelâcele hazırlattıkları arabalariyle, ihtiyarların sırtlarında ağır kürkleriyle, tiryakilerin içinde küçük ispirto lâmbası ve kahve takımları bulunan sepetleriyle, hattâ ufak tefek kahvaltı nevaleleriyle gittikleri bu alevli eğlenceye Halit bey de dumanlı olmayan bir kafayla gitmek itiyadında idi.

Hakikî mânası eski süpürgeciler kâhyasının servetinden beş kardeş üzerine annesine kalanları bitirmek olan bu hayatı Halit bey iki sene yaşadı. Annesinin son dükkânı da elden çıktığı gün birdenbire babasının ortaklarını ve Sinop taraflarında hısım akraba elinde kalmış araziyi hatırladı. Bu hatırlama ile evin hayatı birden değişti: geceyarısı misafirlerinin yerini çok kibar, ağır başlı, uzun fesli, temiz, kıvrak bıyıklı, redingotlu, dik yakalı avukatlar aldı.

Halit bey onlarla saatlarca kütüphanesine kapanıp Def-

teri Hâkanî senetleri ve kanun maddeleri üzerinde münakaşa etti. Birkaç gün önce geceleri oğlunu taşlıkta bekleyen annesi, bu sefer, başında beyaz bir baş örtüsü, yarı aralık kapı arkasında, avukatlara cevap vermeye başladı. İki üç gün sonra da Halit bey Kastamonu ve Sinob'a ufak bir seyahat yaptı. Dönüşte, babasının ortaklarına bırakmış gibi göründüğü yazıhaneye bir bomba gibi düştü.

Bir yandan da, babasının hısım akrabası ve uzun ikameti bir nevi tasarruf hakkı gibi kullanarak hiç bir şey ödemeyen kiracılar aleyhine bir sürü dâva açtı. Halit beyin hayatında mühim bir merhale olan bu dâvalar yıllarca sürdü. Bunların sonunda baba mirasını iyi kötü tasfiye edebildi. Okadar ki, kendisini ilkin çok hoyratça karşılayan baba tarafı akraba bile, sonunda mallarına mülklerine musallat olan parazitlerden onları kurtardığı için kendisine minnettar bile oldular. Hattâ büyük amcası, bu minnet duygusunu göstermek için ona büyük kızını vermeyi teklif etti. Fakat Halit bey, çiflik ve değirmenlerin yıllık gelirinden payına düşen bir iki bin liradan fazlasını almamağa ahdetmişti; onun için amcasının kızı gene amcasının yanında kaldı. Buna karşılık, amcasının her güz başında evinin bahçesine küçük teneke kutulara istif ederek gömdüğü sarı, parlak altınların sayısı bir parça azaldı.

Bütün bunları yaparken kendisi de Mecelle'yi, kanunları iyice bellemiş oldu. Fakat netice bununla kalmadı; Halit bey dünyanın en tehlikeli hastalıklarından biri olan adalet hastalığına da tutuldu. Yıllarca arazi kanunları ve tefsirleri, ilâm, Defteri Hâkanî senedi, istinaf, temyiz istidası, avukat yazıhanesi, mahkeme koridoru arasında geçen bu hayat onu âdetâ büyülemişti. "Hukuk-u sariha", "hisse-i şâyia", v.s.

gibi o zamana kadar hiç bilmediği tâbirler; "bir tarafı tarik-i âm, diğer tarafı Öküzoğlu vakfı imareti ve Yırtıkgöz Hasan efendi medresesi" tarzında arazi tahditleri dilinden, kaleminden düşmez olmuştu. Yavaş yavaş iyi bir vatandaş için asıl vazifenin adalet dediğimiz cihazın işlemesine yardım etmesi olduğuna inandı. Bu büyük makine kendi kendine işleyemezdi; nasıl bir lokomotife kömür lâzımsa, ona da hakkını isteyen vatandaşların iyi niyeti lâzımdı. "Memalik-i Osmaniye'de her vatandaş senede üç dâva açsa işler değişir" diyordu. Baba mirasını kurtarmak için yedi sekizini birden açmasiyle bizzat kendisi bunun en güzel örneğini vermişti. İşte kendi açtığı bu yolda tek başına bütün ömrünce yürüdü. Çetrefil vakıf meseleleri bu dâvaları Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif şehir ve kasabalarına kolaylıkla taşıdı. Böylelikle Halit beyin şahsî adalet haritası gittikçe genişledi, gölgesi birkaç ülkeyi birden istilâ eden bir ağaç gibi büyüdü. Halit bey, dede mirası evinde, geniş karyolası içinde, başucunda Mecelle, cüzdan cüzdan senet, ilâm sureti, istinabe müsveddesi dinlenirken, bu geniş ağacın kök saldığı yerlerde siyah cübbeli, beyaz sarıklı, nur yüzlü hâkimlerin; titiz, pinti evkaf müdürlerinin; uyanık, dalavereci avukatların; parmakları tütün dumanı, mürekkep lekesiyle boyanmış zayıf, kirli yakalı, düzelmemiş sakallı zabıt kâtiplerinin onun açtığı dâvalarla meşgul olduklarını; zayıf petrol lâmbası ışığında bu dâvalara ait dosyalar üzerinde cigara üstüne cıgara içerek düşündüklerini; kibirli ecnebi konsoloslarının bile zaman zaman onlar için mahkemelere gitmeye yahut cerbezesi parlak gözlüklerinden okunan tercümanlarını göndermeye mecbur olduklarını düşündükçe gerçekten eşsiz bir hazzın bütün vücudunu bir saadet sıtması gibi sardığını hissederdi.

Halit beyin bu dâva açma merakı gittikçe öyle bir hal aldı ki, günün birinde, bir ticaret işi için gittiği Trabzon'dan, kaybedilmek üzere olan bir dâvayı yirmi yedi bin liraya satın alarak geldi. İşin garibi, bu dâvayı iki senelik bir gayretle kazanmasıydı. Fakat onun için kazanmak, kaybetmek diye bir mesele yoktu; asıl mesele dâvanın açılması, hazırlıkları, helecanları, ve hepsinin arkasında, hayatını bir nevi spor gibi dolduran mücadele hırsı idi. Bu olduktan sonra gerisi ehemmiyetsizdi.

Birçok dâvalarda az çok bir tasarruf hakkı aldığı mülkleri elden çıkarmış, anne tarafına karşı bir han yüzünden açtığı dâva neticesinde oturduğu konağı, dayılarının, teyzelerinin veresesinden âdetâ yeni baştan satın almağa mecbur olmuştu.

Bunlar kötü fakat mukadder kazalar, hattâ her meslekte, her hayat şeklinde kabul edilmesi gereken zararlardı. Bununla beraber, birçok dâvaları, hattâ hiç kazanılması ümidi olmayanları da kazanırdı. Avukatları bunun sırrını, Mecelle'yi herkesten iyi öğrenmesinde buluyorlardı. Kendisi ise, büyük bir tevazu ile ve pardesüsünün yahut ceketinin düğmelerini çözüp yeniden ilikliyerek: "bendenizde fikri takip vardı" derdi. Ölümüne kadar, yedi sekiz arkadaşla birden oynayan iyi satranç ustaları gibi, memleketin her tarafında, her cinsten dâvalar takip etti. Okadar ki rahat döşeğine uzandığı zaman ölümün yaklaştığını hissedince, yanına çağırdığı oğluna miras olarak onyedi dâva bıraktı. Bunlardan ikisi Atina'da, üçüncüsü Odesa'da idi. Bu dışarı memleketlerdeki dâvalar, Halit beyi en çok sevindirenler olmuştu. Hele Atina'daki dâvalarından en kıdemlisi, onun üzerinde, kendisini dışarı memleketlere henüz kabul ettirmemiş bir ihtilâl hükûmeti-

nin bir yabancı payitahta ilk göndereceği sefiri tayin ederken duyduğu gurur ve muvaffakıyet şuuruna benzer bir tesir yapmıştı. Bunu Odesada, Trabzon'da görülen bir petrol gemisi dâvası takip etmişti. Nihayet bir üçüncü dâva, İzmir'den Brendizi'ye atlamıştı.

Onun evlenmesi de garip olmuştu. Bir gün annesi ona: "Atâ Molla Beyefendinin büyük kızını gördüm; Allah bağışlasın, sülün gibi... Sana almayı çok isterdim, ama bilmem verir mi?" demişti. Annesinin ağzından herhangi bir kadının methini ilk defa işiten Halit bey: "Niye vermesin? bir kere isteyiver. Gerçi devlet memuriyetimiz yok ama, iyi kötü varlıklı insanlarız. Ailemiz de öyle tanınmamış değildir." cevabını vermişti.

Annesi bunun üzerine, Molla Beyin paraya pula bakmadığını, yalnız satranç meraklısı olduğu için kızını satranç bilmeyene vermek istemediğini söylemişti. Bu isteksiz konuşma burada kalmış, ne ana, ne de oğul bir daha bu bahse dönmemişti.

Altı ay sonra, bir akşam üstü, yemek yerlerken, konuşma arasında Halit bey: "Anne, Atâ Molla kızını evlendirdi mi?" diye sormuş, "Hayır" cevabını alınca: "Şunu benim için bir isteyiver. Ben satranç öğrendim" demişti. Halit bey, aradaki zaman zarfında, çeşitli dâvalarından, avukat istişarelerinden, vakıf ve şeriye sicilleri kayıtlarını yoklamadan, mühim gördüğü işlerde babasının ortaklarını harekete getirmek gibi şeylerden vakit buldukça satranca çalışmış, adalet işlerinde gösterdiği anlayışı, kabiliyeti, ısrarı bu işte de gösterebildiği için şöyle böyle bir şeyler öğrenmişti.

İki ay sonra Halit bey, parlak bir düğünle, Atâ Molla Beyin konağına iç güveyisi girmişti. Molla Bey, damadından

çok memnundu. Sabah akşam onu satranç tahtasının başına oturtuyor, uzun uzun oynuyorlardı. Fakat Halit bey ne satrancı seviyor, ne de iç güveyilikten hoşlanıyordu. O, dâvalarını, bu dâvalar için kullanmağa muhtaç olduğu geniş zamanı, bir kendisi kadarını daha içine alabilecek gibi yaptırdığı pardesüsü kadar geniş bir zaman istiyordu...

Biraz gayretle buna da muvaffak oldu... İlk önce akşam yemeklerinden sonra hafif bir mide ağırlığından bahsetti. Sonra satranç tahtası başında uyukladı. Molla Bey: "Oğlum, gene kendinden geçtin" dedikçe o, vazife başında uyumuş bir nöbetçi utanciyle yerinden sıçrıyor, şaşkın şaşkın kayınbabasına bakıyor, sonra büyük bir gayretle biraz önce elinden düşen silâhlarına, vezire veya süvariye yapışıyor, fakat daha ikinci hamleyi bitirmeden, elleri oyun tahtasının üstünde, başı gene göğsüne düşmüş, daha rahat ve uyku tanrısına daha geniş yer ayıran bir hayata hasret çeker gibi derin, içten nefeslerle yeniden mışıl mışıl uyuyordu...

Molla Bey birkaç gün buna tahammül etti. "Yazık, bu kadar istidadı var, bu uyku çocuğu mahvedecek!" diyordu. Bu istidatlı damadını elden kaçırmamak için bütün sabrını kullanıyor, ufak tefek çareler bulup söylüyordu: "Haydi, yüzünüzü yıkayın, belki açılırsınız" diyor, fakat Halit, boyun derisini yüzecek kadar ova ovuştura yıkandığı halde, gene açılmıyordu. Herkesin uykusunu dağıtan soğuk su, onun üzerinde uyutucu tesir yapıyordu. Öyle ki musluk başından döner dönmez, sabahtan akşama kadar afyon tarlasında otlamış bir at gibi, yeniden baygın esnemeler üzerine çöküyor, gittikçe şiddetini artıran bir horultu ile ilk fırsatta uyuyordu. Onun uykusu arttıkça Molla Beyin sabır ve tahammülü de artıyor, daha emniyetli çareler düşünüyordu. Sık sık enfiye

kutusunu uzatıyor, "bir daha, bir daha!" diye damadını teşvik ediyordu. Halit, bu ikramlardan sonra oyun masasını aydınlatan büyük, uzun pirinç ayaklı, tirşe karpuzu mineli bronzdan ince çemberlerinin arasında bir "küre-i müdevvere" gibi duran lâmbanın ışığını karartacak kadar şiddetli aksırıklara rağmen gene uyuyordu.

Nihayet kayınbabası ona talebeliğinde derse çalışırken uyumamak için burnuna kara biber çektiğini, hattâ bir gece tabanını kalemtraşla yarıp tuz ektiğini, o acı sayesinde nasıl sabaha kadar çalışarak en çetrefil miras meselelerini öğrendiğini söyledi. Ertesi akşam Halit bey, bir ayağında terliğin üstünden geçmiş büyük bir sargı, burnu, dudakları biber yanmasından kıpkırmızı, aksıra topallıya yemeğe oturdu. Bütün halinde vazife uğrunda fedakârlığı en son kertesine götürmüş olanların sükûneti, ulviliği, yüksek feragat kararının insanoğluna bahşettiği aydınlanma vardı. İkide bir şiddetli ağrının tesiriyle yüzünü buruşturarak içini çekiyor, fakat Molla Bey kendisine baktıkça yüzündeki ıstırap ifadesini derhal yeniyor, "ey Sezar, senin için her fedakârlığa hazırım" der gibi itaatli, iradeli bakışlarla kayınbabasına bakıyordu.

Fakat satranç başına geçer geçmez gene uyuyordu. Hem yaralı ayağını satranç masasını devirecek kadar oynata oynata uyudu. Molla Bey bir iki defa damadını dürttü, harekete getirmek istedi, fakat burnuna çekilen biber, tabana ekilen tuz menfi tesirini okadar kat'î şekilde yapmıştı ki, sonunda sabrı tükendi, damadını, bütün bu halleri merakla, kocasına karşı bir nevi hayranlıkla seyreden kızına bırakıp odasına çekildi...

Karı koca, evlenmelerinin daha ikinci ayında, kararlaş-

tırdıkları şeyde muvaffak olmuşlardı. Atâ Molla, ertesi akşam eve gelmedi. Daha ertesi gün, ''o uyku tulumu herif'' ile aynı çatı altında oturamıyacağını, gittikleri eve gelemiyeceğini karısına mektupla bildirdi. Üç gün sonra Halit bey, karısiyle baba evine döndü. Orada Halid'in annesî ile küçük Refik kendilerini sabırsızlıkla bekliyorlardı. Molla Bey, satranç gibi bir oyuna bile uykusunu feda edemiyen damadına ve ''böylesi bir camusa kocam demekten utanmıyan'' kızına birkaç ay dargın durdu.

ESKİ BİR KONAK

Halit bey hoşuna gitmeyen bir durumu öyle kolayca kabul edenlerden olmadığı için, konaktan ayrıldığının daha ertesi günü Molla beye kendisini affettirmenin bir çaresini aramaya başladı. Çok sevdiği karısının babasiyle dargın kalmak gücüne gidiyordu. Kaldı ki tabiatındaki bütün sakatlıklara rağmen Molla beyi belki de bunlar için sevmişti. "İlminden falan pek anlamam ama, gene büyük adam, hareketli adam, yaşamasını biliyor, gününü boş geçirmiyor..." diyordu. Kaynatasının en geçici heveslerine bile kendisini bırakırken gözlerinde parlayan o çocukça heyecana kendini doludizgin kaptırışlarına bayılıyordu. Ondan bahsederken sık sık: "Ben canı sıkılan adamları severim. Molla bey de benim gibi; her dakikasını ayrı ayrı yaşamak istiyor. Servetini kaybediyormuş, varsın kaybetsin; can sıkıntısından ölmektense zararla avunmak ta kârdır..." derdi. Gerçekte Halit bey, aradaki yaş, yetişme, hattâ talih ve mizaç gibi birçok ayrılıkların üstünden kaynatasiyle kendi arasında bir benzerlik buluyordu.

Baba evine taşındıkları gün, karısının kızarmış gözlerini görünce "boşuna ağlıyorsun, demişti; babanla çok geçmez, barışırız, hem de görürsün nasıl! Can ciğer olacağız. Sen rahatına bak. Bu ev artık senindir. Anam iş bilir kadındır. Seni hiç bir şey için yormaz; her şeyi hazır bulursun. Kimsenin işine karışmaz da... İstediğin gibi süslenir, gezer tozarsın. Bu evin rahmetli babamdan kalma bir kaidesi vardır: herkes istediği gibi yaşar."

Halit bey daha o akşamdan istediği gibi yaşamaya başladı. Yemeğe oturmadan önce beyaz geceliğini giydi; başına tirşe bir takye geçirdi. Çıplak ayaklarında terlik, kolları dirseklerine kadar sıvalı, köşe minderine oturdu; gazetelerini açtı, bir dizini altına kıvırdı, öbür ayağını sallaya sallaya bir yığın "Allah Allah, olur şey değil... Vah vah, yazık oldu adama..." larla günün olup bitenini okumaya başladı. Yemekten sonra aşçı kadınla şakalaştı, ahretliklerle alay etti, annesinin çeyiz halayığı olan ihtiyar kalfa ile geçmiş zamanlardan bahsetti, eski sarhoşluk arkadaşlarını anlattı, taklitlerini yaptı, şarkı söyledi, ertesi gün için yemek ısmarladı, vazgeçti, gene ısmarladı, kısacası, bütün evi tek başına neşesiyle doldurdu.

O konuşurken Ruhsar bu evin kocasının canlılığına nekadar muhtaç olduğunu iyiden iyiye anlıyordu. Kaynanası, ihtiyar kalfa, sütnineler -evde biri kendisinin, biri babasının olmak üzere iki sütnine vardı- hizmetçiler, hepsi uzun soğuklardan, kapalı havalardan sonra güneşe kavuşmuş otlar gibi, birdenbire değişmişler; ihtiyarlar gençleşmiş, gençler yeniden kendi yaşlarını bulmuşlardı. Daha Ruhsar'la iki kelime konuşmamış olan, sıkılgan, mahcup, başını yemek tabağından her kaldırışında "seninle bir ahbap olsak, yüzümden

yukarı başıma toplanan bu kandan bir kurtulsam" diye bakan küçük Refik'in gözleri bile ağabeyisini dinlerken parıl parıl yanıyordu. Fakat en çok mesut olan Halit beydi. Bütün halinde çöplüğüne kavuşmuş bir horoz gelişmesi vardı. Ruhsar, kocasındaki bu değişmenin biraz da etrafındakileri sevindirmek için olduğunu çabuk anladı.

Halit, herkes tarafından sevilmiş olmanın vergisini veriyordu. Evde aile efradının iki üç misli emekdar hizmetçi vardı. Bunu anlatırken Halit bey karısına: "Bizim eve giren bir daha çıkmaz, diyordu; hele işe yaramayan takımından olursa... Böyleleri için ölüm de yoktur. Kalfa bu eve onbeş yaşında gelmiş. O geldiği zaman anne dünyada yokmuş. Demek şöyle böyle seksenlik bir kadın. Saniye hanım babama süt vermiş; düşün artık. Şimdi doksan iki yaşında. Kendisine sorarsan daha seniz sene yaşayacak zamanı var. Malûm ya, yüz yaşına girenlerin günahları sayılmazmış... Âdile hanım ondan sekiz on yaş küçük olacak. Fakat asıl yaşını öğrenmek kolay değildir. Kendisine sorulmaz; ayıplar. Annem, sonunda büyük annemin, kendi yaşının ortaya çıkacağından korktuğu için ya cevap vermez, yahut işi karıştırır. Ali ağa yetmişini bu yıl doldurdu. Gençliğinde babamla birlikte hovardalık ederlermiş. Şimdi onun hesabına da tövbe istiğfarla meşgul. Fakat aldanma; merdivende şöyle bir hizmetçi bacağı görse gözleri yerinden oynar. Kedimiz bile onyedi yaşındadır. Düşün bir kere; bir kedi için onyedi yaş, bir insan için şöyle böyle yüzelli falan gibi bir şey olur. Onun için Saniye hanımla açıktan açığa rekabet halindedir. Babamın salondaki kırmızı koltuğunu hangisi daha önce boş bulursa o oturur.

Bu yüzden aralarında kavga eksik olmaz; hiç olmazsa

uzaktan uzağa düşman düşman bakışırlar. Eşyamız da böyledir. Yukarları gezdiğinde göreceksin. Oda, sofa apteshane aralığı, dolaplar tıklım tıklım işe yaramaz eşya ile doludur. İşlemeli eski uçkur başlarına kadar her şeyi saklarız. Bu, cici annenin, yani Âdile hanımın himmetidir. Hiç birini atamazsın; kimi annemden, babamdan, kimi onun babasından kalmıştır. Annem doğmadan önce, iki yaşında ölmüş olan dayımın takyesi, hiç boynuna takmadığı sırmalı cüz kesesinin içinde benim yatağımın başucunda yıllarca asılı durdu. Kısacası, bizim ev yarı türbe, yarı darülacezedir. Ben kolayını "yaşasın aldırmamak" demekte buldum. Rahatını istersen sen de benim gibi yaparsın. Bir bak, alışamazsan tabii bir çaresini düşünürüz."

Ruhsar, kalfa ile Ali ağayı eve gelmeden önce tanımıştı. Sütnineleri o gece gördü. Birbiri ardından, tam yemek zamanı odalarından indiler. Saniye hanımın yüzü buruşuklar içinde kaybolmuş gibiydi. Alışamadığı yemek masasına -bu masa gelin hanımın şerefine o gece ilk defa kurulmuştu- zahmetle oturdu. Konuşurken sesi inler gibi çıkıyor, konuşmadığı zamanlarda da alt dudağı biteviye titriyordu. Hemen her şeye kızıyor, sabırsızlanıyordu. Şöyle uzaktan "hoş geldiniz..." dediği Ruhsar'a kendisinden hoşlanmadığını her vesileyle anlatmak ister gibi bir hali vardı.

Yemekten sonra ahretliklerden biri onu kaldırdı ve ihtiyar kedi ile paylaşamadıkları yerine oturttu. Olduğu yerde başını sallaya sallaya yatsıya kadar bekledi. Geçkin yaşından umulmayacak kadar dinç, aklı başında bir kadındı. Ruhsar, daha ilk gecede, onun bu evdeki yerini hissetmişti.

Âdile hanım, merhum süpürgeciler kâhyasının haremi Bûyidil hanımefendiyle beraber Esma sultanın yetiştirmele-

rindendi. Çocukluğunda daha bu daireye geçmeden, eski Beşiktaş sarayının bir insan ambarına benzeyen harem kısmında sekiz on kız çocukla beraber yattıkları odasında onu ilk gördüğü günden itibaren belki de yaratılışlarındaki ayrılık yüzünden sevmiş ve nereden hangi tesadüfle aldığı bilinmeyen bir Halep çıbanı yüzünden çizgilerini altüst edeli kendisi için erişilmez bir diyar saydığı ikbal hulyalarını onun hesabına kurmaya başlamıştı.

Âdile hanım, bu saray hayatından sık sık bahseder, iki yaş küçüğü olan Bûyidil hanımefendinin o zamanki güzelliğini, kızların hattâ mevki sahibi gözdelere kadar ona nasıl düşman olduklarını, onun yüzünden etrafla nasıl didiştiğini, nihayet bir çaresini bulduktan sonra Esma sultanın sarayına geçip nekadar rahat ettiklerini uzun uzun anlatırdı.

Bûyidil, ikinci Mahmud'un kız kardeşinde kaldığı bir gece, padişahın hususi hizmetinde bulunmuş, ona haremde apdest alırken havlu tutmuş; güzelliği, terbiyesi yüzünden iltifat görmüştü. Esma sultan; sırf kendi nezareti altında yetiştirdiği, terbiyesine dikkat ettiği bu cariyeyi, isterse, kardeşine hediye edebileceğini iyma etmiş, fakat padişah, babaca bir iltifattan ileriye gitmemiş, iki gün sonra da, genç cariyeye verilmek üzere bir elmas iğne yollamıştı. Güzel bir çocuğun gönlünü almadan başka bir şey olmayan bu iltifat, bu iki kızın içinde, yaşadıkları muhitin tabiî icaplarından bir yığın ihtirasın, ikbal arzusunun açıktan açığa yol almasına sebep oldu.

Buyûdil hasekî olacak, Âdile de onun sayesinde kendi haline, şanına en ziyade uygun bulduğu haznedar ustalığına geçecekti. Saraya hediye edildiği günden beri içinde çalkanan, acı söze, çatık kaşa, harem ağası bastonuna rağmen

onda yaşamak arzusunu besleyen belirsiz ümitler gerçekleşmek üzereydi. Her sabah kendilerine nezaret eden Gülfer kalfayı bir tarafta yakalayıp anlattığı, çoğu kış gecelerinde, yatmadan önce büyük orta mangalının etrafında dinlediği masalların birbirine eklenmiş akisleri olan o sırmalı, incili, taşlı, koltuklu gelin alaylariyle, üzeri servi resimli sandıklara doldurulmuş çeyizlerle dolu rüyaların müjdelediği şey oluyordu.

O zaman yirmi iki, yirmi üç yaşlarında olan Adile bu hulyaya okadar sarıldı ki âdetâ kendisini sarayda mevki sahibi kadınlar için yeni kabul edilmiş o ince sıkma belli, omuzları tül içinde siyah elbisesiyle, başında hotozu, göğsünde gördüğü hizmetlere karşılık aldığı nişan, elinde dümdüz sapı rütbesini gösteren bir kıymetli taşla süslü ince, fil dişi baston, bütün bir haşmet ve debdebe içinde; noksan taraflarını, tasavvurlarını okadar yakından bildiği haremi idare eder görüyor, aynasiyle başbaşa kaldığı zamanlarda Valide Sultanı, Kadın Efendileri, Padişahı nasıl selâmlıyacağını, yolda rasladığı cariyelere nasıl muamele edeceğini, kabahatlileri hangi yüzle karşılayacağını saatlerce taklit ediyordu.

Fakat günler geçiyor, bütün bu hulyalar gerçekleşmiyor, Mısır muharebesinin gürültüsü içinde kendini kaybeden Padişah, bir türlü bu iki ikbal meraklısı çocuğun dört gözle bekledikleri haberi göndermiyordu.

Nihayet Sultan Mahmud'un; hanımlarının Çamlıca'daki evinde, âdetâ gözleri önünde ölmesi bu hulyalara son verdi. Esma Sultan,bu ölüm üzerine, gözdesini daha fazla yanında alakoymayı politikasına uygun bulmadı. Üstelik yeni Valide Sultan, Buyûdil'in neler kurduğunu yakından biliyordu. Padişahın lüzumsuz nezaketi de etrafta epeyce dedikodu uyan-

dırmıştı. Genç kızın Padişaha haremde peşkir tuttuğu geceden iki ay sonra kömür çarpması yüzünden hastalanması tâ eski saraya kadar yayılan bir mesele olmuştu. Bundan böyle kendi sarayında Buyûdil'in rahat bırakılmayacağı şüphesizdi. Onun için "cülûs" un haftasında kızı Kilercibaşısı İbrahim Ağa ile sessizce nikâhladı. Biraz sonra da dairesinden uzaklaştırdı.

Senesine varmadan Adile hanım da Süleyman bey adında Tophane Nazırlığında çalışan bir memurla evlendirildi. Bu evlenme ile Âdile'nin haznedarlık ümitleri kökünden yıkılmıştı. Fakat bir hayalden kurtulmak, onunla başbaşa yaşanmış zamanın izlerini içimizden silmek değildir. Çok genç yaşta Âdile'nin kafasına ekilen bu tohum, tıpkı bazı kurşunu düşmüş mescit veya medrese kubbelerinde herhangi bir tesadüfle biten, çarçabuk en umulmadık yerde kök salıp büyüyen, mevsim mevsim yaprak açan, hattâ meyve veren, zaman geçtikçe mimarlık eserini zaptederek bütün tabiî fonksiyonlarından ayırıp sadece garip bir saksı yahut bir Buhtunnasır bahçesinin yıkıntıları haline getiren o sıska, bodur, çelimsiz fakat çok canlı ağaçlar gibi, bütün ruhunu kaplamış, onu âdetâ kendi emrinde yetiştirmişti.

Bunun için Süleyman beyin evlilik hayatı, bu işe vasıtalık eden sultan kâhyasının vadettiği gibi tam bir cennet olmadı. Hattâ Süleyman bey cennetten çoktan vazgeçmişti; rahat, serince bir itirafa bile razıydı. İyilik, ahlâk, terbiye adına idaresini düşündüğü genç, güzel cariyeleri bulamadığı için Âdile hanımın yıllarca kalbinde bu küçük ve gayretli uzvu çatlatacak derecede birikmiş olan iyi niyetleri tek başına kocasının üstünde toplandı. Gerçi görünürde hiç bir şey yoktu. Esma sultanın sarayında Gülfer Kadın'dan aldığı sıkı

terbiye, onun kimseye ağır bir söz söylemesine, hiddetle söylenmiş bir cümleye aynı perdeden cevap vermesine mânidi. O sadece ince dudaklarını iyiden iyiye kısarak kaşıyla, gözüyle karşısındakine düşüncesini anlatırdı. Kocası, iki üç defa hoşlanmadığını söylediği herhangi bir şeyi karşısında bir daha yapmak cesaretini gösterirse bir şey söylemeden mutbağa iner, ocak başında iyice ağlar, sonra kızarmış gözleriyle kocasının yanına gelir, "bak, gör; senin fena huyların yüzünden nekadar perişanım" der gibi durur, onu yemeğe buyur ederdi. O zamana kadar ömrünü kendisine gerçekten hoş gelen bir gelişigüzel içinde, her akşam bir meyhanede dem çekerek, rasgeldiği ile iyi kötü aklından geçen her şeyi olduğu gibi söyleyerek rahat, mesut yaşamış olan bu kırkbeşlik bekâr, karısının iradesiyle etrafında gittikçe daralan ve sonunda boğazına geçirilmiş bir kement halini alan çember içinde her gün biraz daha bunalıyor, zayıflıyor, neşesini, sıhhatini kaybediyordu.

Nihayet beraber yaşayışlarının ilk meyvası olan Sadberk'in doğduğu hafta içinde, bir daha kendisini sıkı bir saray terbiyesi almış herhangi bir kadınla hiç kimsenin evlendrmeye kalkmıyacağına yakından emin olduğu başka bir yere, iyi ile kötünün, yapılması doğru olanla olmıyanın, kibar ve terbiyeli ile alelâde ve terbiyesiz arasındaki farkların bukadar inceden inceye ölçülmediği bir âleme göçtü. "Rahat döşeğinde kendi elceğizimle uzattım. Yüzü memnuniyetinden çocuk gibi gülümsüyordu. Benden razı olarak öldü." diye anlattığı bu ölüm, gerçekte zavallı adamın bu iyi ahlâklı, dedikodudan hoşlanmaz, titiz, evine düşkün kadından kaçabileceği tek kapıydı. Onun öbür tarafına geçtikten sonra karısının kibirli yüzünü, iskelet endamını bir daha görmiye-

ceği, onu bir mumya gibi kurutan o dik sesini işitmiyeceği için gülümsemişti. Fakat Âdle hanım işin bu tarafını bilmiyor, bu gülümsemeyi fazilet uğrunda yedi yıl süren mücadelesinin bu mükâfatı gibi görüyordu.

Kocasının ölümünden birkaç gün sonra Âdile hanım çocuğu ile eski kapı yoldaşının evine gelip yerleşti. Garip bir tesadüfle, Halit beyin annesi Sıdıka hanım da o günlerde doğmuştu. Âdile, Bûyudil'in kızını da benimsedi. Daha ziyade süsünde, eğlencesinde olan Bûyudil, bundan çok memnun oldu. Hem çocuk derdinden, hem de vesayeti pek de hoşa gider cinsten olmayan Âdile'nin dilinden kurtuluyordu. İkide bir, kendi âleminde iyi kötü yaşayan genç kadının "ah, sen bunlara lâyık mıydın? senin için ne hülyalar kurmuş, ne saltanatlar düşünmüştüm... Gözde, haseki, belki kadın efendi olacak, dünya âlem oturduğun minderin saçaklarını öpecek, dışarıdan bohça bohça, sandık sandık hediyeler gelecek, yüzlerce câriye, harem ağası içinde nazlı nazlı yaşayacaktın" der gibi yüzüne bakıp iç çekişlerinden iki gün içinde çıldıracak hale gelmişti. Evin üst katında çocuklar için hazırlattığı odaya Âdile'nin iyiden iyiye yerleştitiğini görünce içi gerçekten ferahladı. Gerçi Âdile burada da rahat durmuyor, hizmetçilere terbiye dersi veriyor, aşçıyı azarlıyor, merdivenlerden trabzanın tozunu parmaklariyle yoklamadan inmiyor, sofalardan perdeleri düzeltmeden geçmiyor, her adım attığı yerde bir kabahat, eksik yapılmış bir şey buluyor, en mâsum unutkanlıkları bile kaşlarını çatarak, dudaklarını bükerek, sessiz sedasız, gittikçe ikizli bir burgu halini alan ve insanın iliklerine kadar işleyen bakışıyla cezalandırıyordu. Fakat Bûyudil bukadarına çoktan razıydı.

Kendisi elinden geldiği kadar ondan sakınmak çaresini bulduktan sonra geri tarafına göz yumabilirdi.

Âdile hanım, Sadberk'in evlendiği seneye kadar konakta kaldı, sonra damadiyle beraber ayrıldı. Ancak Bûyudil'in ölümü haberini alınca, yani oniki sene sonra konağa döndü. Bu ikinci gelişinde Sıdıka hanımı birkaç senelik evli buldu. Elinde büyüyen Sıdıka ona hemen bir anne gibi alışkındı. Kocası kendi sütninesini uşağı ile beraber eve getirdiği için, ister istemez, bu yeni gelene karşı ses çıkaramadı. Yarı bunamış olan süpürgeciler kâhyası ise, bu acar misafirden çektiklerini çoktan hatırlamaz olmuştu.

Geldiğinden üç ay sonra Halit doğdu. Doğumun haftasında Âdile hanım, anasının babasının elinden çocuğu kaptığı gibi üst kattaki odasına çekildi. Orada, bu sefer maiyetinde bir de sütnine olduğu halde, ayrı, müstakil bir eyalette gibi yaşamağa başladı. Bir yandan çocuğu yetiştirmekle meşgul oluyor, bir yandan da evin içinde uğruna hayatını feda ettiği prensipleri yüzünden hemen herkesle çarpışıyordu. Birkaç ay içinde hemen hemen evin bütün idaresini gene eline almıştı.

Sıdıka hanımın kocası Sırmakeş Nuri bey, bu yeni doğumu, daha ilk gecesinden, gençliğinden alıştığı eğlence yerlerinde kutlamaya başlamıştı. Karısının yüzünü "hanımcığım, kusura bakma, sevin delisiyim" diye her sabah okşayarak evden çıkıyor, gece yarılarına kadar kimbilir nerelerde sürtüyordu. Âdile, düzeltme, ahlâklaştırma programına ilk önce bu haşarı damattan başlamak istedi. Fakat eskisi gibi değildi; ihtiyarlamıştı. Eskiden olduğu gibi silâhlarını kullanamıyordu. Yirmi beş, otuz yıl önce her karşılaşanı titreten o sert bakışları kalmamıştı. İpincecik boynu üstünde zayıf

başı, değneğe geçirilmiş tüysüz bir kuş tesiri yapıyor, korkutmaktan ziyade güldürüyordu. Üstelik onüç sene damat kapısında yaşamanın verdiği bir ürkeklik de vardı. Onun için tabiyesini değiştirdi. Herkesi ayıplamaktan, haşlamaktan, hizmetçileri sabahları önüne dikerek saatlarca nasihat vermekten vazgeçti. Birdenbire dindar, tövbekâr oldu. Beyefendinin selâmlıkta tertip ettiği saz gecelerini bir türlü ardı arası kesilmeyen mevlût ve hatmi şeriflerle karşılamaya başladı.

Âdile, adım başında Bûyudil hanımefendinin hâtıralarını tazeliyor, ağlıyor, sızlıyor, dövünüyordu. ''Rahmetlik ahret kardeşim sağ olsaydı bu böyle olmazdı. Rahmetli böyle şeylere dünyada tahammül etmezdi'' gibi cümleler dilinden düşmüyordu. İlk önce kimsenin pek aldırmadığı bu hal, zamanla yavaş yavaş tesirini göstermeye başladı. Artık halayıklar merdiven başlarında yüksek sesle gülemiyorlar, Nuri beyin hanendeleri, her toplanışta merhumenin ruhu için okunan mevlûdun sesiyle karşılaştıkları için, istedikleri gibi oyun havaları söyliyemiyorlar, evde kaldığı nadir gecelerde aile sofrasında Nuri bey rakısını serbestçe içemiyordu.

Evin diğer işlerinde sözü geçmediğini anlayınca her şeyi olduğu gibi muhafazaya karar verdi. Bunda da muvaffak oldu. Aradan sene geçmeden evde bir takım hâtıralar peydahlandı. Bir müze haline girmesi için eşyasının üstünde etiketi eksik olan odalar meydana çıktı. Kısacası: o zamana kadar kendi halinde, aklı başında insanlar gibi yaşayan süpürgeciler kâhyası ailesi, birdenbire bu sığıntı kadının yüzünden acayip bir şekil aldı.

Halit bey, kendisine ''dadıcığım'', ''cici anne'' gibi sıfatlar vermesine rağmen Adile hanımı sevmezdi. Babasının

onu görür görmez yüzünde beliren yarı alay, yarı tiksinti, buruşuklar, yaşı ilerledikçe onun da yüzünde yerini yapmıştı. Bununla beraber, biraz annesini üzmemek için, biraz da evi babasından kaldığı gibi devam ettirmek istiyordu. Buna mukabil küçü Refik, Adile hanımı delicesine severdi. Onun bütün çatık kaşlı prensipleri, titizlikleri bu küçük çocuğun karşısında güneş altında kar gibi eriyordu. Refik, her göreni kendisine dost etmenin sırrını biliyordu.

Ali Ağa'nın hikâyesi büsbütün başka idi. Fakat bu hikâye, süpürgeciler kâhyasının evinden ziyade Halit beyin babası Nuri beyle alâkalıydı. Onun için daha önce Nuri beyin hayatını anlatalım.

Nuri bey, Sinop eşrafından Ayancıklı Kocagöz Mustafa Ağa'nın dördüncü oğlu idi. Daha yedi yaşında iken ilk karısından doğan kızından başka çocuk yüzü görmeyen ve üst üste üç evlenme, dört beş câriyeden sonra bu hususta bütün ümitleri suya düşen amcası mîrmîran İsmail Paşa, onu âdetâ zorla yanına almış, kendi dairesinde büyütmeye başlamıştı.

Nuri bey, yirmi yaşlarına kadar, dedesiyle Anadolu'da, Rumeli'de, İstanbul'da gezdi dolaştı. Muntazam olmamakla beraber o zamanın gençleri içinde kendisine imtiyazlı bir yer yapacak kadar okudu yazdı. Daha onbeş yaşında iken, o zaman sık sık görüldüğü şekilde, amcasının dîvan kâtipliğini yapıyordu. Tanzimat'ın ilânı üzerine, Anadolu eyaletlerinden birindeki vazifesine kendiliğinden nihâyet veren İsmail Paşa İstanbul'a dönünce, yeğenini Bâbıâli'ye vermiş, iki yıl sonra Ahmet Nuri bey Âmedi kaleminin belli başlı gözde gençlerinden biri olmuşdu. Amcasının kuvvetli kollariyle daima arkadan itildiği için, otuz yaşlarına doğru bey-

likçiliği söylenmekte idi. Fakat 1850 de amcasının birdenbire ölmesi üzerine vaziyet değişmiş, hele aynı yıl içinde asıl hâmisi olan Hakkı Paşa'nın infisali üzerine, tam beylikçiliğini beklediği sırada, Kapan Eminliği'yle dışarıya çıkarılmak istenmişti. Bâbıâli'deki vazifesini büyük bir ehliyetten ziyade kalp rahatiyle gören ve dünyada İstanbul'da kendi keyfince yaşamaktan başka hiçbir şeye bağlı olmayan Nuri bey, bu tayin üzerine istifasını vererek resmî hayattan ayrılmıştı. İşte bu sıralarda idi ki amcasının para işlerini idare eden ve küçüklüğünden beri o dairede yetişen sarraf Agop efendi, bir gün Nuri beyle caddede yürürken yanıbaşlarından geçen sırmalı elbisesi içinde şıkır şıkır yürüyen bir genç subayı göstererek: "para kazanmasını bilen bir adam bu üniformalar içinde iki senede zengin olur" demişti. Nuri bey, ilkin işitmemezlikten geldiği bu söz üzerinde bütün gece düşünmüş, ertesi sabah, uyanır uyanmaz soluğu serasker kapısında almıştı. Orada daireden daireye girip çıkmış, kimseyi kuşkulandırmadan sağa sola sualler sormuş, akşam üzeri sarraf Agob'un dükkânına uğrayarak: "yarın gel de şu üniforma meselesini seninle konuşalım" demiş, onu evine davet etmişti. Agop efendi, ertesi sabah konağa Soloski adında bir ahbabı ile birlikte gelmişti.

Soloski, yedi yıl önce karısı, çoluk çocuğu ile Türkiye'ye hicret etmiş, bir müddet Mızıkai Hümayun'da üçüncü kemancı olarak çalışmış, sonra kendisinin pek bilmediği bir mesele yüzünden çıkarılmış bir Leh subayı idi. Şimdi Avrupalı hayata alışmaya çalışan zengin azınlık evlerinde keman piyano dersleri vermekle geçiniyordu. Agop efendiyi de bu vesile ile tanımıştı. Agop efendi, moda meraklısı eş dostunun israriyle başına aldığı bir musiki derdinden, alafranga

kemanın alışmadığı gıcırtısı yüzünden ilk önceleri pek memnun değildi. Fakat Soloski'nin kendisi gerçekten hoşuna gidiyordu. Yalnız ayakları toprakta yaşayan, bu hayal adamında onun hoşuna giden birçok taraf vardı. Uysallığı, sefalete dayanması, çekingenliği, vatan hasretiyle ikide bir gözünün yaşla dolması meziyetleri arasındaydı. Sevmediği tarafı ise, sadece musikisi idi. Paşa'nın dairesinde, ufak tefek te olsa, dümteke alışan Agop efendi sık sık onunla alafranga, alaturka münakaşasına girer, keyifli zamanında ceketinin eteğinden tutarak alçak sesle okuduğu ağır semaileri, türküleri dinlemeye, hattâ güzel, cana yakın bulmaya zorlardı. Yeni tanzim edilmeye başlanılan kara ve deniz orduları için apulet, kılıç kayışı, kordon gibi sırmalı eşya yapmak suretiyle bir servet kazanılacağı fikrini Agop efendiye söyleyen Soloski idi. Gerçekten bunu söylemekle o, baba sanatından bahsediyordu.

Bu ziyaretten iki ay sonra Nuri bey Kapalı Çarşı'da bir dükkânda askerî ve sivil üniformalar için lâzım olan sırmalı eşya satmaya başladı. Nuri beyi işinde tutan şey, kullandığı ecnebî sırmasının parlaklığı ile, Simkeşhane sırmasına karşılık ucuzluğu idi. Ayrıca gene Agop efendinin delâletiyle, sattığı eşyanın çoğunu Gedikpaşa - Kumkapı arasında oturan orta halli Ermeni ailelerine yaptırdığı için, el ücretinden de bir hayli kâr ediyordu. Gerçi bu yüzden yapılan işler, Saraçhane'de çalışan ve sanatlarını baba mirası olarak öğrenmiş erkek işçilerinki kadar nefis, dayanıklı olmuyordu. Olmuyordu ama, iş de çabuk görülüyordu. Zaten gittikçe genişleyen ordu kadrosunun, resmî günlerde sırmalara gömülmüş sivil memurların günden güne artan ihtiyacı da çabuk işi gerektiriyordu. Onun için Nuri beyin çarşı içindeki kü-

çük dükkânı, bir yıl sonra, arkadaşı Soloski'ye açtığı askerî terzihanesiyle birlikte hiç boş kalmıyor, sabahleyin işçilerinin bohça bohça getirip yığdıkları parlak altın sarısı üniformalar akşama doğru Darbhane'nin cûlûsu Hûmayun'da okadar ciddiyetle bastığı "sahihülayar" altınlar, büyük yuvarlağı tepedeki tek penceresinden aydınlanan küçük dükkânda tam ondördündeki aya benzeyen gümüş mecidiyeler haline geliveriyordu.

Nuri bey, para hırsiyle yaşayan insanlardan değildi. İşi iş için seviyordu. Bir de aldanmış olmaktan nefret ederdi. Onun için hesabında son derece titizdi. Bir mecidiyelik bir hesap farkı için Soloski'yi saatlerce karşısında terletir, adamcağıza söylemedik lâf bırakmazdı. Buna karşılık geniş yaşamaktan hoşlanır; günlük, hatta bir haftalık, bir aylık kazancını bir gecede harcamaktan çekinmezdi. Fakat Üsküdar'da, Karacaahmed'e bakan küçük, ahşab bir evde, anasının "zavallı oğlum diyarı gurbette yalnız kalmasın" diye gönderdiği sütninesi Saniye hanımla tek başına oturan bir bekâr, o zamanın İstanbul'unda ne sarfedebilirdi? Üstelik Nuri bey alafranga eğlenceden hoşlanmaz, bir kere tanıştığı bir kadını bir daha görmek istemezdi. Onun için parası elinde hemen farkında olmadan yığılır, artık bütün gün dükkânından çıkmak istemeyen Nuri beyi zaman zaman hoşlanmadığı birtakım zahmetler yapmağa mecbur ederdi.

Gerçekten, ikide bir dükkânına uğrayan sarraf Agop efendi onu koluna takarak sokak sokak İstanbul içinde dolaştırır, satılık ev, konak, hamam, han gösterir, elverişli bulduğunu derhal alması için sokak başlarında durarak israr eder, âdetâ zorla Defter-i Hâkanî dairelerine götürür, kısa-

cası, bin zahmetle bu acayip adamı dünya malına sahip etmeye çalışırdı.

Bazan da sadece onun hesabına mühim miktarda Avrupa tahvilleri alır, saklardı. Nuri beyin koşulduğu yerde muntazam şekilde yürümesini seven iş hayatına karşılık Agop efendi gerçekten işten anlardı. Ayrıca bu geniş kalpli adamı biraz da bütün servetini, saadetini borçlu olduğu amcası yüzünden severdi. Onun için bu serveti emin yerlere yatırmağa çalışırdı.

Agop efendi için para olduğu gibi kaldığı takdirde büyük bir kıymet değildi. Onun dünyasında okadar sevgiyle, imanla bağlı olduğu protestan kilisesini öğrettiği şekildeki ülûhiyetten sonra en yüksek yeri altın işgal ederdi. Belki de bu yüzden paranın bir yerde hapsolmasına razı değildi. Tanrının insan oğullarına bahşettiği bu tılsımlı maden, kendi has cevheriyle insanların hayatına girmeli, en fakir izbeden en yüksek saraylara kadar dolaşmalı, acıları dindirmeli, doymaz iştihaları yatıştırmalı, hırsları kızıştırmalı, servet insanları refaha kavuşturmalı, sonunda gene kendi aslına dönerek kira, kâr faiz şeklinde Agop efendinin yahut müşterilerinin, onunla iş görmeye razı olan paşaların, beylerin, zengin mirasyedilerin, kısacası, eski sahibinin kasasına bir yığın benzerini de beraberinde sürükliyerek, âdetâ çoluk çocuk, torun sahibi olarak dönmeliydi.

Küçüklüğünde İsmail Paşa'nın konağında Paşa ağasının, itibarlı uşakların artığıyle geçinen cılız, zavallı bir ahır uşağı iken eline geçen o tepesinden süs gibi boyuna asılmak için çiviyle delinmiş Mahmudiye altınını kendisine yastık vazifesini gören kıl yem torbasının arasına katlayıp üzerine başını koyduğu geceden beri Agop efendi için altın veya gü-

müş herhangi bir parayı tek başına tasavvur etmek imkânsızdı. O gece sabaha kadar uyumamış, bu tek altını çoğaltmağa çalışmış, soğukta buz kesmiş parmaklariyle durmadan saymış, saydıkça unutmuş, unuttukça yeniden başlamış, sonra hayal zihinden göze geçmiş, ilkin ahırdaki bütün yemlikleri, bütün ahırı, nihayet selâmlık dairesinin bir köşesinden başka bir tarafını görmediği koca konağı onlarla doldurmuş, yeni doğmuş bahar güneşi gibi sapsarı bir servet dünyasında sabahı etmişti...

O gecenin sabahında küçük Agop Mahmudiyesini artırmağa kalkmış, kapı yoldaşı Arnavut Hasan'a bunun çaresini sormuştu. Hasan, büyük bir saflıkla: "Sen bana ver ben onu arttırırım" diye parayı elinden almıştı. Agop efendi bu Mahmudiyeyi bir daha görememişti... Üstelik, altından her söz açısında, cin çarpmış gibi Hasan'ın ağzı köpürüyor, öfkesinden gözleri kan çanağı haline giriyor, küçük Agob'un avucunda şıkırdatacağını umduğu Mahmudiyelere karşılık, çene kemiklerini günlerce sızlatan ağır, okkalı tokatlar saklıyordu. Fakat, Agop, Mahmudiyesinden vazgeçmiyor, yediği dayağın acısı geçer geçmez Hasan'ın karşısına dikiliyor, ona tatlı tatlı yalvarıyor, birbiri üstüne "Hasan Ağa", "Hasan Bey", "Haşan Paşa" gibi ünvanlar bahşediyor, sızlıyor, dövünüyor, Mahmudiyesini istiyordu.

Bir gün bu sahnelerden birine tesadüfle şahit olan İsmail Paşa, Hasan'ın hoyratlığına fena halde sinirlenmiş, dairesine sığınmış bir yetimin eline geçen tek lirayı aldıktan sonra üstelik onu döven Arnavudu hemen o gün tersaneye yazdırmış, seyis yamağı Agob'a da, kaybettiği Mahmudiyesine karşılık üç altın birden vermişti. Paşanın kapandığı ayaklarından âdetâ zorla başını kaldıran Agop, elindeki altınları

yaşlı gözlerle uzun zaman seyretmişti. Başına gelenden pek bir şey anlamamıştı. Fakat anladığı bir şey vardı: altınları çoğalmıştı. Üstelik, Hasan izbandudundan da kurtulmuştu. Yalnız bir kederi vardı: eline geçen altınların hiç biri kendi Mahmudiyesi değildi. Halbuki ona, ilk göz ağrısına bağlıydı; bu altın, kısa hayatında ona uzanan ilk dost eli, koyun koyuna yattığı biricik sevgilisiydi. Fakat Agop azimli, sebatlı doğmuştu. Meyus olmak nedir bilmezdi; Mahmudiyesini arayacaktı...

Artık Agop efendi, parasını artırmak için kimseye emanet etmedi. Sadece el altından küçük ticarete başladı. Dışardan aldığı lüzumlu eşyayı, Paşa'nın uşaklarına çok ufak kârlarla satıyor, ayrıca, başı çok sıkılanlara ehemmiyetsiz faizlerle borç para veriyordu. Eski tecrübesizliği geçtiği için parasını öyle hemen istemiyor, borçlusunun iyi zamanını kolluyor, hattâ borcunu kendisine ödeyebileceği kazançlı vaziyetler bile hazırlamaya çalışıyordu. Paşa, Rumeli askeriyle Yunan karışıklıklarını bastırmağa gittiği zaman bu ticaret hayli genişledi: bir yandan Paşa'nın kapı kulu arasına girdi, bir yandan da haremde kendisine yol açtı. O kadar ki 1828 seferi başladığı zaman epeyce servet sahibi olan Agop efendi, darda olan Paşasına para bulmayı kendiliğinden üzerine aldı. Kefilsiz, senetsiz, hattâ belli bir faiz lâfı bile etmeden Paşa'ya iki bin altını saydı. Kendi ihsanı olan üç mahmudiyenin on yıl içinde getirdiği bu heybetli paraya Osmanlı Paşası epeyce şaşırdı. Bir önündeki torbalara, bir de karşısında yepyeni çuha elbiseleri içinde kollarını kavuşturmuş, saygıyla bekleyen uşağına uzun uzun baktı. İşin garibi, Agop efendinin yüzünde hiç bir muzafferiyet alâmeti olmaması, hattâ Paşasını böyle sıkıntı içinde bilmesinden gelen bir hü-

zünle gözlerinin dolu dolu olmasıydı. Paşanın da gözleri dolu doluydu; kendi tarafı yüzde on iki faiz istemişti. Üstelik, o zamana kadar farkına varmadığı bir çok şeyleri, dairesinde çalışanların zaman zaman gördüğü sıkıntılı yüzlerini, etrafındaki fiskosu şimdi iyiden iyiye anlıyordu. Maiyetindekilerin bir türlü vazgeçmedikleri bütün o süsler, gümüş tabancalar, savatlı hançerler, ipek kumaşlar, Hint şalları Agob'un marifetiydi. Bir yandan "bile bile kâfire dairemi soydurdum" diye düşünüyor, bir yandan da "şunu beraberimde sefere götürüp yolda harcasam ne çıkar" diyordu. Fakat İsmail Paşa, beş on kuruş için insan harcayacak adam değildi. Hem, Arnavut Hasan'ın elinden kurtardığı günden beri, ona marazi bir merhametle bağlanmıştı. O yıllarda dairenin vekilharçlığını eden Agob'un hesaplarının nekadar sağlam olduğunu, kendisini birçok masraflardan nasıl koruduğunu da biliyordu. Onun için hiddetini çabuk yendi.

O gün saatlerce konuştular. Agop artık resmen Paşa'nın vekilharcı oldu. Bundan böyle İstanbul'da kalacak olan Paşa'nın haremine o bakacaktı. Konaktan ayrı bir dairede oturmasına da müsaade etti. Agop efendi, söz arasında Paşa isterse, dışardan da kendisine birkaç yüz lira bulabileceğini, hele konağın masrafı için hiç düşünmemesini söylemişti.

Sayei şahanede muharebeden muzafferen döndükten sonra Paşa hazretleri kendisine istediği zaman bu parayı ödeyebilirdi... Tecrübeli Paşa, uşağının bu tatlı sözlerinin altında bir tuzak bulunup bulunmadığını bir daha başını eğip düşündü. Fakat Agop samimî idi. O, bu ocakta yetişmişti, ona bağlıydı. Nitekim, Paşa'nın ölümünden sonra da, evlât gibi büyüttüğü yeğenine de öylece bağlı kaldı.

Agop, 1839 senesine kadar Paşa'nın hizmetinde kaldı.

Onunla beraber Diyarbekir'de, sonra Ayintap ve Maraş'ta dolaştı. Parasını emin ellerde işletiyor, kendisi de gittiği yerlerdeki tüccarlarla anlaşarak iş yapıyordu. Paşa ile en son bulunduğu Maraş'ta kendi kavminden zengince bir tüccarın kızıyla evlendi. Tanzimat'tan sonra efendisinin ısrariyle daireden ayrıldı. Fakat ölünceye kadar Paşa'nın işlerini gene o idare etti. Sabahları, işi genişledikçe semtini değiştirdiği evinden çıkar çıkmaz, İsmail Paşa'nın kira ile oturmakta ısrar ettği Süleymaniye'deki konağına uğrar, tıpkı yirmi yıl önce olduğu gibi, efendisine para işleri hakkında izahlar verir, sıhhatini sorar, emirlerini selâmlıkta evin uşaklarına tarif eder, harem kapısından hanımefendilerle, Paşa'nın üçüncü karısiyle, henüz evlendirdiği biricik kızı ile konuşur, bir emirleri olup olmadığını öğrenir, ondan sonra evden çıkar, efendisine saygısından bir sokak ötede indiği atına binerek Galata'daki sarraf dükkânına gelir, orada kendi işleriyle meşgul olurdu. Birçoğunu Paşa'ya gelip giderken tanıdığı büyük adamların servetini o idare ediyordu. İçlerinde Fethi Paşa gibi damat olanlar bile vardı. Agop efendi kendisine her gün avuç dolusu para kazandıran bu adamların kapılarına kadar at üstünde gitmekte tereddüt etmez, hattâ sırasına göre onlarla aynı tondan konuşurdu. Fakat İsmail Paşa'ya karşı muamelesi hiç değişmemiş, onun karşısında hep Hasan'ın tekmeleri altından kendisini kurtardığı gün ayaklarına kapanan çocuk olarak kalmıştı. Öldüğü sabah ta yanında idi. Ayakta odayı dolduran kalabalık arasında, el pençe divan durdu, ağladı.

Agop efendi, yeni rejimin verdiği imkânlarla çok para kazandı. Hele iltizam işlerinde, kaide edindiği "az kazanç, çok iş, prensibiyle birkaç yılda serveti yirmi bin altını bul-

du. Her akşam dükkânının kepengini indirdikten sonra küçücük masasının başına oturur, eline geçen parayı, yıllarca bu işte ustalaşan parmaklariyle yoklar, küçük meşin çantasına "bugün de böyle geçti,, der gibi hüzünlü bir ifadeyle, başını sallaya sallaya istif ederdi. Evet, o gün de öyle geçmiş, sırasına, tesadüflere göre on, yüz, hattâ beş yüz lira kazanmıştı. Fakat aradığı şeyi gene bulamamıştı. Arnavut Hasan'ın, elinden hiyleyle aldığı o tepesi çiviyle delinmiş mahmudiye altını, Agop efendinin ilk ve son sevgilisi, gene eline geçmemişti. Agop efendi bütün ömrünce bu sevgiliyi binlerce benzeri arasında yorulmadan, bıkmadan aradı. Kendisini altınla temas haline getirecek her işe girdi, her çeşit ticarete başvurdu, fakat ona kavuşamadı. Bu onun ömrünün biricik hüznü idi. Evet, kazanmak güzeldi, biri bin yapmakta insanın gururunu okşayan bir taraf vardı. Baldırı çıplak, sağdan soldan hakaret gören bir seyis yamağından vezir ahbabı olan, Sadrazam dairelerinde çubuk, kahve içerek konuşan sarraf Agop efendi arasındaki mesafeyi aşmak her kula nasip olur şey değildi. Bütün bunlar için Allaha nekadar şükretse azdı. Fakat ömrünün biricik hayali de gerçekleşse ne olurdu? Allah ona sade istediklerini değil, aklından geçirmediklerini bile vermişti. Karısı cins bir kadın çıkmıştı. Ona üstüste üç erkek evlâtla iki kız çocuk vermişti. Fakat Mahmudiye altını, bir gün sokakta bulup gece yastığının altında misafir ettiği o ilk altın bir türlü eline geçmiyordu.

Agop efendinin Nuri beye yaptığı çeşitli malî tavsiyeler arasında İstanbul'da bir zahire şirketi kurması fikri de vardı. Gerçi kazancı yolundaydı, fakat bir ordu kadrosu sonuna kadar genişlemez, günün birinde bu ticaret duruverirdi.

Daha şimdiden devlet Simkeşhane'nin ıslahına başlamıştı; onun için eline geçen paranın bir kısmiyle başka bir ticarete başlamak daima faydalıydı. Nuri bey, uzun tereddütlerden, üşenmelerden sonra bu fikre de razı oldu. Hattâ sadece ortaklıkla kalmadı; Sultan Aziz zamanında ufak tefek devlet taahhütlerine bile girdi. Sonuna doğru da, bilhassa okadar bağlı olduğu Soloski'nin ölümünden sonra tamamiyle kendini bu işe verdi. Agop efendinin görüşü doğru çekmiş, Âli Paşa'nın sadaretinin sonlarına doğru kurulan "Saraciye Şirketi,, bu işi tamamiyle eline aldığı gibi, ıslah edilen Simkeşhane de Leh sırmasının üstünlüğünü, bir zaman için bile olsa, ortadan kaldırmıştı.

Bahsettiğimiz 1854 yılında Nuri bey henüz zahire ticaretine girmemişti. Sırma işi bol para getiriyordu. Hayatından memnundu. Geniş, rahat yaşıyor, iyi içiyor, eline fırsat geçtikçe eğleniyor, fakat çok garip bir fırsat telâkkisiyle bu eğlencelerde hemen hemen İstanbul semtinden çıkmıyordu. Beyoğlu'nu hiç tanımaz, Boğaziçi mesirelerine de gitmezdi. Kafasını dinlendirmesini seven bir adamdı. Her akşam buluştukları birkaç dostu ile koltuk meyhanelerinde biraz rakı içer, geceyi tesadüfe göre geçirir, sabahleyin humarın şekline, ağırlığına göre, tutmayacağını kendisinin de bildiği birkaç tövbe ile vazgeçer, akşam üstü belki de yapacak bir iş olmadığı için, yeniden ve büyük bir ciddiyetle işe başlardı.

İşte bu gecelerinden birinde, bir dostu Nuri beye Nerkis Ayşe'nin evinden bahsetmiş, bulunduğu yeri, kapıdan nasıl girildiğini, müşterilerin nasıl muamele gördüklerini, nasıl eğlenildiğini ballandıra ballandıra anlatmıştı.

Nerkis Ayşe, Tanzimat'ın gevşemiş örfünün yavaş yavaş

İstanbul şehri içinde yaşamasına göz yumduğu sefahat yerlerinden birini işletiyordu. O yıllarda Edirnekapı'da bir mahalle kadar geniş bir konakta aynı ticareti yapan Lanfa Fatma'nın yetiştirmelerindendi. Onun elinden yakayı kurtardıktan sonra bir müddet şurada burada sürtmüş, sonra Lâleli'de genişçe bir ev tutarak gizliden gizliye işe başlamıştı. Karısının aşırı kıskançlığı yüzünden evinde göz açamayan, hatta yıllarca genç bir cariye yüzü görmeden yaşayan bir damat paşa tarafından korunduğu söylenirdi. Temiz, işini bilir, ihtiyatlı bir kadındı. Evine parolasız girilmezdi. Bu parola sık sık değişirdi. Gerçekte bu, işini genişletmekten daima sakındığı için, daha ziyade birbirinin kefaletiyle gelmiş birtakım tanışlardan ibaret olan müşterilerini tatmin etmek için bir usuldû. Yoksa evin böyle bir tedbire ihtiyacı yoktu. Taşlıkta bekleyen güçlü kuvvetli uşaklar, herhangi bir münasebetsiz misafire karşı evi daima müdafaa edebilirlerdi. Selâhiyetleri Zaptiye Nâzırını bile geçen bazı nüfuzlu adamların himâyesinde olduğu gibi, semt külhanbeyleriyle olsun, mahalleyle olsun, her zaman iyi geçinirdi. Hediye vermek, gönül almak işlerinde hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Mahallelinin birçoğu onu sazında sözünde, yaşlı, hayırsever bir kadın bilir, bir kısmı da menfaat yüzünden susardı. Buna rağmen gene zaman zaman kendisini düşündüren meseleler çıkardı. Kızlardan biri müşterilerden birine tutulur, yahutta aksi olurdu. Nerkis Ayşe'nin işi, barutla ateşi bir elde taşımaktı; kendisi de bunun böyle olduğunu bilirdi. Onun için bu gibi hallerde elinden geldiği kadar sıkı davranır, kızı başından uzaklaştırmağa çalışır, rızaları olursa çeyiz vererek evlendirir, kısacası, yangını baştan söndürmeğe çalışırdı.

Fakat bazan iş çatallı olurdu. Nerkis Ayşe'nin şu veya

bu hatırlı müşterisi için saklamak zorunda kaldığı kız bir başkasını severdi. Böyle hallerde Nerkis Ayşe günlerce odasına kapanır, kimse ile konuşmaz, somurtup düşünürdü. Bir defasında böylesi bir cariyeyi gizlice İzmir'e giden bir tüccara satmış, bir defasında da, sevdiği adama kaçmasını kolaylaştırmıştı. Ertesi gün de kızın halasının evinde öldüğü haberini yaymıştı. İhtiyar, zengin âşık, bu haber üzerine bir türlü teselli bulamamış, günlerce Nerkis Ayşe'nin kendisine gösterdiği bir kimsesizin mezarına gidip ağlamıştı. Bereket versin bu gibi vak'alar azdı. Nerkis Ayşe'nin evinin o cins evlerin en rahatı olduğuna herkes inanabilirdi.

Bu, dışından sımsıkı kapalı kafes ve perdeleriyle, zaman zaman kapısının önünde görünen uşaklarıyle etrafındaki konaklardan ilk bakışta ayırdedilemeyen büyükçe bir konaktı. Evin cephesi, şimdiki şair Haşmet sokağının biraz altında kalan Koyun Ömer Ağa çıkmazı boyunca uzanırdı. Bahçe olan arka taraf, Çilingir Hamamı'nın kadınlar kısmının açıldığı ve birincisinden çok dar ikinci bir çıkmaza bakardı. Biri içerde, biri de dışarıda bitmiş iki büyük ağaç, buradaki bahçe kapısını gizlerdi. Nerkis Ayşe'nin sağa sola verdiği rüşvetler, hediyeler, bu çıkmazın muntazam bir yol haline getirilmesi için mahallenin sarfettiği gayreti yenmişti. Gerçi bu yüzden, hamama gelip giden semt kadınları, hele kışları, bozuk bir yolda yürümekten epeyce zorluk çekerler, her yıl yavruladığı beş altı eniğiyle sokağın tam ortasını benimsemiş olan sarı bir köpekten epeyce korkarlardı. Fakat, buna karşılık, Nerkis Ayşe'nin evine kendilerini göstermeden girip çıkmak isteyen kadınlar, hareketlerinde serbest kalırlardı. İşin tuhafı, sarı köpeğin kadın kıyafetine az çok alışık olması, hele yavruladığı zamanlarda erkek görmeğe hiç taham-

mül edememesiydi. Bu dört ayaklı amazonun sayesinde, biraz da kadınlar hamamı yüzünden semtin erkekleri bu tarafa hiç uğramazlardı. Bir başka kolaylık ta hamamın iki natırının Nerkis Ayşe'ye bağlı olması, eski hanımlarına her türlü kolaylık göstermeye hazır bulunmalarıydı. Öyle ki hamamdan eide bohçası çıkan herhangi bir kadın, kararlaştırdığı saatte kolaylıkla evin bahçe kapısından içeri girebilir, gene bohçası elinde evden fırlayan bir kadın da iki adımda hamamın kapısını natarın dost, aşina gülümsemesiyle kendisine açık bulurdu.

Ev, dediğimiz gibi, dışardan bakılınca o semtteki evlerden farklı değildi. Fakat kapı açılıp da gelen misafir belli paroladan sonra taşlığa ayak basar basmaz iş değişirdi. Hemen koluna giren iki arabın itinasiyle üst kata çıkarılırdı. Orada genç, güzel cariyeler onu karşılarlar, aynı hürmetle, gene iki koltuğuna girmek suretiyle: "Buyurun sultanım, hoşgeldiniz civanım, şu taraftan aslanım!" diyerek büyük sofadan geçirirler, gelenin kılık kıyafetine, tavırına, vekarına uygun bir yatak odasına götürürler, başköşeye oturturlardı. Biraz sonra Nerkis Ayşe, arkasında kahve ve çubuk taşıyan hizmetçilerle gelir, misafire "hoş geldin" der, sonra da gece arkadaşının seçilmesini temin edecek kadın akını başlardı. Uzun şalvarlarının, sırmalı cepkenlerinin, yahut o zamanlar İstanbul'da yavaş yavaş görünmeye başlayan uzun etekli, dar korseli, açık boyunlu, ağır dantelalı kırmalı yenleri bileklerinin üstünde sıkı sıkı kapalı roklar içinde bir gelin kadar ürkek, sıkılgan duran, her hareketine bir tavus süzülüşü vermek isteyen bu kadınlardan biri seçildikten sonra oda boşalır, bir gecelik zevk arkadaşı, geçmiş yüzyılların henüz unutulmamış aşk modası olan bir yığın naz içinde dolabı

açarak sırmalı bohçalardan misafire giyeceği gecelik entariyi, takyeyi, kürkü çıkarırdı. Kısacası, bu, sıcak hamamiyle, bir sürü hizmete koşaniyle, ağır makamdan şarkısı, hattâ işreti, coşkun saziyle bir gecelik mükellef bir zevk ve eğlence âlemiydi... Hatırlı misafirler geldiği zaman eve başka kimse alınmaz, kapının önünde fısıltılardan sonra, gelenler geri çevrilirdi. O zaman evin kapıları, pencerelerin iç tarafındaki kepenkler örtülür, bütün ev, -birkaç yıl öncenin karikatürlerinde koskoca bir transatlantikte tek başına balayı seyahatine çıkan milyarderler gibi_ bu tek başına eğlenen yüksek mevkili adama yahut masraftan çekinmeyen mirasyediye bırakılırdı.

Nerkis Ayşe'nin sır saklamasını bilmek, derli toplu olmak, paraya kıymaktan çekinmemek gibi meziyetleri vardı. Bazı büyük konaklardan esir pazarına gelen kızların en güzelini seçer, giydirir, kuşatır, ufak tefek iş, hattâ saz, türkü öğretirdi. Bununla da kalmaz, İstanbul'un her semtinde dolaşan bohçacı kadınlar sayesinde o zamanın çok kapalı hayatında gerçekten güç olan aşk düzenlerini de kolaylaştırırdı.

Bütün bu teferruatı dostundan dinleyen Nuri bey, hemen ertesi akşam Nerkis Ayşe'ye gitmeye karar verdi. O gün, akşam namazına kadar kendini zor tuttu. Sonra yavaş yavaş Beyazıt'tan aşağıya doğru indi, Lâleli'ye geldi. Koyun Ali Ağa sokağını eliyle koymuş gibi buldu. Selâmlık kapısının tokmağını arkadaşının tarif ettiği gibi üst üste üç defa vurdu. Gür bıyıklı, sert bakışlı, kemeri bir yığın tabanca bıçakla devlet kalesi gibi heybetli görünen arnavut kapıyı açtı. İlk bakışta kendini eşkiya inine giriyormuş sanan Nuri bey, bu kabulden epeyce şaşırmıştı. Buna rağmen o akşamki parolayı iyi kötü fısıldadı: ''Barbaros'u çeşme önünde gördüm.''

Bu sihirli cümlenin arnavudun yüzünü yumuşatmağa yettiğini farketmesine vakit kalmadan koltuklarına giren iki arap köle ile kendini üst katta buldu. İki genç kız oradan kendisini karşılayarak odasına götürdüler. Biraz sonra Nerkis Ayşe, toparlak vücudiyle yuvarlanır gibi geldi, "hoşgeldiniz, efendim" diyerek yerden etekledi. Kahve, çubuk, hiçbir şey eksik değildi. Misafir yeter derecede dinlendikten sonra zevk arkadaşını seçti. Bu, hafif esmer, uzun boylu, türkçesi kıt, uzun etekli elbisesinin, altın taklidi başlığının altında kaybolmuş hissini veren bir kızcağızdı. Nuri beye çok şirin gelen tatlı bir gülümsemesi vardı. Hafif saz, birkaç kadeh rakı ile gece yarısını buldular.

Yazık ki bu kadar güzel başlayan gece böyle bitmedi. Gece yarısından biraz sonra çıkan bir yangın herşeyi altüst etti. Bu, İstanbul'un beşte birini birkaç saat içinde kül eden, binlerce insanı yersiz yurtsuz, gecelik kıyafetiyle sokak ortasında bırakan, her otuz yılda bir şehrin manzarasını değiştiren, eski devirlerde hemen arkasından kanlı ihtilâller getiren o büyük âfetlerden biriydi. Yangın ilk önce Cibali'de başlamış, fakat az zamanda bir kolu Fatih'e doğru genişlerken, bir kolu da rüzgârın yardımıyla Lâleli'ye sıçramıştı. Sabahın alaturka sekizine doğru, Nerkis Ayşe'nin evi çatının dört yerinden alev almıştı. Bu o kadar âni olmuş, konağın çatısı kav gibi birden öyle tutuşmuştu ki hiç kimse vaktinde hazırlanamamıştı. Evin içindekiler ne olduğunu daha doğru dürüst kestiremeden, Nuri beyin akşam üzeri okadar hürmet ve riayet görerek, kalbi sabırsızlıktan çarpa çarpa çıktığı büyük selâmlık merdiveninin çatısı olduğu gibi çökmüştü.

İlk şaşkınlıkla odasından fırlayan Nuri bey, sofaya çıkar çıkmaz dumandan hiçbir şeyi görememişti. Yarı çıplak bir

yığın kadın erkek, çıldırmışlar gibi, çığlıklar atarak sofanın bir ucundan öbür ucuna koşuyorlardı. Nuri bey telâşla giyindi, onların arasına katıldı. Selâmlık tarafındaki merdivenden inilemeyeceği meydandaydı. Evin öteki ucundaki dar harem merdivenine doğru koştu. Fakat orada büsbütün başka bir fâcia cereyan ediyordu: birkaç saat önce kibar, dost, güleç yüzlü, ikramsever bir ev sahibi olarak gördüğü Nerkis Ayşe, saçları dimdik, yüzü is ve kan içinde, dar merdivenin önüne dikilmiş, katılasıya ağlıyor, bağırıyor "elmaslarımı vermeden kimseyi bırakmam" diye yemin üstüne yemin ederek gelen geçeni tırmalıyor, kendisini bir kenara çekmek için uğraşanlarla döğüşüyor, yediği tekmelerle ölmüş gibi yuvarlandığı yerden hemen fırlayarak üstünden atlayanların rasgeldiği tarafını ısırıyor, bir tarafına tutunmaya daima fırsat bulduğu merdivenin basamaklarında gene herkesin yolunu kesiyordu. Zaten mâniayı atlayanlar da ev sahibinin imdadına koşan uşakların elinden kurtulamıyorlardı.

Bu yangın, bu gibi evlerde sık sık görülen ikizli entrikalardan birinin çözülme gecesine raslamıştı... Nerkis Ayşe, birkaç yıldır bir kalyoncu erine gözü başka şey görmiyecek kadar tutkundu. Elli beşlik sevgilisini istediği gibi elinde oynatan, evin içinde herkesle senli benli olan âşıkı ise, son zamanlarda evin kızlarından birini sevmiş, onunla birlikte kaçmayı kurmuştu. Fakat eli boş ta gitmek istemediğinden, Nerkis Ayşe'yi yalnız o geceye mahsus olmak üzere bütün mücevherlerini bedestenden alıp getirmeye razı etmişti. Bütün ömrünce kir ve günah içinde bata çıka biriktirdiği bu serveti, bulunduğu emniyetli yerden çıkartması için âşığının biraz ısrarı kâfi gelmişti.

Kalyoncu eriyle sevgilisinin plânları gayet basitti: gece

yarısından sonra herkes uyuyunca, kız bir bahane ile odadan dışarıya çıkarak âşığının gündüzden getirdiği erkek elbisesini giyerek bir köşede bekliyecek, erkek de Nerkis Ayşe'yi sıkıca bağladıktan yahut öldürdükten sonra mücevherlere parayı alarak sıvışacaklardı. Birdenbire çıkan ve Nerkis Ayşe'yi deliye döndüren yangın bu iki sevdalıyı cinayetten kurtarmıştı. İlk şaşkınlıkla, hem de en kolay yoldan, yani selâmlık kapısından fırlamışlardı. Hemen biraz sonra odasına dönen Nerkis Ayşe, âşığını odanın içinde görmeyince, ilkin bir şey anlamamış, sonra birden şüphelenerek sandığına koşmuş, mücevherleriyle altınlarını gizlediği sarı çekmeceyi yerinde bulamayınca büsbütün çıldırmıştı. Kalyoncu erini artık düşünmüyordu. Hattâ hâfızanın garip bir oyunu ile, bir âşıkı olduğunu unutmuştu bile... O, sadece biriktirdiği altınlarını, mücevherlerini koyduğu yerde bulamamıştı. Onları çalmışlar, götürmüşlerdi...

Onlar sefil ömrünün meyvalariydi. Bütün hayatınca çamur içinde çalkana çalkana onları briktirmişti. Gerçi o elmasları toplamak için kaç ev kadınının ağlaya ağlaya göz bebeklerinin söndüğünü, kaç genç kızın ev bark, çoluk çocuk, saadet hulyasiyle hayatını kendi eliyle yıktığını, kaç dede yadigârı çiftliği, değirmeni sattırdığını hatırlamıyordu. Fakat Langa Fatma'nın mutbağında her gün yarı deli bir araptan yumruk yiye yiye soğan soyduğu, havan döğdüğü, rakı kokusunun âdetâ iğrenç bir şey gibi yapıştığı bulaşık meze tabaklarını yıkadığı günlerden başlıyarak onları biriktirmek için çektiği eziyetleri de hatırlamıyordu. İçlerinde yeni evlendiği karısının çeyizinden kocasının eliyle çalınıp kendisine getirilenler vardı. Fakat bunun ehemmiyeti yoktu; mesele onların Nerkis Ayşe'nin olmasıydı. Nerkis Ayşe sade onları

bulmak, biriktirmek için eziyet çekmemişti. Ayrıca onları kaybetmek korkusiyle bütün ömrünce ürpermişti. Her gece, ölüm terleri içinde, yatağından kalkar, sabaha kadar onları düşünür, sabahleyin Bedesten'e kadar gidip onları yerinde görmeden rahat etmezdi. Şimdi hepsi elinden gitmişti...

Evden kimse çıkmamalıydı. Hiç kimse, onun malı olan şeyleri götürmemeliydi... Kendisi için muhakkak olan ölüm tehlikesine rağmen merdiven başını tutmuştu. Fakat herkes onun başına üşüşüyor, herkes ona saldırıyor, herkes onu kendi malı olan şeylerden mahrum etmek istiyordu. Bir kadın, tek başına, bukadar insana karşı ne yapabilirdi? İşte düşe kalka, ne yaptığını bilmeden döğüşüyor, yalvarıyor, çırpınıyor, küfrediyor, görmeden ısırıyor, ayırmadan vuruyordu. Elbisesi parça parça olmuştu. Her yanı kan içindeydi. Fakat, kuduz bir hayvan gibi, gene çırpınıyor, saldırıyor. Saçları kandan iyiden iyiye gözlerinin üzerine yapışmış, ağzı köpük içinde bir zebani gibi çırpınıyordu.

Nuri bey son bir çatırtı daha işitti. Alevli bir direk, en arkada geceki arkadaşının başı üstünden sarkmıştı. Kızın yüzünü göremiyordu. Fakat beyaz Trabzon bürümcüğünden gömleği içinde beyaz bir zambak gibi devrildiğini gördü. Ona yardıma koşmak istedi, fakat yürüyemedi. Sıcaktan, dumandan garip bir bulantı, bir baş dönmesi yürümesine engel oldu. En iyisi ölümü beklemekti. Fakat, anlaşılan, kalabalık önlerine dikilen et yığınını devirmiş olacak ki, onu da sürükledi. Bütün gece ona okadar büyük lezzetler veren, tenini tenine kardeş bulduğu ince tebessümlü kızı son bir defa daha düşündü. Beyaz vücudunu alevler içinde görür gibi oldu. Fakat geriye dönmek imkânı yoktu. Birdenbire çıplak ayakla-

riyle çok yumuşak, cıvık bir şeye bastığını hissetti ve onunla birlikte alt kata kadar yuvarlandı.

Merdivenin dibinde, Nerkis Ayşe'nin kütük gibi şişmiş, cansız fakat ölümün sınırlarında şurası burası sarsılmakta devam eden vücûdiyle sarmaş dolaş, üzerinden atlayıp geçenlerin farkında olmadan, onun kadar cansız uzandı...

Nuri bey ertesi sabah gözlerini açınca başına gelenlerin hiçbirini hatırlamadı. Sadece kendisini bütün benliğiyle çok uzaklarda, çok dağınık buluyordu. Üzerine çok ağır birtakım şeyler yığılmış gibiydi. Sanki dünyanın bütün yükünü üzerine yığmışlardı. Kendisine uçsuz bucaksık gelen vücudunun her yanında bu yükü hissediyordu. Onun arasından etrafı kaplıyan gürültüyü, hıçkırıkları ancak duyabiliyordu. Nihayet bu ağırlık yavaş yavaş azaldı; vücûttan aşağı doğru kayan bir yorgan gibi bacaklarının üstünde toplandı, onun boş bıraktığı yere acının şuuru geldi. Bu, dayanılacak şeylerden değildi; başında bir demirci örsü çalışıyordu. Boynu tam ortasından ağır bir kılıç tersi yemiş gibi ezik ezik ağrıyordu. Buna rağmen, biraz önceki ağırlık duygusundan kurtulduğu için daha iyi idi. Yavaşça, korka korka gözlerini açtı. Hiçbir şey anlamadan bir müddet etrâfına bakındı: temiz, solgun bir sonbahar güneşi, kuru yapraklar arasından üstüne düşüyordu. Fakat Nuri bey bu okşamanın farkına bile varmamıştı. Lekesiz gökyüzüne ilk defa görüyormuş gibi uzun uzun baktı. Biraz ileride küçük bir çocuk, bir sandığın üzerine uzanmış, yanıbaşında bir kadın dövünerek ağlıyordu. Daha ilerde, kilime keçeye sarılarak yapılmış bir yığın denk, birkaç sandık; ince çamaşır sepetlerine, leğenlere doldurulmuş bakır takımları, pabuçlar, yığınlarca çamaşır vardı. Nerdeydi? bu çocuk niye yatıyordu? bu adamlar kimdi? hiçbir şey

bilmiyordu. Gerçek bir yalnızlık, zavallılık duygusiyle kendi kendine: "bilmiyorum" diye tekrarladı. Fakat aydınlık gözlerini rahatsız ediyor, başının içinde çalışanların âdetâ hızını arttırıyordu. Daha fazlasına dayanamadı; gene gözlerini kapadı, demindenberi üzerinde sallandığı karanlık boşluğa kendini bıraktı. Bu sefer eskisi gibi çok uzaklara gidemedi; acının şiddeti onun kendinden uzaklaşmasına, maddenin karanlığında kaybolmasına engel oluyordu. Sanki bir yığın kerpeten şuurunu vücûdunun her noktasına bağlamıştı. Arada bir kısa silkinişlerle gözlerini açıyor, üzerindeki gökyüzünü, yanıbaşındaki sandığın üzerine uzanmış çocuğu görüyor, sonra yeniden gözleri kapanıyordu. İşte bu kısa uyanışlardan birinde ağızına doğru bir destinin uzandığını gördü. İlkin birkaç yudum, sonra uzun uzun içti. Yanıbaşında bir ses:

— İç ağam, iç. Şimdi kendine gelirsin, diyordu.

Nuri bey gözlerini destiden ayırdığı zaman üzerine eğilmiş olan, ince bıyıklı, hafif çiçek bozuğu yüzlü delikanlıyı görebildi. Çok sevimli bir yüzü vardı. Sırtında, kolları dirseklerinden yukarı sıvanmış alaca bir mintan vardı. Başına bir Kandilli yazması sarmıştı. Kendisine bir çocuğa güler gibi bakıyordu. Fakat bu gülüş, bütün yüzünü, kollarını kaplayan isin, yer yer kan pıhtısının arasında sevimli olmaktan çok acı görünüyordu.

Soğuk su, konuşan insan onu biraz kendine getirmişti.

— Ne oldu, burası neresi? diye sordu.

— Ahretin kapısı, beyim, ahretin kapısı... Bereket versin gerisin geriye geldin. Eşiğe kadar seni zorla getirdim. Yoksa, beyim, rabbena hakkı için gitmiştn.

Kelimelerin üzerine basa basa tuhaf bir konuşması vardı.

Nuri beye kısaca olanı biteni anlattı: Ali, civardaki tulumbacı koğuşlarından birindendi. Arkadaşlariyle yangını söndürmeye gelmişti. Nerkis Ayşe'nin evinde onu taşlıkta üzerine çöken yarı alevli enkaz arasından tesadüfle kurtarmıştı. Onu civardaki küçük bir cami'in avlusuna sürükleye sürükleye getirmişti.

O söyledikçe Nuri bey bir gece evvelki hadiseleri kendiliğinden yaşıyordu. Nihayet kulaklarında o geceki zevk arkadaşının yere düşerken attığı keskin çığlık kulaklarında yeniden çınladı.

Nuri bey, zaman zincirini koptuğu yerden eklemeğe muvaffak olmuştu. Kendisine geldiği zaman Ali'yi başucunda şakaklarını oğuşturur buldu.

İyiden iyiye zedelenmiş kaburgaları, yarı ezilmiş sağ dizi onu iki üç ay yatağa çiviledi. Kırk gün, sıcağı sıcağına yüzülmüş br kuzu derisi içinde yattı. Sabundan, yumurta sarısından yapılmış merhem sıvalı bir sargı ayağına alçı vazifesi görüyordu. Ali, onun baş ucundan ancak dükkâna, işçi atelyelerine uğramak, Soloski'ye, Agob'a haber iletmek için ayrılıyordu. Ali işten anlıyor, etrafındakilere söz geçirmesini biliyordu. Sonra, hayatını kurtardığı adama garip bir şekilde bağlanmıştı. Nuri beyin kendisine sermaye vermek, hattâ ortak olarak onu tamâmiyle dükkâna bağlamak tekliflerini Ali baştan reddetmişti. Evde kalmak, Nuri beyin hizmetine bakmak istiyordu. Bu bağlılık Nuri beyin de hoşuna gittiği için Ali'yi yanında alakoydu.

Nuri beyin mistik hayat aşkı Kırım muharebesine gönüllü olarak yazıldığı zamana kadar devam etti. Bu bir buçuk yıl içinde Nuri Bey birçok şey okumuş, büyük tanınmış birçok kimselerle konuşmuş, bir iki "Nefes" bestelemiş, âyinlere

İştirâk etmiş, hattâ az çok riyazet yapmış, fakat daima kendisini bir türlü istediği gibi Allaha veremediğini görmüş, kendi tabirîyle, dünya gözünü her zaman içinde açık bulmuştu.

Bu zaman zarfında hayatında da epeyce değşiklik olmuştu. Babası ölmüş, annesi, Ali'nin el altından gönderdiği haberler üzerine, İstanbul'a gelmişti. Bu gelişle Nuri bey servetinin, aile haysiyetinin gerektirdiği tarzda bir hayata kavuşmuştu. Karacaahmet'teki ev bırakılmış, yeniden yeniye kurulmaya başlayan Teşvikiye taraflarında konağımsı bir ev satın alınmış, Ali'nin kendiliğinden ağalığa terfiini temin eden küçük bir daire halkı eve yerleşmişti.

Bu evin bostandan bozma güzel bir bahçesi, geniş bir sofa üzerinde dört büyük odalı bir selâmlığı vardı. Bir aralık memleketine iade edilmek tehlikesinde kaldığı için müslüman olan ve "Reşit Bey" adını alan Soloski, bu odalardan denizi görenine teklifsizce yerleşmişti. Reşit bey, eski adıyla beraber Macar isyanından getirdiği ve Saray orkestrasından ayrılır ayrılmaz yeniden giydiği zabit elbisesini de bırakmış Bâbıâli memurlarınınkine yakın bir setre pantolon giymişti. Artık eskisi gibi Nuri beyi keman öğrenmeye teşvik etmiyor, ondan sadece musiki öğreteceği ve istediği gibi terbiye edeceği istidatlı bir iki küçük ressam köle satın almasını istiyordu. Her sabah erkenden esir pazarına gidiyordu. Cebinde ressam Preciosi'nin okadar parlak renklerle hemen aynı yıllarda bize Binbirgece dekorlarından biri gibi tasvir ettiği o kepengi Edirne işi nakışlı şekerci dükkânlarından satın aldığı şekerler olduğu halde, pazarın avlusunda oynayan çocukların başına dikiliyor, istidatlarını deniyordu. Fakat, ondan öğrendiği tabirle, bu küçük "Scala" kurulur kurulmaz, evde

ne kendisinin, ne de efendisinin rahatı kalmıyacağını iyice kestiren Ali, onu bu ziyaretlerinde yalnız bırakmıyor, biraz beğendiği her çocuk için ayrı bir kusur buluyor, sahibiyle bir iki adım ötede ufak bir konuşmadan sonra, büyük bir ciddilikle Reşit beye dönüp: "Cinsi bozukmuş... İki üç sene sonra sesi kısılır..." yahut "hırsızmış, saralıymış..." gibi şeyler söyleyerek onu pazardan çıkarıyor. Kapalı Çarşı'daki apuletçi dükkânına soktuktan sonra rahat rahat evdeki veya dışardaki işine gidiyordu. Yavaş yavaş bütün pazar halkı onları tanımıştı. "İşte deli Firenk geliyor!" diye çocuklar yiyecekleri şekerlerin iştahiyle etrafına üşüşüyorlar; esirciler, hiç bir şey satamıyacaklarından emin, başlarını sallayarak Ali'nin hareketlerinde bilmeden Molière'in Scapin'ine eş bir istihzayı uzaktan seyrediyorlardı.

Nuri bey, bütün bunların farkına varmadan, kendi kendisiyle didişmekte devam ediyordu. Gerçi artık eskisi gibi yangın gecesinin tesiri altında değildi; geceleri rüyasında Nerkis Ayşe'nin evini, merdiven başındaki mahşer telâşını, genç kızın ölümünü görerek ter içinde uyanmıyordu. Etrafa artık onların gözüyle bakmıyordu. Fakat onları tamamiyle unutmuş ta değildi. Adalı kızın âkıbetiyle içinde uyanan ölüm fikri yavaş yavaş geriye, bizi çok defa bilmeden idare eden, yahut ta kendimizi en çok verdiğimiz bir işin ortasında birdenbire uyanışla hayatımızın muvazenesini bozan o derin mıntakalara çekilmiş, yerini eşyaya, insanlara bırakmıştı. Nuri bey bu sükûneti biraz da kendi gayretiyle elde etmişti. Şimdi eskisi gibi sadece evlerinde çalışanların yaptıklarını satmakla kalmıyor, kendisi de, dükkânının bir yanına kurduğu küçük bir tezgâhla çeşitli kayış işleri yapıyordu. Bunu ona Hırkaişerif'teki dergâhına devam ettiği bir şeyh öğret-

mişti. "Kendi eliyle çalışmak ruhu tasfiye eder, insanı Allaha yaklaştırır. Dikkatini elindeki işe verirsen temiz kalırsın". demişti.

Bununla beraber gene memnun değildi. Çalışmak onu dinlendirmiş, durultmuştu. Fakat erişmek istediği bu değildi; o kendi içinde bir aydınlık görmüştü, oraya gitmek istiyordu. Bir türlü anlamadığı, bilmediği bir şey onu bundan menediyordu. O devrin İstanbul'unda çocukların geceleri fener kapmak, insanları rahatsız etmek için yolun bir ucundan öteki ucuna gerdikleri iplere benzer bir şey ayaklarına takılıyor, onu yolundan alakoyuyordu. Bu, ikide bir farkında olmadan, aydınlık bir uçurum gibi bir yanında penceresi açılıveren şüphe idi. "Kendimi bir türlü evin içinde göremiyorum" diye şikâyet ediyordu. Daha fenası bunu kimseye anlatamaması idi. Ne şeyhleri, ne de arkadaşları onu anlamamışlardı. Yalnız bahçe bitişiği komşusu mabeyinci Naşit İbrahim bey onu dinlemiş, bir kere de meşhur Kuşadalı İbrahim Efendinin arkadaşlarından Kuşçu İsmail Efendi ile konuşmasını söylemişti.

Hemen herkesin bir tarikate salik olduğu, kendisini bir zincirin son halkası olarak ve bir şeyhin peşinde gördüğü zaman rahat ettiği o devirde, mürşit tanınanlar zamanımızın doktorları gibi tavsiye edilirdi. Yüzünün kırmızı olması, sefaret kâtipliğiyle bulunduğu Viyana'da firenkçe öğrenmesi yüzünden Firenk Uzümü lâkabiyle anılan Naşit bey de uzun uzun İsmail efendinin faziletinden, ilminden, kerametinden bahsetti. İşin garibi, frenk modasını İstanbul'a yayanlardan biri olan ve dinsizliği hakkında okadar dedikodu edilen Naşit İbrahim beyin, şeyhinden bahsederken düştüğü telâşla

bembeyaz plastronunu, gömleğini enfiye lekeleri içinde bırakmasıydı.

Nuri bey ertesi gün erkenden kuşçularda İsmail efendinin dükkânını buldu. Aşağı yukarı yetmiş seksen yaşlarında, uzun boylu, atlet yapılı bir adamdı. Bembeyaz sakalı bütün göğsünü dolduruyordu. Dükkânın loşluğu içinde, sıvanmış kolları, beyaz takkesiyle ayakta bir sahabe edâsiyle duruyordu. Nuri bey ilk önce "nekadar güzel adam!" diye düşündü. Gözleri alnının ortasındaki ura ilişti. Bu urun sahibinin bir kere olsun şöyle yüzü koyun, rahatça yatamıyacağını düşündü. Bu iki ayrı düşünceden birinden ötekine geçebilmesine hayret etti. Şeyhe ne ihtiyacı vardı? Kabahat kendisinde, kafasının yapılışında idi. Bu son düşünce ile dönüp kaçacak oldu. "Bari bir kuş alsam da öyle gitsem..." diye içinden geçirdi. Sonra başını kaldırıp gene ihtiyara baktı. O, tepeye asılı bir kanaryaya gözlerini dikmiş duruyordu. Duvardan kancalı bir değnekle kafesi indirdi. Küçük kuşu kocaman ellerinden hiç beklenmiyen bir dikkatle kafesten çıkardı, kanadını kaldırarak aydınlıkta dikkatle muayene etti, sedirin üstündeki çekmecenin üzerinde duran bir hokkadan parmağının ucu ile biraz merhem alıp sürdü; gene aynı dikkatle kuşu kafesine koydu. Fakat kafesi yerine asmadı; çekmecenin üzerine, güzel ciltli bir Kur'an ile ortasından açık bir Divanı Kebir'in arasına yerleştirdi, karşısına geçerek minderine oturdu. Kuş, acıdan veya telâştan, kafeste çırpınıyordu. İsmail efendi ona bakarak "üç güne kadar bir şeyin kalmaz, merak etme" diye söylendi. Sonra Nuri beye dönerek "dün yaralı getirdiler, ama geçer..." diye sözünü tamamladı. Tekrar kafese bakarak kuşa göz kırptı. Bir papağan, çok sert bir

madenden kesilmiş gibi kalın, cilâlı bir sesle üstüste birkaç defa "suphanallah, suphanallah!" diye zikrediyordu...

Nuri bey şaşırmış gibi bakıyordu. İhtiyar adam birdenbire:

— Otursana evlât, diyerek sediri gösterdi. Sonra devam etti:

— Belli ki kuş almaya gelmedin, bir söyleyeceğin vardır, söyle bakalım.

Nuri bey, kuş cıvıltıları içinde ona derdini anlattı. Fakat neler söylediğini kendisi de bilmiyordu. Bu cıvıltılar ona her şeyi unutturmuştu. Kendisini papatyaların, küçük kır çiçeklerinin menevişlediği yumuşak çimenler üstünde yürüyor sanıyordu. Bu, garip, görmediği bir dünya idi. Bununla beraber işte konuşuyordu. Besbelli ki bir şeyler söylüyordu, çünkü ihtiyar adamdan cevaplar alıyordu. İsmail efendi ara sıra onu bırakıyor, kafeslerinde çırpınan kuşlara sesleniyordu.

— Sabah zikrini benimle beraber ettiler... Ben devran ederken hep öyle yaparlar...

Bir ara Nuri bey gözlerini Divanı Kebir'e çevirdi, ilk beyti okudu:

Çi tedbir ey müselmânan ki men hod ra nemi dânem
Ne tersâ ne yehûdem men ne kebr-ü ne müselmanem

Fakat ihtiyar adamın gözünden hiç bir şey kaçmıyordu:

— Güzel yazıdır, dedi; bunu bana hâminiz Naşit İbrahim bey hediye etti. Babası Fahri Nuri beyin yazısıdır. Ne adamdı, bilseniz... Yazı, tahta oyması, her şey elinden gelirdi. Bir ayna sırı oyardı ki insan şaşırırdı. Küçücük bir sedef çakısı vardı. Onunla sanki çorap tığı kullanıyormuş gibi çabuk çabuk, bir saat içinde koca bir beyti yazardı. Sonra

ney'i... Zaten Hamamizade İsmail Dede Efendinin arkadaşıydı. O da gitti, o da gitti... Biz taat için kaldık...

Birdenbire yüzü, sesi mahzunlaşmıştı. Duvardaki büyük bir levhayı parmağiyle işaret ederek: "bunu da o yazdı" dedi. Nuri bey, olduğu yerden şeyh Galib'in mısraını okudu:

Perişani-i gam menşuruna tuğra mıyım bilmem

Kuşçu İsmail efendi devam ediyordu:

— Hal ehline şikâyet hak değildir. Fahri Nuri beyin hediyesi olmasa saklamam.

Nuri bey, mavi kâğıt üzerinde yaldızlı talike uzun uzun baktı: "ş" ler bir gül bahçesi neşesiyle genişliyor, sonra *"tuğ"* hecesinde bu neşe âdeta düğümleniyordu. Mısraın sonundaki *"bilmem"* kelimesinde bütün bir tevekkül, bütün bir katlanış vardı. Nuri bey kendi kendine "çok güzel" diye mırıldandı.

İhtiyar adam, kendi mazisi içinde Fahri Nuri beyi arıyormuş gibi bir müddet düşündü, sonra anlatmaya başladı:

— Fahri Nuri bey, Vezir kahvecisi Yusuf Ağa'nın oğlu idi. Yusuf Ağa da, işittiğime göre, başıbozuk binbaşısı Yorganyüzü Osman Ağa'nın kardeşi imiş. Oğlunu Erderun'a vermiş. Amucamız Vaybelim Ahmet bey anlatırdı; merhum, Selimi Salis zamanında çok rağbette imiş. Ricalden Çelebi Mustafa Reşit Efendi'ye intisap etmiş ve onun kızıyla da evlenmiş.

MAHUR BESTE HAKKINDA BEHÇET BEY'E MEKTUP

Azizim Behçet Bey,

Mektubunuzu alalı bir hafta oluyor. Her gün size cevabını yazmak istedim. Fakat bir türlü muvaffak olamadım. Beni o kadar şaşırtan şeyler yazmışsınız ki bir türlü içinden çıkamadım. Bilmem, inanır mısınız, bu bir hafta içinde hep sizi düşündüm. Zaten çoktan beri, yıllar var ki sizden başka bir şey düşündüğüm yok. Fakat bu seferki öyle olmadı. Dedim ya, beni şaşırttınız, Behçet Bey. Öyle ki nerdeyse bir roman kahramanı iken roman münekkidi olmuşsunuz, diyeceğim geliyor. Bunu siz de düşünmüş olacaksınız ki "çok değiştim, diyorsunuz; nerdeyse filozof olacağım. Evvelce böyle şeyler hatırıma gelmezdi." Hakkınız var, Behçet Bey. Kendinizi tanımağa başladınız. Kendinizle meşgul oluyorsunuz. Felsefenin değilse bile, hikmetin eşiğinde olduğunuz muhakkak. Buna sebeb de kendi kendinize dışardan bakmanızdır. Sokrat'ın "nefsini bil!" nasihatini hatırlayın. Size kendinizi seyretmek için bir ayna tuttular: Bu aynanın karşısında et-

rafınızı, kendi içinizi, elbette başka başka şekillerde göreceksiniz. Hayatınızı da şimdiye kadar tesadüf diye bakıp geçtiğiniz nice nice şeyler üzerinde durdunuz; onlarda kendi payınızı, etrafınızdakilerin payını, yaratılıştan gelme hususiyetlerin payını aradınız. Talih dediğiniz şey gözünüzde bir muayyeniyet kazandı. İçinizde işleyen bir yığın mekanizma ile karşılaştınız. Bunda biraz benim de payım oldu. Öyle ya, hikâyenizi yazmamış olsaydım hangi vesileyle kendinize bu kadar dikkat edecektiniz. Kapalı bir kutuya benzeyen bir hayatınız vardı. O kutuyu ben sizin için açtım. Belki yalnız sizin için... Çünkü başkaları, sizi tanımayanlar orada sadece uydurulmuş bir şey göreceklerdir. Fakat siz...

Bu iyiliğimi unutmamanız, bana teşekkür etmeniz lâzım gelirken beni itham etmenize gerçekten şaşıyorum. Sizi unutmuşum, talihinizi yarım bırakmışım; sonra kötü göstermişim. Bu sonuncusunu anlıyorum. Hatta biraz zarurî görüyorum. Kendi kendinizi tanımağa başladıktan sonra beğenmemeniz kadar tabiî ne olabilir? "Hazır portrem yapılırken bazı çizgiler değişse ne olur sanki" diyorsunuz. Haklısınız, hangi sipariş sahibi resminden memnundur? "Olduğumuz gibi" ile "olmak istediğimiz gibi" terazinin iki kefesidir. Ben bunu başında farkettiğim için hikâyenizi hâtırat şeklinde yazmanızı önlemşitim. İyi ki böyle olmuş. Çünkü ikide bir müdahale edecek, işleri karıştıracaktınız. Birkaç masum "retouche" ile her şeyi altüst edebilirdiniz. Çünkü siz bir terkipsiniz, Behçet Bey. Her terkip gibi, bir nisbetten bir nisbet bir kere değişti mi, ortada siz kalmazsınız, bir başkası yerinizi alır. Onun için "beni romanınıza feda ettiniz" cümlesini kabul etmiyeceğim. Hem nerden ve kim benim roman yazdığımı size söyledi? Ben sizin hayatınızı yazıyorum. Roman

ayrı bir şey. Belki daha güç bir iş. Belki de gücümün üstünde kalcak kadar güçtür. Benim yaptığım, sizden dinlediğim gibi hikâyenizdir.

Sizi unuttuğuma, yarım bıraktığıma gelince; bunda sadece haksızsınız. İçimde o kadar kuvvetle yaşıyorsunuz ki istesem de sizi bırakamam. Bununla beraber sizinle ülfetimi bir müddet için kesmeğe mecbur kaldım. Sizden bıktığım için değil, hesaplarımı altüst ettiğiniz için. Ne kadar velût, ne kadar sürükleyecisiniz! Etrafımı peşinizden ayrılmayan bir yığın gölge ile doldurdunuz. Bu kalabalığın karşısında kendime yeniden çeki düzen vermeğe çalışmamı zarurî görün.

Halbuki tek başınıza gelmiştiniz; ilk görüştüğümüz günü elbet hatırlarsınız. Beş yıl oluyor: Bir bayram günü, eski düzeninden pek az iz kalmış bir konakta birbirimize rastlamıştık. Eski, titiz pırıl pırıl, ta gençlik zamanımızdan kalma selâmlarla, iltifatlarla odaya girer girmez beni fethetmiştiniz. Sakalınızın biçimiyle, redingotunuzla, yandan düğmeli üstü podsüet ayakkabılarınız, kolalı gömleğiniz, geniş hazır kıravatınızla nekadar sevimli, bugünden uzak, asıldığı yerde unutulmuş bir takvim gibi sadece geçmiş bir zamandınız. Adeta yıllarca kurulmamış bir saate benziyordunuz. Bize ince, kibar sesinizle çok eski şeylerden, eski insanlardan, tıpkı bugünden bahseder gibi, yani bir yığın canlı tenkit, mülâhaza ve dikkatle bahsettiniz. Nerden, nasıl gelmiştiniz? Aynadan mı, dolaptan mı çıkmıştınız! Yoksa oturduğum yerden gördüğüm, içindeki şeyleri o kadar merak ettiğim o ağır ceviz sandıktan mı bir anda fırlamıştınız? Sizi tanıyanlar, sizden her şey bekleyebilirler. Fakat biliyorum ki kapıdan girmiştiniz. Bunu iyice görmüştüm. Ev sahbimiz, misafirler, siz gelince ayağa kalk-

mış, elinizi sıkmış, bayramlaşmıştık. Sizde garip bir mazhariyet var, Behçet bey; herkes gibi maddesiyle gezinen bir insan olduğunuz halde bir rüyaya benziyorsunuz. Belki de hayatınızı doğru dürüst yaşamadığınız için bu tesiri yapıyorsunuz. O kadar ki, yaklaştığınız insanlara kendinize mahsus bir zamanı aşılıyorsunuz. Bölünmezlerin bölünmezi, çekirdek halinde bir zaman. En basit şeklinde bir düşüncenin, bir ihsasın, bir hâtıranın zamanı. Belki de beraberinizde taşıdığınız bu zaman yüzünden maddî hüvyetinize rağmen etrafınıza bir düşünce, bir ihsas, bir hatıra tesiri yapıyorsunuz. O gün beni gerçekten büyülediniz. Sizi dinlerken yıllarca kapısı açılmamış bir eve girdiğimi sanıyordum. Birdenbire bu kapının gündelik hayata nasıl, hangi sebeplerle kapandığını merak ettim.

Mahur Beste, bildiğiniz gibi, bu meraktan doğdu. Keşke böyle olmasaydı! Sizi olduğunuz gibi alaydım. O zaman büsbütün başka bir şey olurdu. Çok defa düşündüm: Size ben değil, Nodier rastlasaydı, o sârî hüviyetinizden ne güzel bir eser çıkardı! Düşünün bir kere; o benim gibi mâziniz üzerinde durmazdı; sizi görür, sadece bununla kalırdı. Şüphesiz Trliby'ye benzeyen bir masalın, o her satırı ayrı bir dikkatle okunan masallardan birinin kahramanı olurdunuz. İyilik seven bir peri, yahut şeametli bir büyücü veya bir lânet yüzünden ebediyyen zaman dışına atılmış bir aşk kahramanı olurdunuz. Yahut Hoffman görmeliydi sizi. Muhakkak Kreuger'-in arkadaşları arasına girer, elinizde sazınız, bütün hüviyetiniz içinde güneş çalkanan bir havuz gibi musikî, nağme ile dolu, bize gamlarla ruh arasındaki gizli münasebetleri anlatırdınız. Belki de Kedi Mur'u başka türlü yazar, sonunda bu çok bilgin, çok zeki mahlûk size istihale ederdi. Poe'nun eline düşseydiniz, medyum kuvvetiyle, görülmez ülkelerden

çağrılmış bir ruhun masa başında tekrar insanî bir şekle girişi olurdunuz. Fakat tesadüf beni sizinle karşılaştırdı. Ben ne musıkîşinasım, ne de masal sanatının o her sanattan üstün sırrına sahibim. Bu böyle olduğu gibi, devrimiz artık hârikulâdeyi ispirtizma masaları üzerinde aramıyor. Freud ile Bergson'un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuğuyuz. Onlar bize sırrı insan kafasında, insan hayatında aramayı öğrettiler. Onun için sadece bir lezzeti bulmam lâzım gelen bir yerde ben birtakım gizli şeyler öğrenmeyi, şeklin büyüsünü bir izahla kırmayı tercih ettim. Doğrusunu isterseniz bu sizin için de, benim için de bir talihszlk oldu, Behçet Bey. Siz, ilhâm etmeniz lâzım gelen şâheserden mahrum oldunuz. Bense peşinize takıldığım için çok sevdiğim dünyamdan ayrıldım. İkinci Cihan Harbi'ne şahit olmuş bir neslim adamının Kırım muharebesinde ne işi vardı, Behçet Bey? Ne yalan söyleyeyim, birçok huzursuzluklarına rağmen ben yaşadığım devirden memnunum. Hiçbir mâzi hasretim de yok. Öyle olduğu halde beni alıp götürdünüz.

Burada bir kuvvetinizi itiraf etmeli: Çok velûtsunuz. Etrafı öyle bir kalabalıkla doldurdunuz ki... "Ben mi yaptım?" demeyin; siz de bilirsiniz ki konuşma daima karşılıklıdır. Benimle o tarzda konuştunuz ki ister istemez bir yığın sual sor mak zorunda kaldım. Kısacası siz Şehrazat, ben Bağdat Halifesi oldum. Her defasında siz alaycı bir gülümsemeyle bahsi keserken ben "aman durun, onu da anlatın" demeğe mecbur kaldım. Hergün cebinizden yeni bir insan çıkardınız. Bir gün sizi o kadar ufak bırakan, dev hüviyetiyle âdeta yumurtada iken ezen rahmetli babanızla geldiniz. Ertesi gün kader mahkûmu solgun karınızdan, Atiye'den bahsettiniz. Sonra sırasiyle, yahut hiç sıra gözetmeden bacanaklarınız, baldız-

larınız, onların çocukları, uzak yakın akrabalariyle karşılaştırdınız. Kayınbabanız Ata Molla Bey'i, Halil Bey'in babası Nuri Bey'i, Agop Efendi'yi, Mösyö Soloski'yi, Selim'i, Talât Bey'i hep sizden öğrendim. Bununla da kalmadı: Koluma girdiniz, beni koca İstanbul'da semt semt günlerce gezdirdiniz. Bazan aradığınız şeyleri yerinde buluyorduk. Bazan yerinde sadece bir yangın arsası veya yeni yapılmış akvaryumla mukava kutu, gemi küpeştesi arasında baştan aşağı korkuluksuz balkon, pencere, apartmanlar görüyorduk. Fakat sizin gibi sihirbazla bu cinsten mâniaların ne değeri olur? Küçücük kolunuzu "İşte Selâhattin Bey'in konağı burasıydı, şurada taş merdivenden çıkılırdı. Araba kapısı arka tarafa düşerdi" diye bir iki işaret yapar yapmaz Tanzimat'ın o süslü evlerinden biri karşımda canlanıyordu. Evet, bana her şeyi anlattınız. Çekirdek zaman hergün biraz daha genişledi, büyüdü, dal budak saldı, met ve cezirler yaptı, ileri geri gitti ve daima aradığını yerinde buldu. O zaman anladım ki öyle ilk sandığım gibi tek bir zaman parçası değildiniz. Bir bölünmezde yaşamıyorsunuz. Sizin de benim gibi, herkes gibi zamanınız var. Sadece zihinde doğmuş bir şey değilsiniz.

Evet, sizin de bizim gibi bir zamanınız var. Fakat ona hükmetme şekliniz ayrı. Sizin için hâl, hatırlama ânınızdan ibaret. Gerisi için tam bir kayıtsızlık içindesinz. O zaman kapısı kapanmış ev hayal kendiliğinden ortadan çekildi. Gerçekte ev baştan aşağı yanmış, siz dışarda kalmıştınız. Benim sizde bulduğum zihnî çeşni de buradan geliyordu. Bildiğiniz gibi hâl diye bir şey yoktur. Emerson olacak galiba, hâl'i iki musikî notası arasındaki fasıla diye tarif eder. Daha basiti hâl, geleceği, geçmişi görmeye yarayan bir rasat kulesidir. İsterseniz bendlerde olduğu gibi daima dönen bir su

için yapılmış bir teraziye de benzetebilirsiniz. Siz bu rasat kulesinden mahrumdunuz, o kadar. Onun için bana o kadar tek bir an görünmüştünüz. Bunu öğrenmek ilkin bana çok garip geldi. Fakat alışınca çok faydasını gördüm. Bir kere sabah akşam beraber yaşadığım bir insanı biraz daha iyi öğrendim. Bildiğimiz zamanın dışına fırlamıştınız. Sonra, bir tasavvurdur belki, ben hayal ile düşünen adamım, sizi böyle dışarda, muhafazasız görünce benim için mânânız değişti, bir ferdî vâkı'a olmaktan çıktınız, bir sembol oldunuz. Kapananla dışarda kalanın arasındaki fark. Dışarıya, sokağa çıkan adam yalnız kalmaz. Siz de benim için yalnız kalmadınız. Hattâ bu hayal insandan öteye gittiniz. Ev sembolünün yerine değer hükümlerinin dünyası geçti. Anlattığınız şeylerle pek iyi birleşen bu sembol, bana cemiyetimizin yüz yıldan beri geçirdiği değişiklikleri hatırlattı. Bunları düşünmekle ihtibaslarınızla alâkamı kesmedim. Fakat bende iki türlü yaşamağa başladınız: Sembol olarak, ferd olarak. İhtibaslarınız sizin dış manzaranızı, fert olarak sizi veriyordu. Beride ise sembol olarak mâşeri çehreniz vardı; sizinle alâkası bana yaptığı telkinden ibaretti.

Fakat iş bununla da kalmadı: Sizin için zihnî bir ârıza olan bu firarî zaman, hâlsiz zaman, bana âdeta sanat için bir metod gibi göründü. İşte burada, Behçet Bey, beni aldattınız. Sizin hatırlamalarınızın ileri geri gidişini takip ettiğime pişman oldum demiyorum, fakat çok güçlük çektiğim de muhakkak. Bu atlayışlar beni yoruyor. Halit Bey'den önce Nuri Bey'den bahsedemez miydiniz sanki? Neyse, anlatırken o kadar rüyalıydınız ki o büyüden belki bir şey bana da geçer diye sizi olduğunuz gibi takip ettim. Fazla bir şey kazanmadım, fakat örneğime sâdık kaldım. Gerçekten yalnız siz-

den öğrendiklerimi yazmak istediğim için şikâyetçi değilim. Bazan sizi niçin kendi hâtıralarınızı yazmaya bırakmadığıma üzülüyorum. Unuttuğunuzu unutmuş olurdunuz. Halbuki benim böyle bir mazeretim yok. Herşeyi derinleştirmeğe, alâkalarınızı bulmağa mecburum. Halbuki siz hatıralarınızın fantazisine uyarak öyle şeyler atlıyorsunuz ki... Bazan da gizliyorsunuz. Neden, nasıl? Bunu bilmiyorum. Bana bir türlü Atiye'den, Doktor Refik'ten bahsetmediniz. Hele Doktor Refik... Niçin. Ölümüne sebeb olduğunuzu zannederim diye mi? Ölüm ayrı bir şey... Hepimiz biliyoruz ki o zattüreeden öldü. Siz onun için sadece ufak bir seyahat hazırladınız. Ölümünden sonra vicdan azabı duymanızı, bu ölümü bir başarı saymanızı ayıplarım diye mi? Bunun bir kusur olduğu muhakkak, fakat Behçet Bey, siz mazurdunuz. Hayatınız o kadar başarısızdı, o kadar basit şeylerde beceriksizdiniz ki, dolayısıyla sebeb olduğunuz çirkin bir iş bile size bir başarı gibi gelebilirdi.

Atiye'nin üzerinde sizden fazla durmama kızıyorsunuz. Ne yalan söyleyeyim, Atiye'ye bağlıyım. Sabrı, tahammülü, iyi kalbi, talihi, her şeyi beni ona bağladı. Siz bana kıskançlıklarınızla, küçüklük duygularınızla bir fikrisâbit gibi yapıştınız. Atiye böyle olmadı. Ona ben kendim gittim. Etrafımdaki hava değişsin diye.

Hayatınızın hikâyesine o kadar çok şey karışmasından mesul ben miyim? Niçin İsmail Molla Bey'in oğlu, Ata Molla'nın damadı oldunuz? Lâlettayin bir ana babadan doğabilirdiniz. İhtibaslarınızla, zaaflarınızla, ihtiraslarınızla bir yığın tezadınızla sizi cemiyet hayatının en mühim, en göze çarpan bir kademesinde gören bir adam, hayatınızı oradan seyrettiğiniz manzaralara karıştırırsa kabahat mi?

Halit Bey ile Nuri Bey, Talât Bey'e hayatınızın hikâyesinde o kadar yer vermeme de kızıyorsunuz. Talât Bey'i bilmem neden sevmediniz? Onun talihinden korktuğunuz için değil mi? Ne zaman ondan bahsedecek olsam elime sarıldınız, bana başka şeyler anlattınız. Halbuki Mahur Beste onundur. Siz, Behçet Bey, suyun başında beklemeye mecbursunuz. Yaratılış sizi sadece bir istek, bir susuzluk olarak yaratmış. Talât Bey öyle değil. O, yaşayan adamdı. Hattâ hayata örnek, moda veren adam. Meselesi bir şeyin yokluğu üzerinde kurulmamış. Talât Bey'in size benzediği hiçbir taraf yok. O, kırılmış adamdır. Siz mağlûpsunuz. Onun kaçacak, tutacak yeri var. Musıkîye, sanata kaçtı. Sanatkârla patolojik tip arasındaki farkları bu kadar yakından gördükten sonra nasıl vazgeçebilirim? "Selim ile Cavide'nin aşklarında Talât Bey'in payı nedir? Onu taklit etmiyorlar ki..." Bir bakıma doğru. Fakat bir noktayı unutuyorsunuz: Hepimizin üzerine gölgemiz düşen büyük duygu kuvvetini, yakından uzaktan toplanan bu tehlikeli mirası unutuyorsunuz. Taklit etmiyorlar, fakat tesiri altındalar. Siz de biliyorsunuz ki dünkü hayatımızın en kuvvetli, hayata en çok tesir eden tarafı musıkî idi. Musıkî başka kültürlerde romanın, resmin, tiyatronun iştirakiyle yaptığı tesiri bizde tek başına, iyi kötü kendi hamlesiyle yapıyordu. Bir aile mirası halinde gelen böyle bir âmili nasıl ihmal edebilirdim? Talih belki biyolojik irsiyete dahil değildir. Fakat muhit terbiyesiyle büsbütün alâkasız olduğunu ne siz, ne de ben iddia edebiliriz. Onlar birbirlerini tanımadan, sevmeden önce Mahur Beste'yi tanır, severlerdi. Biraz da kendilerinden önce doğan bu aşk hikâyesine göre şahsiyetlerini hazırlamışlardı.

Nihayet Halit Bey'le Nuri Bey'e itiraz ediyorsunuz, çok

uzattığımı söylüyorsunuz. Ben uzatmıyorum, onlar uzatıyorlar. Ben başından itibaren bu işte sadece kaydetmekle iktifa ettiğimi, ancak çok lüzumlu yerlerde müdahale ettiğimi söylemiştim. Nuri Bey'in hayatı Kırım'a kadar gidecekmiş. Kendisi mademki zarurî görüyor, gider. Bana ne? Ben onları içimde serbestçe yaşamaya bıraktım. Başlangıçta sade siz vardınız. Şimdi onlar da var. Onları bir hakikat gibi alıyorum. Onları da dinlemeğe mecburum.

Siz kâinatın etrafınızda dönmesini istiyorsunuz. Düşünmüyorsunuz ki hayat sizi mahrekinin dışına atmış. Hayat kimsenin etrafında dönmez, herkesle beraber yürür. Nasıl olur da tek başınıza sizinle kalabilirim? Biliyorum, şimdi bana "o halde bu benim hikâyem değil artık" diyeceksiniz. Evet, öyle, artık sizin hikâyeniz değil. Sizin hikâyeniz olarak başladı, fakat arkanızdan okadar büyük bir kalabalığı sahneye taşıdınız ki, sizin hikâyeniz olmaktan çıktı. Hepinizin hikâyesi, daha doğrusu yaşadığınız, yaşadığımız devirlerin hikâyesi oldu. Bu kadar kalabalığı bir insanın etrafından toplayamazdım. Madem ki bahis açıldı, şunu da söyleyeyim: Tek kahramanlı hikâye artık canımı sıkıyor. Nihayet son cümlenize cevap vereceğim. "Hem artık çalışmıyorsunuz, beni yarım bırakacaksınız diye korkuyorum." Hayır, yarım kalmayacaksınız. Yalnız etrafıma çok insan yığıldı. Hepsi birden konuşuyorlar... Benim sözümü kendiniz tamamlamaya kalkmayın. Ben onların sesini orkestralamaya mecburum. Bu iş bitene kadar sabredeceksiniz. Dışardaki dostlarınızdan biraz uzakta kalacaksınız. Bu işte benden daha sabırsız olmağa hakkınız yok. Hoşça kalın! Daima dostuz, buna inanın.

BİTTİ

Mahur Beste

Ahmet Hamdi Tanpınar

dergah yayınları roman

Mahur beste'de Tanpınar'ın Huzur ve Sahnenin dışındakiler adlı romanlarında önemli bir motif olan «Mahur beste» teması önemli yer tutar. Mahur beste, acı bir aşk hikâyesinin klâsik musiki kalıplarıyla soyutlanmasıdır. Tanpınar, klâsik Türk musikisini medeniyetimizin özlü bir yansıması olarak kabul eder. Mahur beste'de Tanpınar'ın diğer eserlerinde de görülen medeniyet meselesi büyük bir ağırlıkla ele alınır. Mahur beste, Tanzimat sonrasında toplum hayatımızın her yönüne yansıyan değişim ve başkalaşımın yansıtıldığı ve her fırsatta tartışıldığı bir roman özelliğindedir.

Kapak düzeni : Bülent Erkmen

FİATI : 20 LİRA